

תופעת הדה-לגיטימציה: אתגרים ומענים

עורכות: עינב יוגב וגליה לינדנשטראוס

תופעת הדה־לגיטימציה: אתגרים ומענים

עורכות: עינב יוגב וגליה לינדנשטראוס

המכון למחקרי ביטחון לאומי (חל"צ)

המכון למחקרי ביטחון לאומי, המשלב בתוכו את מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, הוקם בשנת 2006. למכון שתי מטרות מוצהרות: הראשונה, היא לערוך מחקרים בסיסיים בנושאי הביטחון הלאומי של ישראל, המזרח התיכון והמערכת הבינלאומית, וזאת על פי אמות המידה האקדמיות הגבוהות ביותר. המטרה השנייה, היא לתרום לדיון הציבורי ולעבודת הממשל בנושאים שנמצאים, או ראוי שיימצאו, בראש סדר היום הביטחוני של ישראל.

קהל המטרה של המכון הוא דרג מקבלי ההחלטות, מערכת הביטחון, מעצבי דעת הקהל בישראל, הקהילה האקדמית העוסקת בתחומי הביטחון בישראל ובעולם, והציבור המתעניין באשר הוא.

המכון מפרסם מחקרים שהוא מצא כראויים לתשומת הלב הציבורית, תוך שמירה על מדיניות נוקשה של אי משוא פנים. הדעות המובעות בפרסומים הן של המחברים בלבד ואינן משקפות בהכרח את עמדות המכון, נאמניו או האישים והגופים התומכים בו.

תופעת הדה-לגיטימציה: אתגרים ומענים

עורכות:

עינב יוגב וגליה לינדנשטראוס

פברואר 2017

מזכר 164

The Delegitimization Phenomenon: Challenges and Responses

Einav Yogev and Gallia Lindenstrauss, Editors

המכון למחקרי ביטחון לאומי (חברה לתועלת הציבור - חל"ץ)

חיים לבנון 40
ת.ד. 39950
רמת-אביב
תל-אביב 6997556

טל. 03-6400400
פקס. 03-7447590
דוא"ל: info@inss.org.il

אתר המכון: <http://www.inss.org.il>

ISBN: 978-965-92569-0-7

כל הזכויות שמורות © פברואר 2017

הביא לדפוס: משה גרונדמן

עיצוב גרפי: מיכל סמו קובץ ויעל ביבר, המשרד לעיצוב גרפי, אוניברסיטת תל אביב
עיצוב העטיפה: מיכל סמו קובץ, המשרד לעיצוב גרפי, אוניברסיטת תל אביב
בתמונה: הפגנת תמיכה בפלסטינים בדרישה מממשלת ספרד להפסיק שיתופי פעולה בין מוסדות ספרדיים וישראליים, ברצלונה, 20 באוקטובר 2015.
הצילום: Albert Llop/Anadolu Agency/Getty Images

דפוס: אלינור, פתח תקווה

תוכן עניינים

7

הקדמה

שער ראשון: מבט על

- 13 בין ישן לחדש – מאמצי הדה-לגיטימציה במבחן הזמן / קובי מיכאל
- 25 ההתמודדות עם ה-BDS: מגבלות כוחה של ההסברה / מרק הלר
- 31 BDS ו-AAM: יותר מאותו הדבר? / מיכל חטואל רדשיצקי

שער שני: היבטים מדיניים ומשפטיים

- 41 תנועת החרם ומנהיגים אירופים: מגמות מעורבות וסימני שאלה בנוגע לעתיד / שמעון שטיין וגליה לינדנשטראוס
- 47 דה-לגיטימציה – המסגור המשפטי / פנינה שרביט ברוך וקרן אבירם
- 57 הרשות הפלסטינית, תנועת ה-BDS ודה-לגיטימציה / לירן אופק
- 65 צינורות לנורמליזציה בעידן ה-BDS: מה אפשר ללמוד מעסקאות הגז עם מצרים ועם ירדן? / אופיר וינטר ואייל רזינינוב

שער שלישי: היבטים ביטחוניים

- 79 תפיסת המערכה התודעתית / צבי מגן
- 85 האתגר המודיעיני שבתופעת הדה-לגיטימציה / דוד סימן טוב וקובי מיכאל
- 93 הדה-לגיטימציה של ישראל: ממד גרעיני? / אמילי לנדאו

שער רביעי: היבטים ציבוריים ותקשורתיים

- 103 קלקלת יחסים: ישראל ויחסיה עם ארגונים לא-ממשלתיים בינלאומיים / עינב יוגב
- 113 הקהילה הישראלית בארצות-הברית – נכס שטרם נוצל / אבנר גולוב
- 123 BDS העולמי ו"ידיעות אחרונות": "נלחמים בחרם" / ציפי ישראלי
- ומיכל חטואל רדשיצקי

131

הכותבים

הקדמה

בשנים האחרונות אנו עדים לעיסוק הולך וגדל בישראל, הן של הממשלה והן של גופים לא-ממשלתיים, בתופעה המכונה בישראל "דה-לגיטימציה", המוכרת בעולם כתנועת מחאה לא-אלימה הקוראת להחרמת ולבידוד ישראל בזירה הבינלאומית. התופעה בתצורתה הנוכחית ניכרה כבר בוועידת דרבן שנערכה ב-2001, שהוקדשה פורמלית למאבק בגזענות אך הפכה בעיקר למסע שיסוי נגד ישראל. עליית מדרגה במאמץ לדה-לגיטימציה התרחשה ביולי 2004: בעקבות פסיקת בית הדין הבינלאומי לצדק שגרסה כי גדר ההפרדה שבונה ישראל בגדה המערבית היא בבחינת סיפוח ואינה חוקית, פירסם לראשונה ארגון אקדמאים ואינטלקטואלים פלסטיני קריאה לחרם אקדמי ותרבותי על ישראל. שנה בדיוק לאחר מכן, ביולי 2005 ותחת מטרייה של 170 ארגונים פלסטיניים, הושק קמפיין ייעודי הקורא ל"חרם, הימנעות מהשקעות וסנקציות" (BDS) נגד ישראל, תוך הרחבת הפעולות נגד ישראל גם לתחומים הכלכליים והפוליטיים. מאז, למעלה מעשור לאחר השקתו ולמרות שחסר מידע אמפירי מהימן בנוגע להצלחותיו או לכישלונותיו של הקמפיין הזה, נראה כי התנועה להחרמתה ובידודה של ישראל הצליחה להרחיב את מעגל ההתייחסות אליה וההכרה בה, תוך יצירת חזית התמודדות תודעתית מורכבת בפני ישראל בזירה הבינלאומית, גם בקרב מדינות שבאופן מסורתי ידידותיות לה.

הוויכוח העקרוני אשר לאפיון ולהגדרת ה-"דה-לגיטימציה" נגד ישראל וכן מידת האיום הנשקף מהתופעה הזאת מעסיק את מעצבי מדיניות החוץ הישראלים וגורמים לא-ממשלתיים כבר יותר מעשור, וביתר שאת מאז פרשת המרמרה ב-2010. בדרך כלל מתייחס מושג זה למאמצים של גורמים שונים בזירה הבינלאומית להטיל ספק בלגיטימיות קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית, או לערער על זכותה לנקוט צעדי הגנה עצמית מול אויביה. הבחנה נוספת היא אופי המחאה: מחד נשמעת קריאה לנקיטת צעדים ממשליים, כגון חרמות ומשיכת השקעות מחברות ישראליות המעורבות במימון ובנייה בהתנחלויות ובאספקת ציוד לגדר ההפרדה בלבד, ובמקביל יש המשתמשים ברטוריקה תוקפנית ומסיתת, הכוללת טענות חריפות וארסיות נגד כל נוכחות יהודית-ישראלית, צבאית ואזרחית, ובכלל בשטחים שנכבשו ב-1967 ואף בשטחי המדינה היהודית הריבונית שהוקמה ב-1948. איפיון התומכים במחאה הלא-אלימה הזו נגד ישראל מורכב אף הוא. אחדים מהגופים והאנשים הפרטיים הפועלים נגד ישראל הינם

בעלי זהות פוליטית המוגדרת עוינת. אחרים נתפשים כגורמים מתונים יותר, חלקם ישראלים, יהודיים, וביניהם אף בעלי ברית של ישראל בהקשרים אחרים.

מאז קמה ישראל היא נאלצה להתמודד עם סוגים שונים של חרם ועם תנועות שונות המתנגדות לנורמליזציה של היחסים עימה. עם זאת, המהפכה הטכנולוגית, התחזקות השפעתה של דעת הקהל על מקבלי ההחלטות במדינות שנחשבות לבעלות בריתה של ישראל וכן התפרסותה של תנועת הדה-לגיטימציה על פני זירות פעולה רבות ומגוונות מקשות על גיבוש מענה אחיד לאתגר – מה שמעורר פולמוס פוליטי פנימי בישראל כיצד יש להתמודד עם התופעה הזאת. זאת ועוד, עיקר הדיון התיאורטי וההיסטורי בתופעת החרמות על ישראל עוסק במצב שבו מדינות וגופים רשמיים מטילים חרם וסנקציות על ישראל כדי לפגוע בה או כדי לגרום לה לשנות את מדיניותה על פי הרצוי למטילי החרם או הסנקציות. אומנם הדפוס הנפוץ ביותר הוא אכן של מדינות ושל גופים מדינתיים שמטילים חרם וסנקציות על מדינות ועל גופים מדינתיים אחרים, ומוכן שכל דיון בהקשר הישראלי צריך לכלול הערכה בנוגע לזהות הממשלות שעולות להפעיל נגדה לחץ כזה או אחר, אולם בשנים האחרונות מנהלים את עיקר המאמץ להטיל חרם על ישראל דווקא גורמים לא-מדינתיים – ארגוני מחאה, ארגונים לא-ממשלתיים בעלי סדר יום פוליטי או חברתי מוגדר, קבוצות אינטרסים שונות וחברות רב-לאומיות. כיום כבר ברור שיכולתם של אלה לסכן את ישראל אינה נופלת מזו של מדינות, שכן יש להם השפעה על דעת הקהל ועל מקבלי ההחלטות במדינות רבות.

אסופת המאמרים המובאת כאן כוללת ניתוח של הסכנות הגלומות בתנועת הדה-לגיטימציה ובקמפיין ה-BDS, בחינה של מאפייניהם בזירות שונות בעולם והצגת הדילמות שאלה מציבים בפני מקבלי ההחלטות בישראל. הקובץ נועד לעורר חשיבה מקיפה על סוגיית הדה-לגיטימציה וה-BDS באמצעות התבוננות בהשלכותיהן של התופעות האלה על מגוון של סוגיות ביטחון, אסטרטגיה ומדיניות. במאמרים נידונות סוגיות רבות ומועלות תובנות שרלוונטיות לקובעי המדיניות בנוגע לאתגרי הדה-לגיטימציה ולמעמדה של ישראל בזירה הבינלאומית בעת הנוכחית. כמו כן עולות מהמאמרים שאלות חשובות שראויות למחקרי המשך.

בשער הראשון של הקובץ נבחנת ההתפתחות שחלה בעשורים האחרונים ביחסה של הקהילה הבינלאומית לישראל, ובהקשר הזה נידונה סוגיית הדה-לגיטימציה בהשוואה לאתגרים דומים שישראל ניצבה בפניהם בעבר. קובי מיכאל משווה בין ההתנגדות לישראל, כפי שנצפתה בעשורים הראשונים לקיומה, לבין תופעת הדה-לגיטימציה של השנים האחרונות. כמו כן הוא סוקר את השינויים המערכתיים והפוליטיים התורמים לעיצובו של האתגר הנוכחי. מרק הלר עוסק בתגובתה של ההסברה הישראלית לתנועת ה-BDS ומצביע על המגבלות ועל האתגרים הניצבים לפתחה של ישראל בהקשר הזה, ובמיוחד על האופן הבעייתי שבו נתפסת בעולם סוגיית ההתנחלויות. מיכל חטואל

רדושיצקי משווה בין הצלחתה ואופן פעולתה של תנועת החרם על דרום-אפריקה ל-BDS וטוענת כי אף שקיים ספק אם תנועת ה-BDS תזכה להצלחה כמו תנועת האנטי-אפרטהייד, הרי שתופעת הדה-לגיטימציה היא בכל זאת אתגר משמעותי לישראל. השער השני מוקדש להיבטים מדיניים ומשפטיים הקשורים לתופעת הדה-לגיטימציה. שמעון שטיין וגליה לינדנשטראוס דנים במאמרם באופן שבו מנהיגים במדינות אירופיות בולטות מתמודדים עם הלחץ הגובר שמפעילים עליהם גורמים שונים בדעת הקהל בארצותיהם להחרים את ישראל ולהוציא ממנה השקעות. פנינה שרביט ברוך וקרן אבירם עוסקות במאמץ של תומכי ה-BDS לתת תוקף משפטי למאמצי הדה-לגיטימציה אשר לטענתם הם לגיטימיים שכן ישראל היא מדינה פורעת חוק שמפירה באופן שיטתי את הדין הבינלאומי. לירן אופק בוחן במאמרו את השימוש שעושה הרשות הפלסטינית בדה-לגיטימציה ובחרם על מוצרים ישראליים ומנתח את המניעים להתנהלות הזאת. במאמר נוסף בשער הזה, אופיר וינטר ואייל רזי-נוב סוקרים את הוויכוח שמתנהל במצרים ובירדן בסוגיה של עסקאות הגז עם ישראל, ובאמצעותו מוסבר מדוע תנועת הדה-לגיטימציה אינה מצליחה לקנות לעצמה אחיזה ממשית דווקא במדינות ערב.

מאחר שאתגר הדה-לגיטימציה הוכלל בשנים האחרונות בתחום הביטחון הלאומי, מוקדש השער השלישי באסופת המאמרים הזאת להיבטים הביטחוניים של התופעה. דוד סימן טוב וקובי מיכאל בוחנים את האתגרים הניצבים בפני קהילת המודיעין נוכח העובדה שהיא נדרשת לפעול בזירה שאינה טבעית לה ושבה עוסקים בדרך כלל משרדי הממשלה השונים, גופי הדיפלומטיה וגופים אזרחיים לא-ממשלתיים. צבי מגן מראה שתנועת הדה-לגיטימציה פועלת על פי הדפוס המוכר של חתרנות אידיאולוגית המוכוונת ומנותבת על ידי גורמים מדינתיים ואחרים נגד מי שנחשב בעיניהם לאויב. אמילי לנדאו טוענת כי בניגוד לנטייה לראות את תופעת הדה-לגיטימציה בעיקר בהקשר של הסכסוך הישראלי-פלסטיני, קיים חשש שהעמדה האנטי-ישראלית תתחזק ותגלוש גם לתחומים אחרים, ובכללם המאבק למנוע מאיראן יכולת גרעינית צבאית והמאמצים של מצרים להביא לפירוז המזרח התיכון מנשק להשמדה המונית.

מקבץ המאמרים האחרון מוקדש להיבטים הציבוריים והתקשורתיים של התופעה. במאמרה של עינב יוגב נבחנים השפעתם הגוברת והשינויים באופן פעולתם של ארגונים לא-ממשלתיים בינלאומיים בזירה הבינלאומית, זיקתם של אלה לסוגיית הדה-לגיטימציה והאופן שבו מנהלת ישראל את יחסיה עימם. אבנר גולוב מנתח במאמרו את פוטנציאל הסיוע הטמון בקהילה הישראלית בארצות-הברית להתמודדות עם תופעת הדה-לגיטימציה ודן בקשיים הייחודיים הניצבים בפני קהילה הזאת בהקשר הזה. ציפי ישראלי ומיכל חטואל רדושיצקי מנתחות את הסיקור התקשורתי של תנועת ה-BDS ושל מאמצי הדה-לגיטימציה ב"ידיעות אחרונות" וכן את הכנס

המיוחד שאירגן העיתון לדיון בתופעות האלה. לדבריהן, דרך הפעולה הזאת משתלבת במגמה הרווחת בשנים האחרונות בכלי התקשורת להרחיב את השפעתם הציבורית מעבר לתפקידים המסורתי לספק מידע ופרשנות.

תודתנו נתונה למי שמילאו תפקיד חשוב בהשלמת הפרויקט הזה ובהפקת הקובץ. תודה גדולה נתונה למנהלת המחקר במכון, ד"ר ענת קורץ, על הערותיה החשובות ומאירות העיניים למאמרים ולמשה גרונדמן, ד"ר ג'ודי רוזן ויואב תדמור על הסיוע בעריכת הקובץ ובהבאתו לדפוס. תודה מיוחדת לכותבי המאמרים, שתרומתם לפרויקט סייעה להרחיב את זווית הראייה המחקרית בנוגע לדה-לגיטימציה ול-BDS ולאתגרים האסטרטגיים הגלומים בו.

עינב יוגב וגליה לינדנשטראוס

תל אביב, ינואר 2017

שער ראשון

מבט על

בין ישן לחדש - מאמצי הדה-לגיטימציה במבחן הזמן

קובי מיכאל

מבוא

במאמר הזה נעשה ניסיון לבחון ולהסביר את אתגר הדה-לגיטימציה של השנים האחרונות (ובכלל זה מאמצי ה-BDS שהם מאפיין בולט ומרכזי של האתגר) בהשוואה לאתגרים דומים שישראל ניצבה בפניהם בעבר. בעוד שאתגר הדה-לגיטימציה בלבשו העכשווי מפותח ומורכב יותר מזה שישראל הכירה קודם לכן, הרי באופן מהותי, ההגיונות המובילים אותו נותרו דומים ונוגעים בשלושה רבדים: זכותה של ישראל להיות מדינת לאום עצמאית, זכותה להגן על עצמה וזכותה להסביר את מעשיה.

1. ברובד הראשון עושים יריביה של ישראל מאמץ לשלול את עצם הלגיטימיות של מדינת לאום יהודית בטענה שמדובר בפרויקט קולוניאליסטי שלידתו בחטא היסטורי ובעוול נפשע שנגרם לאוכלוסייה הפלסטינית הילידית.

2. ברובד השני עושים יריביה של ישראל מאמץ לשלול את זכותה להגן על עצמה מפני הטרור. זה נעשה באמצעות הטענות שתגובותיה של ישראל הן "בלתי מידתיות", מנוגדות לדין הבינלאומי ופוגעות בזכויות אדם בסיסיות של הפלסטינים.

3. ברובד השלישי מתקיים מאמץ לשלול מישראל את האפשרות להסביר את מעשיה נעשה באמצעות החרמתה והרחקתה מפורומים בינלאומיים ובסיועם של כלי תקשורת המוטים מסיבות שונות באופן שבו הם מסקרים את ישראל ומעדיפים שלא להבליט – ולעיתים אף להסתיר – את הסבריה ואת עמדותיה.

לשאלה מדוע ישראל היא המדינה היחידה בעולם שנאלצת להתמודד עם טענות בנוגע לאי-הלגיטימיות של קיומה יש תשובות רבות: עוצמתו של גוש המדינות האסלאמיות שנהנה מרוב אוטומטי במרבית הפורומים הבינלאומיים החשובים, ואשר גם מדינות המערב צריכות להתחשב בו בגלל שיקולים פוליטיים וכלכליים, האנטישמיות המושרשת בקרב קהלים רבים בעולם, המשקל המופרז שניתן לסכסוך הישראלי-פלסטיני ומאמצי ההנהגה הפלסטינית לקדם את אסטרטגיית הבינאום¹ באמצעות דמוניזציה של ישראל

ובאמצעות הפיכתה למדינה לא לגיטימית. כמובן, לא ניתן להתעלם גם מהשפעתה של מדיניות ישראל בכל הנוגע לסוגיה הפלסטינית ומאופן התנהלותה בזירה הבינלאומית, אך אלה הם גורמים משפיעים בלבד ולא מחולליה של תופעת הדה-לגיטימציה. אתגר הדה-לגיטימציה במתכונתו ובמאפייניו המוכרים מהשנים האחרונות קיים מאז כינונה של ממשלת נתניהו השנייה במרס 2009, כאשר התברר שהתהליך המדיני בין ישראל לפלסטינים נכנס לקיפאון עמוק בגלל הפער העצום בעמדותיהם של שני הצדדים ובשל חוסר נכונותה של ההנהגה הפלסטינית להתחיל מההתחלה את המשא ומתן עם ממשלת נתניהו לאחר שכבר השיגה הישגים מרשימים במשא ומתן עם ממשלת אולמרט (ההצעה של ישראל להסדר שאותה הציג ראש הממשלה אולמרט בפני הפלסטינים הייתה מרחיקת הלכת ביותר שהציעה אי פעם הנהגה ישראלית כלשהי). בשלהי 2009, במסגרת המשרד לנושאים אסטרטגיים בראשותו של השר משה (בוגי) יעלון, גובשו תוכניות להתמודדות עם מתקפת הדה-לגיטימציה נגד ישראל, אולם יישומן של חלק מהתוכניות האלה נבלם בשל התנגדותם וספקנותם של משרדי ממשלה אחרים, ובמיוחד של משרד החוץ. ההתנגדויות נבעו הן כתוצאה ממחלוקת בנוגע לעצם קיומה של התופעה והן כתוצאה ממחלוקות בנוגע לסמכויות ולמשאבים שיש להקצות כדי להתמודד עם התופעה. השינוי ביחסה של ישראל הרשמית לאתגר הדה-לגיטימציה התחולל בעקבות שני אירועים טראומטיים: הדוח החמור והמוטה של השופט גולדסטון על מבצע "עופרת יצוקה", שפורסם בספטמבר 2009, ומשט המרמרה במאי 2010.²

הפלסטינים ניצלו את דוח גולדסטון ואת אירועי המשט כדי להעצים את מתקפת הדה-לגיטימציה נגד ישראל במסגרת האסטרטגיה שהם אימצו באותה העת לבנאום הסכסוך. רק אז, כאמור, הפנימה ממשלת ישראל שמדובר באיום אסטרטגי של ממש, והממסד המדינתי החל להפנות תשומת לב רבה יותר לתנועת ה-BDS שאותה ייסד עומאר ברגותי כבר ב-2005 ושקיימה את הכנס הראשון שלה ב-2007 ברמאללה. את ההובלה בתנועה הזאת נטל ארגון הגג BNC (ראשי תיבות של BDS National Committee) המאגד כ-170 ארגונים פלסטיניים, והוא מיסד והרחיב את פעולותיה, גייס תומכים, אירגן הפגנות ויזם פרובוקציות ומיזמי חרם ודה-לגיטימציה.

לצד פיתוח תשתית ידע מרשימה בגופים מדינתיים ובארגונים לא-ממשלתיים בישראל (למשל מכון ראות)³ בנוגע למהות התופעה, למחולליה, להגיונותיה ולמשמעויותיה, גם התפתחו מאמצי התגובה והמענה לאתגר. אלא שלמרות הקצאת משאבים, שיפור ברמת התיאום בין הגורמים המדינתיים ובעיקר רמת מודעות גבוהה יותר של ההנהגה המדינית ושל החברה האזרחית, נותרו פערים גדולים בין הרלוונטיות והאיכות של המענה לבין ההיקף של מאמצי הדה-לגיטימציה ושל מופעיה ברחבי העולם.

בעקבות הפניית הקשב לסוגיה הזאת התברר למסד המדינתי – בסיוע ארגונים לא־ממשלתיים ומכוני מחקר – שהמחנה של פעילי הדה־לגיטימציה הולך ומתרחב ושהוא מכיל בתוכו קואליציות לא טבעיות, למשל בין תנועות אסלאמיות רדיקליות לבין ארגוני זכויות אדם בעלי אידיאולוגיה ליברלית מאוד (הברית האדומה־ירוקה). התפשטות של גל הדה־לגיטימציה נגד ישראל הפיח רוח במפרשים של פעילי תנועת ה־BDS. אלה שאבו עידוד וקיבלו גיבוי ותשתית רעיונית תומכת ליוזמותיהם ולפעילותם שתכליתן לשלול את הלגיטימיות של הרעיון הציוני שלפיו ישראל היא מדינתו של הלאום היהודי. לכן השותפים בקואליציית ה־BDS קוראים למימוש "זכות השיבה" של הפליטים הפלסטינים ומגדירים את ישראל "מדינת אפרטהייד קולוניאליסטית ואימפריאליסטית המדכאת את זכויות הפלסטינים". הם מטיפים להחרים את האקדמיה, את התרבות ואת הכלכלה בישראל מכיוון שאלה משרתים – לטענתם – את המדינה ומאפשרים לה לפגוע בפלסטינים. מדבריהם של מנהיגי ה־BDS משתמעת למעשה קריאה לפרק את מדינת ישראל ולהקים במקומה מדינה פלסטינית שבה יהפכו היהודים למיעוט.

הדה־לגיטימציה של ישראל בעבר ובהווה

למרות הדמיון שבין ההתנגדות לישראל בעשורים הראשונים לקיומה לבין תופעת הדה־לגיטימציה בתצורתה המעודכנת יש הבדלים רבים ביניהן שכן מדובר בתקופות שונות. המערכת הבינלאומית שונה היום מכפי שהייתה לפני כמה עשורים, וכוללת, למשל, גורמים לא־מדינתיים חזקים שלא היו קיימים בעבר, המציאות הגיאופוליטית השתנתה: למשל אין דמיון רב בין המזרח התיכון של שנות ה־60 וה־70 של המאה הקודמת למזרח התיכון של ימינו, רוח התקופה שונה, וכמובן הטכנולוגיה שונה משמעותית. כך, למשל, היווצרותם של המרחב הווירטואלי ושל הרשתות החברתיות שינתה כליל את האופן שבו מעוצבת דעת הקהל. כל השינויים האלה משפיעים מאוד על האופן שבו מנסים יריביה של ישראל לעשות לה דה־לגיטימציה. עם זאת נשאר לפחות מאפיין אחד יציב בכל התקופות האלה: חולשת המענה הישראלי לתופעה.

השינויים המבניים במערכת הבינלאומית

בעשורים הראשונים לקיומה של המדינה שלטה התפיסה שלפיה המאמץ להפוך את ישראל למדינה לא לגיטימית הוא חלק בלתי נפרד מהמאבק הפוליטי, הכלכלי והצבאי של העולם הערבי והמוסלמי נגד ישראל – מאבק שקיבל תמיכה אוטומטית מגוש המדינות הבלתי מזדהות וכן מברית־המועצות וממדינות הלוויין שלה. במילים אחרות, המאבק נחשב לחלק ממערכה רחבה יותר בעולם דו־קוטבי בין הגוש שבהנהגת ארצות־הברית לבין הגוש האחר שבהובלתה של ברית־המועצות. הגוש המערבי לא מילא תפקיד פעיל במאמץ הזה להפוך את ישראל למדינה לא־לגיטימית, וארגונים

לא־מדינתיים, שמספרם היה נמוך משמעותית באותן השנים בהשוואה למספרם בשנים האחרונות, כמעט שלא עסקו אז בסכסוך הישראלי־ערבי.

המערב, ככלל, תמך בישראל, ולמרות משברים, כמו המשבר ביחסי ישראל־צרפת לאחר מלחמת ששת הימים, לא נחשפה ישראל באותן השנים לביטויים משמעותיים של דה־לגיטימציה שמקורם בעולם המערבי. אולם סדרה של התפתחויות שינתה את תמונת המצב הזאת. החשובה שבהן הייתה התפרקות ברית־המועצות והיעלמותו של העולם הדו־קוטבי. בעולם החדש שנוצר כבר לא נהנתה ישראל מתמיכה אוטומטית של המערב – בין היתר במוסדות בינלאומיים שחשיבותם הלכה וגברה לאחר המלחמה הקרה, כמו מוסדות האו"ם ובית הדין הפלילי הבינלאומי. הגופים האלה, שהתיימרו להשתית את היחסים בין האומות על עקרונות המשפט הבינלאומי והצדק, הצליחו במקרים רבים להחליף את מנגנוני ההסדרה המסורתיים שאיפיינו את העולם הדו־קוטבי (בעיקר משא ומתן בין המעצמות), אולם נפלו גם הם קורבן לפוליטיזציה מוגברת, וכיום גורמים שונים מנצלים אותם באופן ציני, ובהם מקדמי הדה־לגיטימציה, ובכללם הרשות הפלסטינית. אלה מבקשים באמצעות אותם הטריבונלים לדחוק את ישראל לקרן זווית, להושיבה על ספסל הנאשמים, להבאיש את ריחה ואת דמותה בעיני הקהילה הבינלאומית ולקדם בדרך הזאת את הקמתה של מדינה פלסטינית שלא מכוח משא ומתן והסכם עם ישראל.

מדינות חדשות קמו, ומדינות שהתקיימו עשרות שנים בצילה המדכא של ברית־המועצות שינו את משטריהן והפכו לדמוקרטיות. התביעה של קבוצות לאומיות ואתניות לממש את זכות ההגדרה העצמית שלהן באמצעות הקמת מדינה הפכה לנדבך מאוד משמעותי בשיח הזכויות החדש. ההתפתחויות האלה – לצד המיאוס שהפגינה הקהילה הבינלאומית כלפי שלטון האפרטהייד בדרום־אפריקה – הקלו מאוד על פעילי הדה־לגיטימציה לטעון שהסוגיה הפלסטינית היא ביטוי מובהק לפגיעה בזכות ההגדרה העצמית של עם כבוש ולדיכוי גזעני. ואכן בעיני רבים בקהילה הבינלאומית מצטיירת ישראל כמי שנכנסה לנעליה של דרום־אפריקה ומדכאת את הפלסטינים כפי שהמשטר הגזעני והדכאני של המיעוט הלבן בדרום־אפריקה דיכא את השחורים שם. שיח הזכויות והסלידה מפני משטר האפרטהייד הפכו את הסוגיה הפלסטינית לדוגמה העכשווית של עוול חמור שהמחוללת שלו היא ישראל.

כיום מנוהלים מאמצי הדה־לגיטימציה בעולם רב־קוטבי שכלכלתו גלובלית ושבּוּ יש לארגונים לא־ממשלתיים השפעה רבה שכמותה מעולם לא הייתה להם.

השינויים ברוח התקופה והתחזקותם של הגורמים הלא־מדינתיים

כאמור, השינויים המבניים במערכת הבינלאומית הובילו להתחזקותם של גורמים לא־מדינתיים ובהם ארגוני זכויות אדם. בעוד שבעשורים הראשונים לקיומה של ישראל

היו יריביה העיקריים מדינות וגושים של מדינות שפעלו במסגרות בינלאומיות רשמיות כדי להביא להחלשתה ובסופו של דבר למיטוטה, הרי בשנים האחרונות מובילים את מערכת הדה-לגיטימציה פעילים חברתיים ופוליטיים, ארגונים וקואליציות של ארגונים (ולעיתים – כפי שכבר צוין – אלה קואליציות ביזאריות, כמו הברית הירוקה-אדומה). בשונה מהמערכה שהובילו הגורמים המאורגנים, הממוסדים, המייצגים והמוסמכים (כמו הליגה הערבית), מובילים את המערכה הנוכחית גורמים לא רשמיים, לא-מדינתיים, לא מייצגים (דהיינו שלא נבחרו או מונו לייצג) ולא בהכרח ממוסדים. מאפיינים בולטים נוספים במערכה העכשווית הם מקומם המרכזי של הרשתות החברתיות ויחסי הגומלין בין גורמים שונים שמייצגים אג'נדות שונות אשר חברו יחד לצורך ניהול המערכה הזאת. באמצעות המאמץ המשותף הזה לעשות לישראל דה-לגיטימציה שואף כל אחד מהגופים האלה לקדם את האג'נדות האחרות שלו, לגייס משאבים ותומכים ולהבליט את נוכחותו ואת פעילותו.

מעמדם והשפעתם הגוברת של הארגונים הלא-ממשלתיים באים לידי ביטוי במיוחד ברשות הפלסטינית. מאז הקמתה פועלים בשטחה ארגונים אזרחיים, רובם ארגוני זכויות אדם, שהפכו לתעשייה של ממש ולמקור פרנסה לפעילים פוליטיים ולאנשי מנהל רבים שנהנים ממבול של תרומות ומסיוע בינלאומי נדיב. הארגונים הלא-ממשלתיים משלימים לעיתים פונקציות מוסדיות שממלאות הרשות הפלסטינית. אולם מאחר שהם נתקלו בקשיים רבים בהתנהלותם אל מול הרשות הפלסטינית בכל הנוגע למאבק בשחיתות ובהפרות שיטתיות של זכויות אדם ושל חופש הביטוי, פנו רובם למרחב היותר נוח לפעולה – המאבק נגד ישראל ונגד הכיבוש. במאבק הזה הם מצאו שותפים רבים כמו ארגונים בינלאומיים וארגונים לא-ממשלתיים זרים. רבים מאלה הם ארגוני זכויות אדם ובהם גם ארגונים מהשמאל הרדיקלי שעוין את ישראל באופן מסורתי.

הגישה החופשית של אותם הארגונים לשטחי הרשות הפלסטינית והיותה של ישראל יעד נוח לתקיפה בשם זכויות האדם הובילו להעצמת השפעתם על התקשורת הבינלאומית ועל קהלים מגוונים בארצות מוצאם. עם השנים התמסדה מערכת הבריתות ושיתופי הפעולה בין הארגונים האלה לבין ארגונים פלסטיניים ולעיתים אף בין הארגונים האלה לבין ארגונים ישראלים. הבסיס לשיתוף הפעולה הזה הוא הביקורת הנוקבת נגד ישראל, נגד הכיבוש ונגד הפגיעה בזכויות הפלסטינים.

ארגונים ישראלים שמעדיפים לבקר את מדינתם בכלל ואת צה"ל בפרט בזירה הבינלאומית הופכים את עצמם ל"אידיוטים שימושיים" בעבור אותם ארגונים בינלאומיים שפועלים נגד ישראל. מלאכתם, שברוב המקרים נעשית במטרה לתקן עוולות במדינת ישראל ובחברה הישראלית וכן כדי להשפיע על מדיניות הממשלה ועל השיח הציבורי בישראל, הופכת לתחמושת יקרת ערך בעבור תנועת ה-BDS ובעבור

מקדמי דה־לגיטימציה אחרים. במקום לראות בהם ביטוי לעוצמתה של הדמוקרטיה הישראלית רואים בהם יריביה של ישראל הוכחה להיות ישראל מדינת אפרטהייד וישות פשיסטית, קולוניאליסטית ודכאנית. גם במאמרי ביקורת חריפים נגד מדיניות הממשלה שמתפרסמים בעיתונים ישראליים רואים הארגונים האנטי־ישראליים הוכחה להאשמותיהם נגד ישראל ולא מבינים – או שלא רוצים להבין – שמאמרי ביקורת מתמקדים לרוב במושא הביקורת ונמנעים מלהציג את התמונה הרחבה והכוללת.

התחרות על משאבים ועל קשב במציאות של ארגונים רבים הפועלים באותו השטח ולמען אותה האג'נדה מחייבת את הארגונים להקצין את המסרים ולהוכיח עשייה. וככל שמשאבים רבים יותר זורמים אל הארגונים האלה, כך הם צריכים להפגין יותר עשייה כדי שזרם המשאבים הזה לא ייפסק. את מעגל הקסמים הזה מיטיבה לתאר לינדה פולמן בספרה "תעשיית החמלה"⁴. אחת מזירות הפעולה המועדפות על הארגונים האלה היא פורומים בינלאומיים כמו מועצת האו"ם לזכויות אדם, כנסים בינלאומיים בחסות האו"ם, כמו כנסי דרבן לדורותיהם, וטריבונלים בינלאומיים אחרים. מאמצי הפלסטינים לממש את אסטרטגיית הבינאום מחזקים את מאמצי הדה־לגיטימציה ואת מקדמיה, ולהפך.

ההנהגה הפלסטינית ממקדת מאמצים בזירה הבינלאומית – בעיקר בטריבונלים בינלאומיים – אך אינה חוסכת מאמצים גם בחברה האזרחית ומסתייעת בתקשורת, ברשתות החברתיות ובארגוני הדה־לגיטימציה. הרשות הפלסטינית גם יזמה החרמה של סחורות ישראליות בשטחים הנתונים למרותה. היוזמה הזאת עולה בקנה אחד עם מאמצי ה־BDS ומתבססת על אותו ההיגיון.

פעילי הדה־לגיטימציה חדרו למרחבים רבים של החברה האזרחית ובהם המרחב האקדמי, המרחב התרבותי, המרחב התקשורתי והמרחב הכלכלי. התוצאה היא יותר סנקציות וחרמות כלכליות, תרבותיות ואקדמיות נגד ישראל ונגד החברה האזרחית בישראל. הדה־לגיטימציה, שבמתכונתה המסורתית הייתה בעיקר הצהרה פוליטית (להוציא את החרם הכלכלי עד שנות ה־80 של המאה הקודמת שנבע מהלחץ שהפעילו מדינות ערב ובהן מדינות ערב מפיקות הנפט) הפכה לאסטרטגיה מרכזית המיושמת באמצעות הרשתות החברתיות. בהיותה כלי רשתי היא הולכת וצוברת עוצמה משמעותית, וכבר היום היא מחוללת נזק של ממש. חמור מכך: פוטנציאל ההיזק שלה גדול עוד הרבה יותר – עד כי ישראל כבר אינה יכולה להתעלם ממנו ומהשפעותיו בזירה הבינלאומית. מאחר שרוב הפורומים הבינלאומיים הקיימים מתאפיינים בהטיה מבנית נגד ישראל, הם הפכו למרחב פעולה נוח וקולני שמהדהד את הדה־לגיטימציה נגד ישראל במסווה של דוחות ביקורתיים נגד מדיניות ישראל – מה שמדרבן ומתמרץ מחוללי דה־לגיטימציה נוספים.

לתהליכים האלה יש להוסיף את התפרקות משטר האפרטהייד בדרום-אפריקה. פירוק המודל הפוליטי של דרום-אפריקה נחשב בעיני רבים להצלחה של הקהילה הבינלאומית לכפות את הנורמות שלה באמצעות דה-לגיטימציה וחרם (אם כי יש מי שמייחסים את השינוי שהתחולל בדרום-אפריקה לתהליכים פנימיים יותר מאשר לתוצאה של לחץ חיצוני). התוצאה הייתה שהתחולל שינוי מרחיק לכת במבנה הכוח בדרום-אפריקה: בוטלו החוקים ששללו מהרוב השחור את זכויותיו הפוליטיות, ובעקבות זאת התבטל השלטון של המיעוט הלבן ועבר לידי הרוב השחור. הפתרון שהושג בסופו של דבר בדרום-אפריקה הפך מקור השראה לארגוני זכויות אדם ולתנועות פוליטיות המייצגות מיעוטים, ורבים ממתנגדיה של ישראל טענו שפתרון מעין זה יש להחיל גם על הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

הדוגמה שנתנה דרום-אפריקה הפכה אותה למוקד המאבק בגזענות, ללפיד שהולך לפני המחנה. אולם ועידת דרבן הראשונה, שהתכנסה ב-2001, ושפורמלית הוקדשה למלחמה נגד גזענות, נגד אפליה גזעית ונגד שנאת הזר, הפכה למעשה למופע שהוקדש כמעט כולו למאמץ להגדיר את ישראל מדינה לא לגיטימית. מופע השנאה הזה חיבר בפעם הראשונה – ובחסות מוסד בינלאומי (האו"ם) – בין מדינות לבין ארגונים ופעילים פוליטיים שהביעו בגלוי את מטרותם: לגרום להיעלמותה של ישראל בדיוק כפי שנעלם המשטר הלבן בדרום-אפריקה. בהחלטות של ועידת דרבן צוין, בין היתר, שהציונות היא גזענות וכי לידתה של ישראל הייתה בחטא.

אחת הסיבות ל"הצלחתה" של ועידת דרבן הייתה העובדה שזיכרון השואה הולך ונשכח בעולם. הדורות הצעירים באירופה כבר לא ממש מכירים את ההיסטוריה של השואה, ולכן יכולה הייתה להתקבל בוועידת דרבן ללא שום קושי החלטה שלפיה אין שום הבדל בין גורלם של יהודי אירופה בשואה לבין גורל הפלסטינים. השוואות מעין אלה עדיין לא הפכו למוסכמות בקרב הממסדים במדינות המערב, אך הן הולכות וקונות לעצמן שביתה בתודעתם של רבים שאינם בקיאים ושאינם רוצים להיות בקיאים בזוועות השואה. בעוד שזיכרון השואה של הדורות הקודמים הקשה על אויביה של ישראל בעולם להרים את דגלי האנטישמיות והדה-לגיטימציה, הרי שהתעמעותו של הזיכרון מאפשרת לארגונים ולפעילים פשיסטיים, נאאו-נאציים ואנטישמיים להפוך את שיח השנאה הזה לגלוי וללגיטימי. ואכן בשנים האחרונות אנו עדים לעלייה מדאיגה בהיקף הפעילות האנטישמית באירופה,⁵ ואפילו בארצות-הברית הולך ונחלש כוח ההתנגדות למחוללי הדה-לגיטימציה – בעיקר במרחב האקדמי והאינטלקטואלי. זה קורה, בין היתר, בגלל הפיצול בקהילה היהודית ובשל ההתרחקות של חלק מהדור היהודי הצעיר מישראל ומהיהדות – התרחקות שבאה לידי ביטוי בעלייה בשיעורי ההתבוללות.

התפתחויות במזרח התיכון ובסכסוך הישראלי-פלסטיני

מאז החלה הטלטלה במזרח התיכון חל פחות ניכר במעמדה של הסוגיה הפלסטינית בסדר היום האזורי והעולמי. הסדר וההיגיון המארגן של המערכת האזורית התערערו ונשחקו במהלך שש שנות הטלטלה. התפרקותה של המערכת באה לידי ביטוי בהיעלמותן של ישויות מדינתיות אחדות ובהתפוררותן ובהיחלשותן של ישויות מדינתיות אחרות לצד התחזקותם של ארגוני טרור ושל גורמים לא־מדינתיים המאורגנים על בסיס עדתי או אזורי. התוצאה היא מלחמות אזרחים ועימותים אזוריים עקובים מדם שאליהם נשאבו גורמים חיצוניים כמו רוסיה וארצות־הברית. החוט המקשר בין כל העימותים האלה הוא הסכסוך עתיק היום בין הסונים לשיעים. בראש המחנה השיעי עומדת איראן, שמקדמת את השפעתה בעולם הערבי באמצעות הפעלתם של מיעוטים שיעיים (למשל בלבנון, בעיראק ובתימן), ואילו בראש המחנה הסוני עומדות ערב הסעודית, טורקיה ומצרים, אך המחנה הזה רחוק מלהיות מאוחד ולפעול כגוש אחד. הקהילה הבינלאומית מפגינה חוסר אונים ומתקשה לייצב את האזור. מאחר שאפסו הסיכויים להחזיר את הסדר הישן על כנו ולבסס מחדש את מדינות הלאום שהתפרקו, נדרש סדר אזורי חדש. אולם המעצמות האזוריות והעולמיות מתקשות לגבש הסכמות בנוגע למהות הסדר החדש ולכן גם אינן מסוגלות לשתף פעולה כדי לשים קץ לשפיכות הדמים.

בעשורים הראשונים לקיומה של המדינה, ולמעשה עד ועידת מדריד (1991) שבאה בעקבות האינתיפאדה הראשונה (פרצה בדצמבר 1987), נחשבה הסוגיה הפלסטינית לחלק מהסכסוך הישראלי-ערבי הרחב יותר. מאחר שישראל הייתה נתונה במציאות של מלחמה עם העולם הערבי (ולאחר החתימה על הסכם השלום עם מצרים ב־1979 – עם רובו של העולם הערבי), נחשבה הסוגיה הפלסטינית משנית לסוגיה האזורית הרחבה יותר. את הארגון לשחרור פלסטין (אש"ף) הגדירה ארצות־הברית במהלך רוב השנים האלה ארגון טרור, ולמרות מקרים יוצאי דופן (כמו הזמנתו של מנהיג אש"ף יאסר ערפאת לנאום בפני העצרת הכללית ב־1974), כיבד העולם המערבי את הסתייגותה של ישראל מפני הכרה באש"ף, שנותר נאמן לחלום פלסטין השלמה ברוח האמנה הפלסטינית.

אולם בעקבות הסכם אוסלו (1993) זכה אש"ף לרה־ביליטציה מישראל ומהמערב, והסוגיה הפלסטינית חזרה לקדמת הבמה. המשברים שליוו את תהליך אוסלו, ובמיוחד האינתיפאדה השנייה (שפרצה ב־2000), המאמצים לקדם את "מפת הדרכים לשלום במזרח התיכון" החל מ־2002, הגיבוי האמריקני לממשלת אריק שרון לאחר ההתנתקות של ישראל מרצועת עזה ומצפון השומרון (2005) והגיבוי הבינלאומי הרחב למדיניותה של ממשלת אולמרט בנוגע לסוגיה הפלסטינית דחקו לשוליים את מאמצי הדה־לגיטימציה במתכונתם החדשה. המאמצים האלה זכו לתנופה בעקבות הקיפאון בתהליך המדיני

לאחר כינונה של ממשלת נתניהו השנייה במרס 2009, ובעיקר לאחר משט המרמרה (2010) והחלטת ההנהגה הפלסטינית לקדם את אסטרטגיית הבינאום.

חששה הגדול של ההנהגה הפלסטינית הוא שהטלטלה המתמשכת בעולם הערבי תגרום לעולם לאבד עניין בסכסוך הישראלי-פלסטיני ושכנוצאה מכך תידחק הבעיה הפלסטינית אל מחוץ לסדר היום העולמי. בשל כך משתדלת ההנהגה הפלסטינית לקדם את אסטרטגיית הבינאום ואת מאמצייה להפוך את ישראל למדינה לא-לגיטימית בעזרת טריבונלים בינלאומיים וארגונים – בעיקר במערב – שרתמו את עצמם למאמצי הדה-לגיטימציה. המאמץ הפלסטיני זוכה להצלחה מסוימת בשל התפיסה השגויה של רבים בקהילה הבינלאומית שלפיה הסכסוך הישראלי-פלסטיני הוא המחולל העיקרי של האי-יציבות באזור והוא הגורם המרכזי שמזין את העוינות של ציבורים גדולים במדינות ערב נגד המערב שנחשב לתומך בישראל. לתפיסה הזאת יש ביטוי, בין היתר, במדיניות החוץ של מדינות מערביות. כך, למשל, נטען נגד ישראל כי הקיפאון המדיני מונע גיבוש הסכמות ויצירת בריתות נגד המדינה האסלאמית וכי אם תאמץ את יוזמת השלום הסעודית, יהיה למערב קל יותר לגבש קואליציה שתילחם במדינה האסלאמית. יש אף מי שקושרים בין הסכסוך הישראלי-פלסטיני לבין אי-השקט בקרב קהילות המהגרים במערב אירופה. כך, למשל, שרת החוץ של שוודיה קשרה במפורש בין הסכסוך לבין גל הטרור הג'האדיסטי באירופה, ונראה כי גם ממשלת צרפת מנסה לקדם יוזמות ליישוב הסכסוך בשל ההנחה שיהיה בכך כדי לחזק את מעמדה לא רק בעולם הערבי אלא גם אל מול הקהילות המוסלמיות הגדולות שבמדינה. המגמות האלה מעצימות את התפיסה השגויה בנוגע למרכזיותו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני והשפעתו על הסדר האזורי המערער ומכשירות את הקרקע למקדמי הדה-לגיטימציה. אלה מנצלים גם מהלכים של ישראל שאינם מקובלים על הקהילה הבינלאומית, כמו הרחבת ההתנחלויות, כדי להעצים את מערכת הדה-לגיטימציה נגד ישראל.

תרומה חשובה נוספת – גם אם עקיפה – למערכת הדה-לגיטימציה נגד ישראל תרמה ערב הסעודית. זו אחראית במידה רבה לרדיקליזציה בעולם המוסלמי בכלל ובמזרח התיכון בפרט באמצעות אנשי הדת הווהאבים (האסכולה הסוניית השלטת בערב הסעודית). אלה פעלו להאצת תהליכי הדתה ורדיקליזציה בכל רחבי העולם המוסלמי ובקרב קהילות מוסלמיות במערב באמצעות הקמת מדרסות והכשרת אנשי דת. נוסף על כך תרמו הסעודים כספים רבים להקמת קתדרות במוסדות אקדמאיים במערב. במדינות האסלאם הביאה הרדיקליזציה האסלאמית מבית מדרשה של ערב הסעודית להקמת אל-קאעידה ודאעש, ואילו במערב היא באה לידי ביטוי בהקמתן של קהילות מוסלמיות שמתבדלות מהחברות שבתוכן הן חיות. מטיפים באותן הקהילות מסיתים את הצעירים המוסלמים נגד המדינות המארחות, וההטפות האלה נופלות על אוזניהם הכרויות של הצעירים המתוסכלים והזועמים שמתקשים להשתלב בחברה

המערבית – בין היתר בגלל מחסומי שפה והשכלה. את זעמם פורקים הצעירים בהתנדבות לארגוני טרור ג'האדיסטיים במזרח התיכון ובאפגניסטן ובהקמת תאי טרור במקומות מגוריהם במערב אירופה.

הרדיקליזציה האסלאמית מתורגמת במערב אירופה גם לפגיעה ביהודים ולגיוס פעילים ומשאבים לתנועות ה-BDS והדה-לגיטימציה. ההקצנה הדתית מוסיפה עוד נדבך לתשתית הרעיונית של מקדמי הדה-לגיטימציה ומעצימה, גם אם באופן פרדוקסלי משהו, את האנטישמיות הנוצרית במהותה, שמגויסת גם היא לתמיכה במאמצי הדה-לגיטימציה.

התפתחות המרחב הווירטואלי והרשתות החברתיות

אחת ההתפתחויות הטכנולוגיות המשמעותיות ביותר של המאה ה-21 היא הקמת הרשתות החברתיות באינטרנט. הרשתות האלה מאפשרות להפיץ רעיונות במהירות הבזק, לגייס פעילים, לארגן ולנהל פעילות שמשפיעה על קהלים רחבים. בעולם של רשתות חברתיות פוחתת חשיבותה של הגיאוגרפיה, ובאמצעות משאבים קטנים יחסית ניתן לייצר תהודה משמעותית, להפיץ רעיונות, ליצור ולעצב שיח ולפעול באופן רשתי. פעולה רשתית מבוססת על מרכזים רבים ומבוזרים הפועלים כל אחד בגזרתו, אך הם מתואמים ומקושרים באופן המאפשר שיתוף ברעיונות, בתובנות ובניסיון שנרכש. יתר על כן, פעולה רשתית מאפשרת להעצים מאוד את האפקט של פעולות. בעולם הרשתי של היום מצליחות פעולות דה-לגיטימציה בסידי שבאוסטרליה ליצור תהודה ואפקט בלונדון, בסן-פרנסיסקו וברמאללה. במובנים מסוימים, כדי להשתתף בפעילות בסידי אין כל צורך להיות נוכח שם. ניתן להיות נוכח שם באופן וירטואלי גם כאשר יושבים מול צג מחשב ברמאללה. הפעילות הרשתית מאפשרת לשכפל דפוסי פעולה, להחליף רעיונות ומסרים ובעיקר לבנות קואליציות וירטואליות המאפשרות למנף פעולות לוקליות.

חולשת המענה הישראלי

ישראל עדיין לא השכילה לגבש את המענה המערכתי והמקיף לאתגר המתעצם. למרות החלטות ממשלה בנושא – הראשונה כבר בשלהי 2009 והאחרונה בשלהי 2015 (זו האחרונה מסמיכה את המשרד לנושאים אסטרטגיים לרכז את המאמץ לבניית המענה ומקצה לכך תקציב משמעותי) – עדיין אין לישראל אסטרטגיה כוללת לטיפול באתגר. היעדר אסטרטגיה כוללת המגובה בחקיקה פוליטית ובהקצאת המשאבים המתאימים, חוסר היכולת לבנות ולבסס הסכמות בין משרדי הממשלה והקושי לבנות מערך אינטגרטיבי של משרדי ממשלה, של ארגונים לא-ממשלתיים, של קהילות יהודיות בעולם ושל בעלי ברית אחרים בקהילה הבינלאומית – כל אלה מותירים את הזירה

הבינלאומית פנויה למקדמי הדה-לגיטימציה כדי להשריש בקרב קהלים רבים ורחבים את רעיונותיהם בנוגע לצורך לבדוד את ישראל ולהחרים אותה.

המענה האסטרטגי הכולל מחייב להקים קואליציה רחבה ככל האפשר של שותפים – בארץ ובחו"ל – שיפעילו באופן מסונכרן ארבעה סוגי מאמץ:

1. מאמץ תגובתי – מתן מענה מידי לאירועי הדה-לגיטימציה שלא ניתן היה לסכל או לשבש בעוד מועד.

2. מאמץ מניעתי – סיכול ושיבוש בעוד מועד של התארגנויות דה-לגיטימציה, ייזום פעולות נגד יוזמיהן ונגד המממנים שלהן. יש לערער את אמינותם של חברי הגרעין הקשה, לחשוף את האג'נדה הקיצונית שלהם ולסכל מראש מהלכים מתוכננים שלהם. לשם כך יש להשקיע ביכולות מודיעיניות מתאימות ולשכלל את שיתוף הפעולה עם ארגונים אוהדים, למשל ארגונים של סטודנטים יהודים בקמפוסים.

3. מאמץ תשתיתי – ייזום פעולות שמטרתן "לחסן" את דעת הקהל בעולם בפני התעמולה של מקדמי הדה-לגיטימציה. במאמץ הזה יש חשיבות רבה ליצירת קשרים אישיים ולאירוח משלחות בישראל לשם הצגת מורכבותו של המצב באופן בלתי אמצעי. נוסף על כך נחוצה פעולה היוצרת משקל-נגד אקדמי לחומר הרב הנכתב והנלמד נגד ישראל – בין היתר באמצעות פרסום מחקרים, השפעה על רשימות הקריאה בקורסים, יצירת קורסים ותוכניות מחקר ותמיכה בחוקרים ובמרצים פרו-ישראלים.

4. מאמץ קונסטרוקטיבי – חשיפת קהלי היעד השונים לתרומת ישראל לתושבי העולם בכלל ולתושבי המזרח התיכון בפרט ובכך ליצור אנטיתזה למאמץ לשווה לישראל דימוי של מדינת אפרטהייד, גזענות וקולוניאליזם. למשל, ניתן להקים רשת של ארגונים ושל יזמים מישראל שפועלים למען האנושות באמצעות הפצה של טכנולוגיות מתקדמות בתחום החקלאות והרפואה. בהקשר הזה יש חשיבות להשתלבותם של גורמים ישראלים בפעילות של גופים בינלאומיים בתחומים כמו זכויות אדם, הגנה על עובדים והגנה על הסביבה.

בהיעדר אסטרטגיה בעלת מאפיינים התקפיים לצד מרכיבים הגנתיים ובהיעדר מנהיגות לאומית נחושה, יוזמת ונמרצת שמחויבת במדיניותה לחזון של שתי מדינות לאום החיות זו לצד זו בשלום ובשיתוף פעולה, עלולה ישראל למצוא את עצמה בעמדת נחיתות קשה אל מול איום שהופך במהירות למסוכן יותר ויותר.

הערות

1. את אסטרטגיית הבינאום אימצו הפלסטינים ב-2009 כדי להביא להקמתה של מדינה פלסטינית שלא באמצעות משא ומתן עם ישראל, אלא בלחץ הקהילה הבינלאומית. בדרך הזאת מקווים הפלסטינים להשיג מדינה בלי לשלם את המחירים המדיניים הכרוכים בהשגתה של הסכמה ישראלית למדינה פלסטינית עצמאית.

2. את הנוסח המלא של הדוח מספטמבר 2009 ניתן למצוא באתר "הארץ" (<http://goo.gl/73nD2l>).
אומנם ב־1 באפריל 2011 חזר בו השופט גולדסטון מכמה ממסקנות הדוח במאמר שפירסם ב"וויינגטון פוסט" (<http://goo.gl/LYjZQA>), אך ספק אם היה בכך כדי למחות את נזקי הדוח המקורי שפורסם כשנתיים קודם לכן.
3. "המשט לעזה: איך קרסה חומת האש המדינית של ישראל", מכון ראות, 15 באוגוסט 2010, <http://goo.gl/Qo8Gh1>
4. לינדה פולמן, **תעשיית החמלה – מאחורי הקלעים של הסיוע ההומניטרי**, הוצאת שלם, ירושלים, 2012.
5. ADL (The Anti-Defamation League) Global 100 – An Index of Anti-Semitism, <http://goo.gl/6Vhnfj>

ההתמודדות עם ה-BDS: מגבלות כוחה של ההסברה

מרק היר

מטרתם של מייסדי תנועת החרם, ה-BDS, היא הרס מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. לאחר שהתפכחו מהאשליה שבאמצעים צבאיים ניתן להסב לאחר את הקמתה של ישראל, החליטו אנשי הגרעין הקשה של ה-BDS לפנות לאסטרטגיה עקיפה, לא אלימה, שלכאורה מבטיחה את השגת היעד הזה: דה-לגיטימציה פוליטית ופגיעה כלכלית שיובילו לבידוד, לדמורליזציה ולהרס פנימי – לרבות הגירה בהיקף גדול של מי שסובלים נפשית ומעשית מהיותם אזרחים של ישות מצורעת, ובעקבות זאת קבלת דרישות תנועת ה-BDS, לרבות מימוש "זכות השיבה" של מיליוני צאצאים של פליטים פלסטינים, עד להתפוררות מלאה של החזון הציוני.

פעילי ה-BDS, המודעים לקושי לגייס תמיכה בינלאומית רחבה להכחשת זכותה של ישראל להתקיים, מתמקדים במקום זאת בהיבטים בהתנהגותה של ישראל שמעוררים הדים יותר חזקים בשיח הפוליטי הבינלאומי: מדיניותה בנוגע לגדה המערבית ורצועת עזה, ובמיוחד מדיניות ההתנחלות שלה שסותרת לכאורה את המחויבות שלה לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני בהתבסס על העיקרון של שתי מדינות לשני עמים.

על פי מרבית האינדיקציות, אסטרטגיית הקמפיין שמנהלת תנועת ה-BDS נחלה כישלון מוחץ.¹ קשריה הדיפלומטיים של ישראל נשמרים בכל רחבי המערב, ובכלל זה בארצות-הברית – למרות שמונה שנות הכהונה של הנשיא ברק אובמה, שהסברה הרווחת הייתה שהוא נעדר אהדה לישראל וחש טינה לראש ממשלתה. יחסים עם מעצמות מובילות בעולם – רוסיה, סין ויפן והודו – שגישתן כלפי ישראל נעה זה עשורים בין אדישות לעוינות, אף השתפרו מאוד בשנים האחרונות. יתר על כן, על פי מרבית המדדים – כמו הסחר עם אירופה (שנותר כמעט ללא שינוי ב-2015 במונחי אירו, אולם ירד במונחי דולרים בשל צניחה של 16% בערך האירו לעומת הדולר), השקעות זרות ישירות (שהגיעו ב-2015 לשיא של כל הזמנים)² ותנועות של אנשים – הקשרים הכלכליים של ישראל ממשיכים גם הם להתחזק. אפילו כמה מדינות סוניות,

שחששן מהמדיניות האזורית של איראן (שמסכנת גם את ישראל) גובר על עמדתן בסוגיית המאבק הפלסטיני, מוכנות, כנראה, לחפש בחשאי בסיס משותף עם ישראל. לא פחות חשובה היא העובדה שקמפיין הנגד ל-BDS רשם כמה הצלחות בולטות, לרבות חקיקה בכמה מדינות באמריקה ומחוזות בקנדה האוסרת על היענות לקריאות לחרם נגד ישראל.

עם זאת ישראל ממשיכה לספוג נזקים בינלאומיים מסוגים שונים. חלקם, כמו ריטואל הגינויים בסוכנויות ובגופים של האו"ם, החל זמן רב לפני הקמתה של תנועת ה-BDS, אולם חלק גדול נוסף הוא פרי מאמצים מאורגנים ומכוונים של ה-BDS. אלה מניבים מדי פעם החרמות של אמנים בינלאומיים (לרוב לא הידועים שבהם). לעיתים מסרבים האמנים להזמנות להופיע בישראל ולעיתים הם מבטלים הופעות שכבר נקבעו להם. גם ארגוני עובדים – במיוחד של עובדי ציבור – משמיעים מדי פעם הצהרות גינוי לישראל. כמה קרנות פנסיה של כנסיות ואיגודי עובדים החליטו לא להחזיק במניות של חברות הפועלות בשטחים או ש"מסייעות לכיבוש", ואף היו כמה מקרים שוליים של חרם צרכנים על סחורות שחברות כאלה מייצאות (אם כי אין ראיות להרעה מתמשכת בקשרים של יצואנים ישראלים עם המשווקים הגדולים במערב). ההצלחה הגדולה והמהדהדת ביותר של פעילות ה-BDS היא באקדמיה במערב, שם מסרבים כמה חוקרים בכירים לקיים קשרים עם ישראל או עם ישראלים. יתר על כן, כמה אגודות סטודנטים הצביעו בעד קריאה לוועדות ההשקעות של האוניברסיטאות שלהן להימנע מלהשקיע בישראל ואף למשוך את הכספים שכבר הושקעו בחברות ישראליות (אך נתקלו פעם אחר פעם בהתעלמות ואף בגינוי של מנהלי האוניברסיטאות), וכמה אגודות מקצועיות שוליות ומחלקות אוניברסיטאיות, במיוחד במדעי הרוח ובמידה פחותה במדעי החברה, הצהירו על מדיניות של החרמת אגודות ישראליות מקבילות. ההתפתחויות האלה עוררו בישראל לא מעט מבוכה ואי־נוחות, הציתו פה ושם ויכוח על השלכות ה-BDS ואפילו הניבו הקצאה תקציבית (למשרד לעניינים אסטרטגיים) כדי להיאבק בתנועה, אולם הן עדיין רחוקות מלהסב נזק שישפיע במידה ניכרת על ההעדפות המדיניות של המצביע הישראלי או על ההחלטות המדיניות של נציגיו הנבחרים. יש לכך כמה סיבות. האחת היא הנטייה לשלול את טוהר כוונותיה של תנועת ה-BDS בשל היותה מכוונת נגד ישראל בלבד, בעודה מתעלמת מהתנהגותן של עשרות מדינות אחרות בעלות היסטוריה גרועה הרבה יותר של פגיעה בזכויות אדם, דהיינו בשל מוסר כפול בוטה, שבקלות ניתן לראות בו סוג של אנטישמיות מודרנית. אין ספק שבתנועה מעורבים אנטישמים אמיתיים, ושישראל אינה יכולה לעשות הרבה כדי לשנות את אמונותיהם, אולם כשלעצמם, האנטישמים בחברה המערבית אינם רבים או חזקים דיים כדי להניע פעולות שביכולתן לגרום לישראל נזקים כואבים ביותר.

ההבנה הזאת מחזקת את ההסבר השני להשפעה הזניחה עד כה של התנועה: רוב הישראלים שאכן חשים על בשרם את מחיר ההצלחות המסוימות של ה-BDS (סטודנטים באקדמיה, עיתונאים, קהל יעד של אמנים מערביים) נמנים לרוב ממילא עם מבקריה של מדיניות הממשלה בסוגיית הפלסטינים והשטחים, ואילו התומכים במדיניות הממשלה או המקבלים אותה מוטרדים פחות מהחרמות של אקדמאים או של אמנים זרים. אחרי ככלות הכול, מעטים במחנה הדתי-לאומי יוטרדו מכך שלהקות כמו הפיקסיס סירבו (זמנית) להופיע בישראל, במיוחד אם על סירוב כזה מאפילות הופעות של הרולנינג סטונס או של אלטון ג'ון.

בנסיבות האלה ברור למדי מדוע בחרה הממשלה להיאבק באיום ה-BDS באמצעות הסברה ולא באמצעות שינוי מהותי כלשהו במדיניות. הסברה מחייבת בסך הכל תקציב צנוע, ואילו שינוי במדיניות עלול לגרום לתסיסה פוליטית מבית. מה שפחות מובן מאליה הוא האם תגובה המבוססת על הסברה בלבד מספיקה כדי להפחית את הנזק שכבר גרם ה-BDS או למנוע את החרפתו בעתיד.

נכון שלא ניתן לשלול לחלוטין את האפשרות שהסברה טובה יותר הייתה מביאה לתוצאות חיוביות. כך, למשל, בדו"ח השנתי של מבקר המדינה ל-2016 נכתב שקמפיין ההסברה אינו מקבל די מימון, אינו מתואם ואינו מאורגן כראוי – מה שגרם נזק ניכר למאבקה של ישראל בתנועת ה-BDS. עם זאת, אפילו היו כל המשאבים הנדרשים מוקצים לקמפיין – מימון, כוח אדם, טכנולוגיה, ניהול וארגון איכותיים – ספק אם היה בכך כדי להתגבר על התנגדות הצרכנים ל"מוצר" שמנסה ישראל לשווק. הרי אפילו כמה מהחברות המשווקות הגדולות של כל הזמנים – ענקיות כמו חברת הרכב פורד ויצרנית קוקה קולה – לא הצליחו בסופו של דבר לשווק מוצרים כמו דגם Edsel או המשקה "ניו קוק", שהלקוחות שלהם פשוט לא אהבו. למעט אולי נוצרים אוונגליסטים, קהלי היעד של ישראל במערב רואים בפעולותיה בשטחים – שליטה צבאית ניצחית, ובמיוחד בהקמת ההתנחלויות – פעולות בלתי קבילות. ניתן לנסח את הגישה הכללית, בגרסתה המתונה, בעזרת דבריה של הילרי קלינטון, תומכת ותיקה ומחויבת של ישראל: "המשך ההתנחלויות, שהוקעו על ידי שורה של ממשלים אמריקניים משני צידי המתרס, הוא ללא ספק איתות גרוע מאוד ממי שבמקביל טוען כי הוא בעד הפתרון של שתי מדינות".

מגיני ההתנחלויות מסוגלים להעלות טיעונים מגוונים להצדקת עמדתם – החל מזכויות היסטוריות, עבור דרך שיקולי ביטחון וכלה בטענה שהפתרון של שתי המדינות אינו אפשרי בכל מקרה בשל הדחיה הבסיסית שלו על ידי הפלסטינים, ללא קשר למה שישראל תעשה או לא תעשה. זה ממש לא משנה אם הטענות האלה נכונים או שגויים. מה שמשנה מהבחינה הפוליטית הוא מידת העוצמה וההיקף של ההתנגדות

להתנחלויות בעולם, והאם די בהסברה כדי להפוך את התנגדות זו על פיה, לבלום אותה, או אפילו רק למנוע ממנה להתפשט.

דומה שהתשובה לשאלה הראשונה ברורה למדי. ההתנגדות להתנחלויות בדעת הקהל הזרה (במערב) ומצד מרבית הממשלות (בכל מקום בעולם – לפחות פרו פורמה) היא נרחבת מאוד – אפילו בקרב מי שבשום אופן אינם שותפים לעמדות הקיצוניות או לשאיפות הסופיות של הגרעין הקשה של ה-BDS בנוגע לישראל. ניסיונות המתנחלים ותומכיהם להדוף את הטענה הזאת מזכירים את הסיפור של האם היהודייה הצופה בבנה במצעד סיום טירונות ופונה לסובבים בגאווה: "כל החיילים טועים ברגל בלי בוש, רק חיימק'ה שלי דורך ברגל הנכונה!" לאחר כל הכרזה חדשה על אישורה של תוכנית בנייה בשטחים נשמעת ביקורת בינלאומית נוקבת נגד ישראל. עד כה נכשלו כל הניסיונות להדוף את הביקורת הזאת באמצעות הטיעון שההתנחלויות אינן המכשול האמיתי לשלום – וכאמור, אין זה משנה כלל אם הטיעון הזה נכון או שגוי. אלה המתנגדים לכיבוש ולהתנחלויות שלא מתוך עמדה עוינת לעצם קיומה של ישראל אינם הגרעין הקשה של תנועת ה-BDS, שמורכב ממי שהיו רוצים לראות את ישראל נמחקת ממפת המזרח התיכון. עם זאת, הם העתודה האנושית של תנועת ה-BDS – אלה שיש פוטנציאל לגייס אותם כדי לתמוך בכמה מפעולותיה וכך להפוך אותה מתופעה שולית לכוח משמעותי. ישנה כמובן הסכנה שבמשך הזמן הם יירתמו, אולי בלי משים, לאג'נדה הקיצונית של ה-BDS.

התשובה לשאלה השנייה, האם הסברה טובה יותר יכולה למנוע את התעצמות האיום בעתיד, אינה מובנת מאליה. שתי נקודות ראויות להדגשה בהקשר הזה. הראשונה היא שהיכולת של הגרעין הקשה של ה-BDS לבטל את ההבחנה הרעיונית בין ישראל לבין הנוכחות שלה בשטחים (הבחנה שפועלת כיום לרעתה של ה-BDS) – דהיינו להפוך את ישראל ואת השטחים, ובמיוחד את ההתנחלויות, לגוף אחד בלתי נפרד – מושפעת מאוד ממה שממשלות ישראליות, אישים בולטים והתארגנויות חברתיות אומרים ועושים. הרבה מההצהרות ומהמעשים של ישראל נראים כאילו נועדו לטשטש את ההבחנה הטריטוריאלית הזאת ובמקביל להדגיש תחת זאת את ההבחנה האתנית בעיני הרשויות הישראליות בין התושבים לבין תושבים אחרים בשטחים. דוגמאות לכך הן עידוד כספי הניתן למתנחלים, החלת החוק הישראלי האזרחי רק על התושבים היהודים בשטחים, מינוי תושבי התנחלויות לשרים בממשלות ישראל ולתפקידים דיפלומטיים בחו"ל, והטענה המוטעת והמטעה כי החלטת אירופה לסמן את המוצרים מההתנחלויות ולא להחיל עליהם את הסכמי הסחר החופשי עם ישראל היא בעצם חרם על ישראל. כתוצאה מכך יותר ויותר אנשים בחו"ל מתקשים להפריד בין התנגדותם להצהרות ולפעולות של ישראל בשטחים לבין סובלנותם אם לא תמיכתם בקיומה. במילים אחרות, ככל שהמתנחלים ותומכיהם בפוליטיקה הישראלית מצליחים לבצר

את המסר שלהם, כך הם הופכים יותר לבעלי ברית בפועל לאסטרטגיית הליבה של ה-BDS, החותרת להפוך את ההתנחלויות למנוף לדה-לגיטימציה ולהחלשה של ישראל. בהנחה שלא יהיו שינויים בשאר הגורמים, יתכן וניתן להתגבר במידת מה על הפתיחות למסר של ה-BDS באמצעות קמפיין שיווקי מתוחכם שימקם כראוי את הסוגיה של כיבוש ושל התנחלויות בתוך ההקשר ההיסטורי הרחב יותר של הסכסוך בין היהודים לערבים וכן ימתג את ישראל לא רק בעיה חד-ממדית אלא כמדינה רבת פנים בעלת היבטים חיוביים רבים. זו הסיבה מדוע מתנגדי ה-BDS משקיעים מאמץ רב כדי להבליט את היותה של ישראל שותפת הייטק חיונית, או – בתחום אחר לחלוטין – גן עדן של סובלנות כלפי הקהילה הגאה (מאמץ שפעילי ה-BDS מגדירים בביטול "הלבנה ורודה").

אבל גם לא סביר שלא יהיו שינויים בשאר הגורמים. אפילו אם המציאות הנוכחית בזירה (כמו המעמד החוקי של השטחים, היעדר עימות צבאי ישראלי-ערבי בהיקף גדול) תישאר ללא שינוי, סביר שעצם הזמן החולף רק יעצים את אתגר ההתמודדות עם ה-BDS. הסיבה לכך היא דמוגרפית. הקהלים במערב שנענים יותר למסר של ה-BDS – סטודנטים ומוסלמים – הם אלה שמספריהם ו/או השפעתם צפויים לגדול במשך הזמן. לדוגמה, מסקר של IPSOS שנערך באחרונה עולה כי שליש מהסטודנטים האמריקנים סבורים שחרם הוא אמצעי מוצדק להפעלת לחץ מדיני על ישראל – שיעור גבוה הרבה יותר מאשר שיעור הסוברים כך בקרב האוכלוסייה הכללית. שיעור הסטודנטים הבריטים הסוברים כך עומד על 40%. מובן שסטודנטים רבים "מתבגרים" ומשנים את עמדותיהם בשנים שלאחר הלימודים, ולכן צפוי שלא כל מי שתמכו בצעירותם ב-BDS ימשיכו לתמוך בו בעודם הולכים ותופסים תפקידים חשובים ובולטים בתקשורת, בפוליטיקה, באקדמיה, בעולם האמנות וכדומה. באופן דומה ייתכן שגידול האוכלוסייה המוסלמית באירופה יואט – אם ההתנגדות להגירה תגבר (כפי שצפוי לקרות במסגרת התחייה הכללית של הימין הפוליטי). התפתחויות כאלה עשויות לבלום את מגמת ההתחזקות של תופעת ה-BDS בחברות המערביות.

מה יש לעשות?

אסור להקל ראש בחשיבותה של הסברה טובה יותר – התגובה האינסטינקטיבית של כל ממשלה ישראלית לכל אתגר מדיני ודיפלומטי. אחרי ככלות הכול, אילו הדיפלומטיה הציבורית לא הייתה חשובה, מעצמות גדולות כמו ארצות-הברית, סין ורוסיה, שתלויות הרבה פחות מישראל ברצון הטוב של הקהילה הבינלאומית, לא היו משקיעות את סכומי הכסף האדירים שהן משקיעות כדי לשפר את הדימוי הבינלאומי שלהן. אולם במקרה של ה-BDS אין ספק שאין בכך די. יכול מאד להיות שבצעם אין מענה מלא במובן של חיסול מוחלט של הבעיה. לעומת זאת, תגובה מקיפה וכוללת יותר,

שתכלול בהכרח שינויים במדיניות, ללא ספק תשפיע הרבה יותר מאשר הסתמכות על דיפלומטיה ציבורית בלבד.

גינוי בינלאומי – בין אם של אישים או של ממשלות – אינו מצריך בפני עצמו שינוי מהותי של המדיניות. מעמד בינלאומי הוא גורם אחד בלבד (ולא בהכרח הגורם הקריטי ביותר) מתוך מכלול רחב של שיקולים – דיפלומטיים, צבאיים וכלכליים, אך גם שיקולי עלות-תועלת של פוליטיקה פנימית – שקובעים במידה רבה את הבחירות ואת השינויים במדיניות. עד כה, השיקול הכולל לא הביא לשינוי ברור במדיניות – גם כאשר שלטו ממשלות שלא הצטיינו באהדה יתרה למה שקרוי "מפעל ההתיישבות". אולם למרות היותו נסבל עד עתה, המחיר שגובה ה-BDS הוא בעלייה, ואין הרבה עדויות לכך שהמגמה הזאת צפויה להתייצב, שלא לומר לסגת, בעתיד הנראה לעין. סביר להניח שבשלב מסוים המחיר יחייב שינוי בחישוב. תגובה ישראלית שתוגבל להסברה בלבד אולי תצליח לעכב מעט את בוא השלב הזה, אך לא למנוע אותו עד אין קץ, כפי שמעידה החלטת מועצת הביטחון של דצמבר 2016.

הערות

1. ראו לדוגמה: Shlomo Ben Ami, "Israel Unbound", **Project Syndicate**, 3 March 2016, <https://goo.gl/60UHhO>
2. "Israel Foreign Direct Investment, 1995-2017" *Trading Economics*, goo.gl/1Aj1U4

BDS ו-AAM: יותר מאותו הדבר?

מיכל חטואל רדושיצקי

אחד ממקורות ההשראה המרכזיים של "התנועה לחרם, למניעת השקעות ולעיצומים" (BDS) היא "התנועה למאבק באפרטהייד" (AAM) שפעלה לביטול משטר האפרטהייד בדרום-אפריקה.¹ מאמר זה כולל ניתוח השוואתי בין ה-BDS ל-AAM לאור הרציונל לפיו התנועה הפועלת נגד ישראל חותרת לממש את מטרותיה המוצהרות תוך התבססות על סיפור ההצלחה של התנועה שפעלה לשינוי המשטר בדרום אפריקה. בפתח הדברים יוצג ההקשר הבינלאומי לפעילותה של כל אחת מהתנועות. לאחר מכן יתוארו המקרה של דרום-אפריקה והתשתית המבצעית של ה-AAM ויפורטו קווי הדמיון והשוני בינה לבין ה-BDS. לסיום יידון האתגר המרכזי שבפני ה-BDS, כפי שהוא עולה מההשוואה ל-AAM, וכן תידון הסכנה שהתנועה הזאת טומנת בחובה לישראל בעידן הנוכחי.

דיפלומטיה בזירה בינלאומית משתנה

בנאום 14 הנקודות שנשא הנשיא וודרו וילסון ב-1918 הוא יצק את היסודות לדיפלומטיה מסוג חדש. בין היתר הוא קבע שהדיפלומטיה תתנהל תמיד בכנות ובאופן גלוי לציבור. כיום, כמעט 100 שנים לאחר אותו נאום, מאפשרות הטכנולוגיות של תקשורת המידע (Information Communication Technology ובקיצור: ICT) והרשתות החברתיות לגורמים פוליטיים שאינם מדינות לחדור בצורה יעילה לתחומים שהיו שמורים בעבר באופן בלעדי לדיפלומטים. ביכולתם של יחידים ושל קבוצות בכל העולם להתארגן באופן חוצה גבולות, להפיץ את המסרים שלהם וליצור קהילות וירטואליות המתנגדות לפעולותיהן של ממשלות. למעשה, הם מעבירים את הדיון בטענותיהם לבית המשפט העולמי של דעת הקהל.²

אחד האמצעים העומדים לרשות הקבוצות והאנשים האלה הוא הטכניקה שזכתה לשם "לנקוב בשם ולבייש" (naming and shaming), למשל, לדווח על הפרות של זכויות אדם ועל מי שאחראים לאותן ההפרות במהלך סכסוכים בתקווה שהפרסום ירסן אותם ואולי אף ידחוף אותם לפעול להשגת הסדרים.³ אופן התנהלות זה מסתייע

בטכנולוגיות המידע ובאמצעי התקשורת המרושתים ומצביע על יכולת עוצמה רכה המצויה כיום גם בידי החברה האזרחית בזירה הבינלאומית ולא רק בידי מדינות.⁴ את עוצמתה שואבת החברה האזרחית לא רק מההתקדמות הטכנולוגית, אלא גם מהשינויים שחלו בנורמות הלחימה. כוח ההרג הוא עדיין יתרון גדול במלחמות מסוימות נגד יריבים מסוימים, אך הוא עלול גם להיות חיסרון משמעותי במלחמות אחרות נגד יריבים אחרים.⁵ במילים אחרות: גורמים לוחמים המשתמשים באלימות הפכו לפגיעים יותר מבעבר למשמעויות הנורמטיביות והמשפטיות של פעולותיהם אשר יש בכוחן להכתיים את תדמיתם הבינלאומית. אותם גורמים לוחמים מצאו את עצמם נאלצים לתת דין וחשבון לגופים בינלאומיים כמו בית הדין הפלילי הבינלאומי (International Criminal Court) ולקהילה הבינלאומית אשר קיבלה על עצמה את עקרון "החובה להגן" (Responsibility to Protect) שאותו אימץ האו"ם ב-2005. לכן, פעילותן של תנועות אזרחיות בעת הנוכחית נגד מדינות בזירה הבינלאומית מתאפיינת בשתי מגמות: האחת, התגברות מהותית של הכוח האזרחי, עקב השינויים בדיפלומטיה וההתקדמות בטכנולוגית התקשורת והמידע. השנייה, הגברת הלגיטימציה להתערבות מצדם של שחקנים בינלאומיים במקרים שבהם נראה כי מתרחשות הפרות חמורות של זכויות אדם בשטחן הריבוני של מדינות. זוהי הסביבה שבה פועלים כיום אנשי ה-BDS.

אנשי ה-AAM פעלו בסביבה שונה לחלוטין. ה-AAM הוקמה ב-1959, התחזקה מאוד בשנות ה-80 של המאה ה-20 וב-1994 הגיעה לפסגת הישגיה עם קיום הבחירות הדמוקרטיות הראשונות בדרום-אפריקה. אחד המאפיינים המרכזיים של הזירה הבינלאומית בתקופה שבה ניהלה ה-AAM את מאבקה היה המבנה הדו-קוטבי, כאשר ארצות הברית וברית המועצות, שתי המעצמות הדומיננטיות, היו שקועות במלחמה קרה. מהדברים האלה עולה שבהשוואה לזירה הבינלאומית הנוכחית בה פועלת תנועת ה-BDS, המתאפיינת בהיקף נרחב של התערבויות גלובליות בסכסוכים פנימיים, הרי שה-AAM פעלה בסביבה פחות אוהדת למשימתה. בזמן המלחמה הקרה עיצבו את הזירה הבינלאומית בריתות אסטרטגיות שלא התחשבו יתר על המידה בהפרות של זכויות אדם בשטחן הריבוני של מדינות. נוסף על כך, בהיעדרם של מחשבים ושל טלפונים ניידים לא יכלו הפעילים "לנקוב בשם ולבייש", להגיע אל ההמונים, לארגן אסיפות באמצעות תקשורת מרושתת ולהפיץ חומרים דרמטיים ופרובוקטיביים באופן פשוט, מהיר ויעיל.

AAM והאפרטהייד בדרום-אפריקה

אפרטהייד כפי שקיבל ביטוי בדרום אפריקה התבסס על מערכת ממוסדת של גזענות, שבמסגרתה דיכא המיעוט הלבן, להלכה ולמעשה, את הרוב השחור באמצעות מנגנונים

חוקיים. מנגנונים אלה, בין היתר, הקצו קבוצות גזעיות לאזורי מגורים ועסקים שונים, הסדירו את רכישת הקרקעות על ידי השחורים וכן דרשו כי כל אחד מתושבי דרום אפריקה יסווג ויירשם בהתאם למאפייניו הגזעיים.

בשנות ה-60 ניתקו ברית-המועצות, מדינות מזרח אירופה ומדינות אפריקה את קשריהן עם דרום-אפריקה עקב מדיניות האפרטהייד. לעומת זאת, המערב בהנהגת ארצות-הברית סבר שהתמיכה בשלטון המיעוט הלבן בדרום-אפריקה או לפחות הפגנת סובלנות כלפיו משרתות את האינטרסים שלו בצורה הטובה ביותר.⁶ אולם בעקבות התגברות המחאה האזרחית בארצות-הברית נגד הקשרים עם דרום-אפריקה לא יכול היה הממשל האמריקאי להמשיך בתמיכתו הגלויה במשטר הלבן והוא המיר אותה במדיניות שנקראה "המעורבות הבונה" (constructive engagement). לפיה אמורה הייתה ארצות-הברית לחולל שינוי במדיניותו של המשטר הלבן כלפי השחורים באמצעות דיאלוג שקט עם בכיריו ולא באמצעות סנקציות כלכליות. בפועל מדובר היה בהמשך התמיכה במשטר הלבן בדרום-אפריקה.

ב-1985, בעקבות המשך המחאה האזרחית בארצות-הברית נגד משטר האפרטהייד, הושגה הסכמה בין הרפובליקנים לדמוקרטים בקונגרס שלפיה יוטלו על דרום-אפריקה סנקציות חלקיות. הייתה זו למעשה הבעת התנגדות גלויה למדיניותו של ממשל הנשיא רונלד רייגן בסוגיית דרום-אפריקה. ב-1986 כשהנשיא רייגן הטיל וטו על היוזמה הזאת, הצטרפו הרפובליקנים לדמוקרטים כדי לבטל את הווטו הנשיאותי. כך התאפשרה חקיקתו של חוק מקיף למאבק באפרטהייד (Comprehensive Anti-Apartheid Act ובקיצור: CAAA) שסימל שינוי דרמטי במדיניות ארצות-הברית וכלל משיכת השקעות מדרום-אפריקה והטלת סנקציות עליה. לאחר שהתקבל החוק, הלכו מדינות נוספות בעקבות האמריקאים – ובהן בריטניה – ומשטר סנקציות בינלאומי הוטל על דרום-אפריקה בפיקוח האו"ם.⁷ פחות מעשור לאחר מכן, ב-1994, התקיימו בדרום-אפריקה הבחירות הדמוקרטיות הראשונות. בעקבותיהן עבר השלטון במדינה לידי הרוב השחור, דרום-אפריקה שוב התקבלה לקהילה הבינלאומית, וכל הסנקציות הוסרו ממנה.

AAM ו-BDS: מבט השוואתי

דרום-אפריקה של תקופת האפרטהייד, שנגדה פעלה תנועת ה-AAM, שאפה להיות חלק מהקהילה הבינלאומית בכלל ומהמערב בפרט. כך גם ישראל של היום, שנגדה פועלת תנועת ה-BDS. ויש עוד נקודות דמיון: דרום-אפריקה של תקופת האפרטהייד ראתה את עצמה מתקדמת יותר מהמדינות שבסביבתה, וכך גם רואה את עצמה ישראל של היום; הקהילה הבינלאומית ראתה באפרטהייד משטר פסול הפועל בניגוד לנורמות המקובלות, ואותה הקהילה הבינלאומית גם מגנה את מדיניות ישראל בשטחים כמנוגדת

לנורמות המקובלות. אי לכך ניתן לראות בשתי המדינות מטרות אטרקטיביות, ואף בעלות היגיון, עבור פעילים השואפים ליצור שינוי באמצעות "נקיבה בשם וביוש" או אמצעים אחרים המיועדים להכתים את תדמיתה של המדינה – ולהביא בסופו של דבר להחרגתה מאותה קהילה בינלאומית שלה היא מייחסת חשיבות. בכל הנוגע למבנה ולמתודולוגיה של שתי התנועות, ההשראה שאותה שואבת ה-BDS מן ה-AAM, תורגמה לשכפול של שישה מאפיינים שהיו סמליה המסחריים של ה-AAM:

1. תנועת ה-AAM פעלה להטלת חרם בינלאומי על דרום אפריקה בתחומים רבים, לרבות המסחר והתעשייה, התרבות והספורט. באופן דומה שואפים פעילי ה-BDS להחרים את ישראל בשלושה תחומים מרכזיים: האקדמי, הכלכלי והתרבותי (לרבות תחום הספורט, כפי שבא לידי ביטוי בניסיון להדיח את ישראל מפיפ"א ב-2015).
2. תנועת ה-AAM ניסתה לגייס אנשים אשר לא היו מעורבים קודם לכן בארגון פוליטי רשמי על ידי שימוש במונח הסולידריות, המרכזי לסוגיה מוסרית ביסודה.⁸ קריאתה של תנועת ה-BDS לפעול נגד ישראל כוללת הצהרה שלפיה התנועה מעוצבת "ברוח הסולידריות הבינלאומית, העקביות המוסרית וההתנגדות לאי-צדק ולדיכוי".⁹ אחת ההמחשות לכך היא השם שנבחר למסע התנועה שנערך במהלך קיץ 2014: "מפגינים סולידריות עם אחינו ואחיותינו בעזה".¹⁰
3. ה-AAM יצרה רשתות על-לאומיות שכללו אנשים שהתגוררו ביותר מ-100 מדינות בכל היבשות.¹¹ גם תנועת ה-BDS פועלת באופן גלובלי רשמי: קריאתה להחרים את ישראל תורגמה לשבע שפות וזכתה לתמיכתם הרשמית של הארגונים האזרחיים הפרו-פלסטיניים לא רק בשטחי הרשות הפלסטינית ובמדינות ערב (כגון סוריה, לבנון וירדן) אלא במדינות רבות נוספות ובהן ארצות-הברית, קנדה, אוסטרליה, דנמרק, צרפת, גרמניה, איטליה, הולנד, נורווגיה, פולין ושוודיה.²¹
4. ה-AAM היה ארגון על-לאומי שפעיליו התאימו נרטיבים ופעילויות להקשרים המקומיים שבהם פעלו.¹³ כך פועלת גם תנועת ה-BDS: את הקמפיינים שלה היא מתכננת לעיתים קרובות כך שישתלבו בהקשרים לאומיים-מקומיים. דוגמה לכך היא הקמפיין המקומי של ה-BDS בדרום-אפריקה, אשר קיבל אתר אינטרנט ולוגו ייחודיים משלו ובהם נראה דגל דרום-אפריקה מונח על הלוגו העולמי של ה-BDS.
5. אנשי ה-AAM בנו קואליציות עם ארגונים בעלי קו מדיני דומה כמו ארגוני עובדים, גופים כנסייתיים, מועצות מקומיות ואוניברסיטאות כבסיס למגוון של פעילויות.¹⁴ מעיון ברשימת החותמים על הקריאה הראשונית של ה-BDS עולה כי היא זכתה לתמיכה מארגוני עובדים גדולים וכן מגופים סקטוריאליים קטנים יותר, ובהם ארגונים לזכויות נשים ואיגודים מקצועיים שעימם משתפת התנועה פעולה.⁵¹

6. AAM השיקה קמפיינים שכוונו לתקשורת ועלו בקנה אחד עם העלייה בחשיבותה של המדיה המשודרת באותה התקופה.¹⁶ ניתן להשוות זאת לשימוש שעושה תנועת ה-BDS ברשתות החברתיות ובתשתית הקשורה ל-ICT בקמפיינים שלה. למעשה, "הפנייה לתקשורת... המבוססת על אסטרטגיה תקשורתית מקצועית" היא פעילות מרכזית של ועד ה-BDS הלאומי הפלסטיני, שהוא הגוף המתאם את הקמפיין העולמי של ה-BDS.¹⁷

על אף קווי הדמיון הבולטים בין שתי התנועות בסוגיות הטקטיות והמבצעיות, קיימים ביניהן שלושה הבדלים אסטרטגיים משמעותיים.

ראשית, פעילי ה-AAM עיצבו את הדיון בסוגיית השחרור בראש ובראשונה במונחים מכלילים. הם הצהירו ששאיפתם היא לשחרר את המדינה כולה – לא רק את האוכלוסייה השחורה – ממערכת הדיכוי הגזעי.⁸¹ מנהיגיה של מפלגת הקונגרס הלאומי האפריקני (African National Congress ובקיצור: ANC), שחבריה נשאו את דגל המאבק בדרום-אפריקה, הטיפו לתפיסה חלופית של היעדר גזענות, אימצו את הנרטיב המכליל של "אומת הקשת" (rainbow nation) הדרום-אפריקנית, שבה חיים בשלום בני כל הגזעים וקראו לגאול גם את האדם הלבן מכבלי האפרטהייד. לכן התמקד ה-ANC בניסיון מודע להרחיב את הגדרת האומה.⁹¹ הרעיונות האלה, שביטאו היעדר לאומנות צרה, העניקו למנהיגי המאבק הילה של פרגמטיות.

המודעות לפחדים ולחששות של הלבנים בדרום-אפריקה וההתחשבות בגורמים אלה על ידי מובילי המאבק, עומדת בניגוד חריף למטרות ולנרטיב שאימצה תנועת ה-BDS. לשם המחשה, שלוש המטרות שהציבה לעצמה תנועת ה-BDS מיועדות למעשה להביא לחיסולה של ישראל במתכונתה הנוכחית, דהיינו לגרום לכך שהיא תחדל להיות הבית הלאומי של העם היהודי. השפה שבה משתמשים פעילי התנועה רוויית שנאה לישראל, מתאפיינת בתיעוב כלפי הציונות ולעיתים נעה בין אנטישמיות גבולית לאנטישמיות בוטה.

שנית, בעוד שתנועת ה-AAM פעלה להשגת פתרון ברור ומונוסח היטב למאבק להגדרה עצמית בדרום-אפריקה בהתאם לחזון הקהילה הבינלאומית (כלומר דרום-אפריקה חדשה שבה כל האזרחים שווים בפני החוק), ה-BDS נכשלה עד היום בהגדרת פתרון פוליטי ברור לסכסוך הישראלי-פלסטיני. כפי שצוין לעיל, שלוש המטרות של התנועה שוללות בבירור את האפשרות שהיא פועלת לקידום פתרון של שתי מדינות. אם התנועה אכן דוגלת בפתרון של מדינה אחת, הרי שחלופה זאת מדגישה שני הבדלים נוספים בין ה-BDS לבין ה-AAM:

1. תנועת ה-BDS – בניגוד ל-AAM – תומכת בחלופה פוליטית שאינה נתמכת על ידי הקהילה הבינלאומית, העולם הערבי או המנהיגות הפוליטית הפלסטינית עצמה. הערפול באשר לתמיכה בחלופה זו מאפשרת לגייס את ההמונים.

2. היעדר התמיכה הפומבית בחלופת "מדינה אחת" אינה מאפשרת להתייחס לקשיים הרבים הכרוכים בגישה פוליטית זו ואינה מספקת להם מענה. בהקשר הזה הופך היעדרו הבוטה של מסר חיובי, המטיף לסובלנות, לקבלת האחר ולדו־קיום (כפי שהיה בדרום־אפריקה), לבעייתי אף יותר.

שלישית, חרף העובדה שהשחורים בדרום־אפריקה היו נתונים לדיכוי ברוטלי של המשטר הלבן, אחד המאפיינים הראויים לציון במאבק שניהל ה-ANC היה רצונו לשמור על בסיס מוסרי נעלה ולהימנע מטרור. במשך שני שלישים מהמאבק דחה ה-ANC את השימוש באלימות. גם כאשר אימץ את המאבק המזוין, הייתה זו אסטרטגיה משנית בלבד שנועדה בעיקר כדי לגייס פעילים פוליטיים מבית ומחוץ.⁰² אף שיהיה זה שגוי לטעון שמנהיג ה-ANC, נלסון מנדלה, היה פציפיסט שהאמין אך ורק במרי אזרחי בלתי אליים, נראה כי הוא הצליח להתעלות מעל לפרובוקציות של משטר האפרטהייד וחתר לפיוס פוליטי עם המשטר הלבן.¹² כך, למשל, הוא הזמין את אדריכלי האפרטהייד לשוב לחיק האנושות.²² הגישה הזאת מנוגדת בבירור לדרך המאבק הפלסטינית, שאחת האסטרטגיות שלה היא טרור נגד אזרחים ישראלים.

סיכום

למרות קווי הדמיון המבניים והמתודולוגיים בין ה-BDS ל-AAM, הרי הן שונות זו מזו במטרות ובאסטרטגיה. השוני הזה מטיל ספק ביכולת של ה-BDS להגיע להישגים של ה-AAM.

אחד האתגרים המשמעותיים ביותר של ה-BDS הוא הבסיס המוסרי הדל שלה. השוואתה ל-AAM ממחישה את הטענה הזאת בשלושה מישורים:

3. מבחינה מתודולוגית, הנרטיב של ה-BDS מתעלם מהנרטיב ומצורכי הביטחון של ישראל ועושה שימוש בשפה בוטה ומלאת שנאה כלפי הציונות – שפה המתובלת לעיתים קרובות בהערות אנטישמיות.

4. מהבחינה האסטרטגית, קיים חוסר בהירות בנוגע לשלב הסופי שאליו שואפת ה-BDS להגיע. אף כי אפשר שהאסטרטגיה הזאת היא נכס כשמדובר במשיכת תומכים, הרי חוסר הבהירות הזה מחליש את הבסיס המוסרי של התנועה שכן אין היא מזדהה עם הפתרון הפוליטי שבו תומכים ההנהגות הרשמיות של הצדדים למאבק, העולם הערבי והקהילה הבינלאומית (כלומר, "שתי מדינות לשני עמים"). המאפיין הזה בולט במיוחד לאור המסר השלילי של ה-BDS, שמנוגד למסר החיובי שאפיין את ה-AAM.

5. גורם נוסף שתורם להחלשת הבסיס המוסרי של תנועת ה-BDS אינו קשור ישירות לתנועה עצמה אלא למאבק שבו היא תומכת. אף שהמאבק למען הקמת מדינה פלסטינית נחשב בעולם למוצדק, הרי הטרור נחשב לאמצעי לא לגיטימי. אולם

פעילות הטרור אינה זוכה תמיד לגינויה של ההנהגה הפוליטית הפלסטינית, ובפועל זוכה לתמיכה. זו באה לידי ביטוי בדרכים שונות כמו המנהג לתת לרחובות, לכירות ולבתי ספר שמות של מבצעי פיגועים.³² המדיניות הזאת מכתימה את המסרים של ה-BDS, בייחוד על רקע מאבקן של מדינות מערביות בטרור. אין בכל הדברים האלה כדי לטעון כי תנועת ה-BDS תחדל מלפעול להשגת מטרותיה או כי ישראל חסינה בפני הנזקים שפעילותה עלולה לגרום. בעידן הנוכחי פעילותה האנטי-ישראלית של תנועת ה-BDS מסתייעת הן במגמות ההתערבות הגלובליות והן ביכולתם של פעילים מסורים לצלם ולהפיץ באפקטיביות תמונות שוברות לב מהדרמה היומיומית שמספק הכיבוש הישראלי בשטחים הפלסטיניים. אף כי התמונות הדרמטיות המוגשות באדיבות הסכסוך הישראלי-פלסטיני מחווירות אל מול תמונות קשות הרבה יותר המגיעות מאזורי לחימה אחרים במזרח התיכון, ממשיכה הקהילה הבינלאומית להתעקש כי קיים קשר בין הסכסוך הישראלי-פלסטיני המתמשך לבין הקיצוניות המתגברת באזור, וכן בין המצב הזה לבין העלייה בטרור באירופה.⁴² הנטייה הזאת מסייעת לתנועת ה-BDS להמשיך במאמציה להשחיר את פניה של ישראל. אף שעד היום לא נגרם לישראל נזק משמעותי מה-BDS – ודאי לא בהיקף הדומה לנזק שספגה דרום-אפריקה כתוצאה מפעילות ה-AAM – אסור למנהיגות של ישראל להמעיט בערך עוצמתה של החברה האזרחית במסגרת הבינלאומית הקיימת. כל עוד החלופה של מדינה פלסטינית עצמאית לא תופיע באופק הפוליטי, וברקע יימצאו פעילי BDS אנרגטיים – תמשיך ישראל להפסיד אשראי דיפלומטי. אם נוסיף למשוואה הזאת את הזמן החולף, הרי שאם המציאות לא תשתנה, צפוי מצבה של ישראל בזירה הבינלאומית להחמיר – גם אם ה-BDS לא תשיג את מטרותה הסופית.

הערות

- 1 בקריאה של ה-BDS שפורסמה ב-2005 צוין: "בהשראת מאבקה של דרום-אפריקה נגד האפרטהייד", <https://goo.gl/NCvuRb>
- 2 E. Gilboa (2001), "Diplomacy in the Media Age: Three Models of Uses and Effects", **Diplomacy and Statecraft**, Bar Ilan University, Vol. 12 (2), pp. 1-28; K. M. Plavsak (2002), "Communicative Diplomacy for the 3rd Millennium", **Journal of Political Marketing**, Vol. 1 (2-3), pp. 109-122; G. Wolfsfeld, E. Segev and T. Sheafer (2013), "Social Media and the Arab Spring: Politics Comes First", **The International Journal of Press/Politics**, 115: 18.
- 3 C. Ruggeri, and B. Burgoon (2012), "Human Rights 'Naming & Shaming' and Civil War Violence", **Proceedings of the 12th Jan Tinbergen European Peace - Science Conference**, PEPS, Vol. 18 (3), pp. 1-12.
- 4 D. Spini, (2011), "Civil Society and the Democratization of Global Public Space", In D. Armstrong, V. Bello, J. Gilson, D. Spini, (Eds), **Civil Society and International Governance: The Role of Non-state Actors in Global and Regional Regulatory Frameworks**, Routledge/GARNET series: Europe in the World.
- 5 I. Arreguin-Toft (2009), "Unconventional Deterrence - How the Weak Deter the Strong", In

- Complex Deterrence: Strategy in the Global Age**, Edited by T. V. Paul, Patrick M. Morgan & James J. Wirtz, University of Chicago Press, 2009.
- A. Klotz (1995), **Norms in International Relations: The Struggle against Apartheid**, 6
Cornell University Press, Ithaca and London.
- M. Arnold (1995), "Engaging South Africa after Apartheid", **Foreign Policy**, Issue 87, pp. 7
139; Klotz, 1995.
- C. Gurney (2009), "The 1970s: The Anti-Apartheid Movement's Difficult Decade", **Journal** 8
of Southern African Studies, Volume 35 (2), pp. 471-487; B. Skinner (2009), "The Moral
Foundations of British Anti-Apartheid Activism, 1946-1960", **Journal of Southern African
Studies**, Volume 35 (2), pp. 399-416; B. Skinner (2009), "The Meaning(s) of Solidarity:
Narratives of Anti-Apartheid Activism", **Journal of Southern African Studies**, Vol. 35 (2),
pp. 417-436.
- BDS July 2005 Call, sixth paragraph: <https://goo.gl/NCvuRb> 9
<https://goo.gl/oHpWZ> 10
Skinner, 2009. 11
<https://goo.gl/NCvuRb> 12
Skinner, 2009; Thorn, 2009 13
Gurney, 2009. 14
<https://goo.gl/NCvuRb> 15
Thorn, 2009. 16
- Palestinian BDS National Committee: <https://goo.gl/0AW8Ynhort> URL 17
- A. Emery, D. Will (2014), "Liberation Movements, Universal Citizenship and the Resolution 18
of Ethno-National Conflict: ANC Non-Racialism and the Israeli-Palestinian Conflict", **Third
World Quarterly**, Vol. 35 (3), pp. 447-467; N. Mandela (1994), **Long Walk to Freedom**,
Randburg, Macdonald Purnell.
- C. Saunders, (1994), **Illustrated History of South Africa: The Real Story**, Expanded Third 19
Edition, Cape Town, Reader's Digest Association.
- The BDS call urges various forms of boycott against Israel "until it meets its obligations 20
under international law by": 1. "Ending its occupation and colonization of all Arab lands
occupied in June 1967 and dismantling the Wall"; 2. "Recognizing the fundamental rights
of the Arab-Palestinian citizens of Israel to full equality" and 3. "Respecting, protecting
and promoting the rights of Palestinian refugees to return to their homes and properties as
stipulated in UN Resolution 194", [https:// goo.gl/GiHphe](https://goo.gl/GiHphe) These goals are discussed elsewhere
in this publication and therefore are not related to in extensive detail in this article.
- Emery & Will, 2014. 21
- S. J. Ndlovu-Gatsheni (2014), "From a 'terrorist' to global icon: a critical de-colonial ethical 22
tribute to Nelson Rolihlahla Mandela of South Africa", **Third World Quarterly**, Vol. 35
(6), pp. 905-921.
- Quartet Report**, July 2016. 23
- כפי שעולה מן הפרוטוקולים של החלטות מועצת הביטחון של האו"ם: "המתקפות [בצרפת] הדגישו 24
את ההיקף שבו... יותר מאי פעם לא ניתן להפריד בין השלום והיציבות במזרח התיכון לאלה
באירופה" (ינואר 2015, שגריר צרפת באו"ם); "...הסכסוך הישראלי-פלסטיני, שהינו גורם בסיסי
לחוסר היציבות במזרח התיכון כולו" (אפריל 2015, שגריר רוסיה באו"ם).

שער שני

היבטים מדיניים ומשפטיים

תנועת החרם ומנהיגים אירופיים: מגמות מעורבות וסימני שאלה בנוגע לעתיד

שמעון שטיין וגליה לינדנשטראוס

תנועת ה-BDS, שהחלה את פעילותה ב־2005, פירסמה קריאה לחברה האזרחית הבינלאומית להטיל חרם על ישראל ולהפסיק את כל ההשקעות בה – בדומה לסנקציות שהוטלו על משטר האפרטהייד בדרום־אפריקה. הקריאה נועדה לסייע לתנועה להשיג את היעדים שהציבה לעצמה: סיום השליטה הישראלית בטרטוריה פלסטינית וערבית, שנכבשה ב־1967, הריסת גדר ההפרדה וההתנחלויות הישראליות בגדה המערבית, סיום האפליה נגד תושביה הפלסטינים של ישראל (ערביי ישראל) ויישום החלטות האו"ם בנוגע לזכות הפלסטינים לשוב לבתיהם.

מנהיגים בכירים באירופה התבטאו כמה פעמים בשנים האחרונות בנוגע לחרם על ישראל. כך, למשל, בביקורה של קנצלרית גרמניה, אנגלה מרקל, בירושלים בפברואר 2014 היא אמרה: "איננו תומכים בדרישות לחרם. זו אינה אופציה לגרמניה".¹ במאמר הזה אנחנו בוחנים האם ההתבטאות הזאת של מרקל משקפת מגמה דומה גם במדינות אירופיות מרכזיות נוספות – בריטניה, צרפת וספרד – ודנים בשאלה עד כמה מודעים מקבלי ההחלטות באותן המדינות למגמות הדה־לגיטימציה.² נוסף על כך אנחנו דנים במאמר בשאלה האם יש מה שמאזן בקרב מקבלי ההחלטות במדינות האלה את ההשפעות השליליות של מאמצי הדה־לגיטימציה.

בחלוף יותר מעשור מאז הוקמה ניתן לומר שתנועת ה-BDS, שפעילותה מתמקדת בעיקר במערב, התבססה בשולי החברה האזרחית בכמה מדינות (למשל, בריטניה, אירלנד, שוודיה, צרפת וספרד) ומעת לעת עלה בידה לחדור לתודעת הזרם המרכזי בחברה האזרחית. סדר היום של התנועה קיבל תשומת לב והד תקשורתי בעקבות החלטת האיחוד האירופי לסמן את המוצרים המיוצרים בהתנחלויות ולמנוע העברת כספים למימון פעילויות מעבר לקו הירוק. ברשימת הישגיה של התנועה באירופה ניתן למנות את "שבוע האפרטהייד" שצוין בלונדון בפברואר 2016 ושבמסגרתו נתלו כרזות אנטי־ישראליות בכמה תחנות של הרכבת התחתית ואת החלטת בית הכלבו

הגדול בברלין KaDeWe להוריד ממדפיו בקבוקי יין המיוצרים בהתנחלויות בגדה המערבית וברמת גולן. בית הכלבו נקט את הצעד הזה בעקבות החלטת האיחוד האירופי בנובמבר 2015 בנוגע לסימון המוצרים מהשטחים, אך חזר בו מהחלטתו בעקבות מחאות של גורמים שונים בגרמניה ובישראל. תנועת ה-BDS גם זוקפת לזכותה את הפסקת פעילותם של כמה תאגידים אירופיים בישראל: חברת התשתיות הצרפתית ואוליה, חברת הבנייה האירית CRH וחברת הסלולר הצרפתית אורנג'. כמו כן זוקפת לזכותה תנועת ה-BDS את ההכרזה של חברת הביטחון הפרטית הבריטית G4S בנוגע לכוונתה להפסיק בעתיד את פעילותה בישראל.³

למרות הצהרות האיחוד כי ההחלטה לסמן את מוצרי ההתנחלויות היא צעד טכני בלבד,⁴ ניתן לראות בה צעד פוליטי מובהק שמיועד להבחין בין השטחים לבין ישראל. תומכי ה-BDS וגם גורמים מסוימים בישראל רואים בצעד הזה הטלת חרם על ישראל או לכל הפחות צעד ראשון בכיוון הזה.⁵ אולם האיחוד האירופי, המודע לפעילות התנועה ולמטרותיה, הבהיר בכמה הזדמנויות את התנגדותו לחרם ולפעילותה נגד ישראל. כך, למשל, שגריר האיחוד האירופי בישראל, לארס פאבורג אנדרסן, אמר במהלך נאומו ב"וועידה למלחמה בחרם" של "ידיעות אחרונות" שנערכה במארכ 2016 כי "האיחוד האירופי הוא נגד ה-BDS, המדיניות שלנו היא לגמרי ההיפך מזו של ה-BDS, המדיניות שלנו היא של מגעים עם ישראל, ויש לנו רשימה ארוכה ומתמשכת של הוכחות לכך". בנוגע לסימונם של מוצרי ההתנחלויות הוא אמר: "מאוד חשוב להבחין בין BDS לבין המדיניות שלנו בנוגע להתנחלויות, שאין לה דבר עם ה-BDS".⁶ התבטאויות דומות נשמעו מפי מנהיגים וממשלות באירופה שמבחינים בין הביקורת על מדיניות ההתנחלויות ועל התנהלות ישראל בשטחים לבין הקריאה והפעילות להחרים את ישראל.

ראש ממשלת בריטניה לשעבר, דיוויד קמרון, אמר בפברואר 2015, בעת שחנך פרויקט מימון לשיתופי פעולה בתחום הרפואה בין ישראל לבריטניה: "יש לי מסר ברור – בריטניה מתנגדת לחרמות... העובדה שישראל היא מולדתו של העם היהודי לעולם לא תהיה תלויה בהחלטות חלולות שמקבלים פוליטיקאים חובבנים".⁷ ראשת ממשלת בריטניה, תרזה מיי, אמרה בדצמבר 2016 שהצהרת בלפור היא אחד המכתבים החשובים ביותר בהיסטוריה.⁸

נשיא צרפת, פרנסואה הולנד, הביע בשיחת טלפון עם ראש הממשלה בנימין נתניהו ביולי 2015 את התנגדותו התקיפה לחרם על ישראל ואת רצונו לשמור על היחסים הכלכליים בין שתי המדינות. הוא אמר את הדברים האלה בעקבות סערה שהתחוללה לאחר שמנכ"ל חברת הסלולר הצרפתית אורנג' הצהיר בקהיר שהוא מוכן להוציא את פעילות החברה מישראל "כבר מחר" (מה שאכן קרה בתחילת 2016). מדבריו השתמע שהוא נכנע לדרישות של תומכי החרם על ישראל (אם כי הוא הכחיש זאת מאוחר יותר).⁹

בעקבות ההחלטה לסמן את המוצרים מההתנחלויות אמר דובר מטעמה של אנגלה מרקל כי "בגרמניה לא יהיה חרם על ישראל. מוצרים ישראליים ימשיכו, כמובן, לקבל גישה מועדפת לשווקים".¹⁰ עם זאת, כאשר הופנתה לממשלת מרקל שאילתה פרלמנטרית האם היא רואה ב-BDS אנטישמיות, התשובה הייתה שלילית.¹¹

גם בספרד מקיימת תנועת ה-BDS פעילות ענפה. באוגוסט 2015 הודיעה ההנהלה של פסטיבל רגאיי בוולנסיה (ולאחר מכן חזרה בה בעקבות גינוי של פוליטיקאים) כי החליטה לבטל את הופעתו של המוזיקאי היהודי-אמריקאי מתיסיהו. ההחלטה הזאת התקבלה בלחצו של סניף ה-BDS בוולנסיה. דוברי הסניף טענו כי המוזיקאי סירב להבהיר את עמדתו בנוגע למדינה פלסטינית. משרד החוץ הספרדי גינה את הביטול, אך ציין שספרד תומכת במדינה פלסטינית שתקום כתוצאה ממשא ומתן דו-צדדי.¹² במקביל קידמה ממשלת ספרד פעילויות שעולות בקנה אחד עם הפעילויות שמקדמת תנועת ה-BDS בספרד. כך, למשל, סייעה הסוכנות הספרדית לפיתוח בינלאומי (שהיא זרוע ביצועית של משרד החוץ) לממן ארגונים הפועלים לדה-לגיטימציה של ישראל.¹³ עם זאת, ראש ממשלת ספרד לשעבר, חוסה מריה אסנאר, שקידם בעבר הצעה להרחבת נאט"ו כך שתכלול גם את ישראל, את אוסטרליה ואת יפן,¹⁴ אמר ב-2010 כי "אם ישראל תיפול, כולנו [המערב] ניפול".¹⁵ שנה לאחר מכן גם שרת החוץ דאז של ספרד, טרינידד חימנס הכריזה "ישראל היא המולדת של היהודים".¹⁶

הצהרותיהם של קמרון ושל חימנס שישראל היא מולדתם של היהודים הן חריג. אומנם מנהיגים באיחוד האירופי הסתייגו בפומבי מהקריאות להחרים את ישראל, אולם ממלאים את פיותיהם מים בכל הנוגע לסוגיית הדה-לגיטימציה של ישראל. האיחוד האירופי אומנם חוזר שוב ושוב על תמיכתו בפתרון שתי המדינות, אך נמנע מלציין שמדובר בשתי מדינות לשני עמים. גם אם קיימת הבנה בקרב דוברי האיחוד כי ישראל היא מדינתו של העם היהודי, הם נמנעים מלומר זאת במפורש. אחת הסיבות לכך היא היעדר קונסנזוס באיחוד בנוגע לסוגיה הזאת.

נראה שקיים פער בין הדימוי השלילי של ישראל בקרב הציבור במדינות מערב-אירופה¹⁷ לבין המחויבות העקרונית של האליטה הפוליטית באותן המדינות להמשך קיומה של ישראל – מחויבות שנובעת מראייה פרגמטית ומורכבת יותר של המציאות האסטרטגית. הפער הזה, כל עוד אינו רחב מדי, מאפשר למנהיגים בעת הנוכחית מרחב גמישות. בה בעת קיים החשש שאם יגדל הפער, תתקשה האליטה הפוליטית להתעלם מהדימוי השלילי של ישראל. כאמור, קיים גם פער בין האליטה הפוליטית לבין תומכי החרם (שלהם השפעה לא מבוטלת על הזרם המרכזי בציבורים השונים). הפער הזה הומחש, למשל, כאשר פורסמו בבריטניה תקנות שלפיהן אסור לקרנות פנסיה לבסס מדיניות השקעה על שיקולים לא רלוונטיים כמו חרם פוליטי. בדומה לכך אושרו תקנות האוסרות על הממשל המקומי לנקוט פעולות של חרם במכרזי רכישה. הנימוק לכך

היה שפעולות כאלה נוגדות את התקנות של ארגון הסחר העולמי.¹⁸ במילים אחרות: ההצדקה הרשמית לתקנות האלה הייתה כלכלית ומשפטית ולא נבעה מהתנגדות עקרונית לעצם תנועת החרם.¹⁹ בצרפת היו קיימים מלכתחילה חוקים נגד אפליה שמקשים על תומכיה של תנועת החרם, ולכן לא נדרשת חקיקה חדשה.²⁰ בספרד ספגה תנועת החרם מכה בעקבות הסערה התקשורתית סביב ביטול הופעתו של מתיסיהו ובעקבות הגינוי לביטול שהשמיעו פוליטיקאים.²¹ אולם באירופה נושבות גם רוחות אחרות. למשל, שר החוץ של הולנד, ברט קואנדרס, אמר שקריאה לחרם על ישראל היא לגיטימית במסגרת חופש הביטוי.²² אמירות דומות השמיעו גם פוליטיקאים בשוודיה ובאירלנד.

תנועת החרם פועלת על רקע סוגיות בוערות אחרות ומרכזיות הרבה יותר שעל סדר היום של אירופה כמו משבר הפליטים והמשבר הכלכלי והפוליטי באיחוד האירופי. לכן התחרות על תשומת ליבו של הציבור היא קשה מאוד – במיוחד אם אין משבר צבאי רחב היקף בזירת עזה. מבחינת ישראל יש גם יתרונות וגם חסרונות בהיחלשות חלק מהמפלגות הפוליטיות הוותיקות באירופה ובעליית כוחן של מפלגות ימין בעלות מצע פופוליסטי. כמה ממפלגות הימין האלה, כמו מפלגת הימין הקיצוני בצרפת, "החזית הלאומית" בראשות מארין לה-פן, פתוחות היום לטענות של ישראל,²³ אך יש לשאול האם לישראל יש עניין בקשר עם מפלגות ימניות קיצוניות לאור הדילמות הערכיות הכרוכות בקשרים כאלה. בהקשר הזה יש לציין שהעלייה במגמות האסלאמופוביה באירופה, הקשורה למשבר הפליטים, הולכת יד ביד גם עם התגברות האנטישמיות. שתי התופעות האלה – אסלאמופוביה ואנטישמיות – מבטאות גזענות וחוסר סובלנות.²⁴ בצד האחר של הספקטרום הפוליטי מצויות מפלגות השמאל, וגם הן אתגר לישראל. כך, למשל, מפלגת הירוקים בבריטניה תומכת בתנועת החרם על ישראל.²⁵ יתר על כן, מהשעיתם של כמה חברים במפלגת הלייבור הבריטית באפריל-מאי 2016 בעקבות התבטאויות אנטישמיות ניתן ללמוד על הקשיים שבפניהם ניצבת ישראל במגעים עם מפלגות שמאל מהסוג הזה.²⁶

סיכום

מהמאמר הזה עולה שמקבלי ההחלטות במדינות המרכזיות של אירופה – גרמניה, בריטניה, צרפת וספרד – בהחלט מודעים למאמצי הדה-לגיטימציה ולמשמעויותיהם, שכן התבטאויותיהם בנוגע לישראל "מתכתבות" עם אותם המאמצים. אומנם התבטאויותיהם הפומביות משקפות פסילה של תנועת החרם על ישראל, ואף נקטו צעדים מעשיים נגד פעילויות רחבות היקף של תומכי החרם, אך אין בכך כדי לערוב שגם בעתיד לא יהיה שינוי בכיוון. היחלשות הפוליטיקה הישנה ועלייתן של מפלגות חדשות, שאין

להן מחויבות היסטורית לישראל כפי שיש למנהיגות המסורתית יותר, וניכרים בהן סממנים של איבה לישראל, יכולות להצביע על מגמה בעייתית.

ניתן להעריך שהיחס של המנהיגות האירופית כלפי מאמצי הדה-לגיטימציה קשור גם לתפיסתם מהו הפתרון האפשרי והרצוי לסכסוך הישראלי-פלסטיני. יש להניח כי ככל שישראל תתרחק יותר מהתפיסה שהפתרון של שתי המדינות הוא רצוי ואפשרי, כך יגבר הקשב לקריאותיה של תנועת החרם לקדם את הפתרון של מדינה אחת שתעניק שוויון זכויות מלא לכל אזרחיה. יש להדגיש שאף אם הטענות של תומכי החרם לא יזכו לאחיזה משמעותית בקרב האליטה הפוליטית באירופה, עדיין מדובר בתופעה שעל ישראל להתמודד עימה משום שיש לה השפעה על המרחב הציבורי. לכן ניתן להעריך כי את ההשפעה השלילית המוגבלת שיש (לפי שעה) לתנועת ה-BDS וליעדיה בקרב מקבלי ההחלטות באירופה ניתן יהיה להפחית עוד יותר במציאות של תהליך מדיני עם הפלסטינים למימוש הפתרון של שתי מדינות. לכן הצהרות של פוליטיקאים ישראלים השוללים את הפתרון הזה חותרות תחת הלגיטימציה של ישראל (הנשענת על החלטת החלוקה ההיסטורית) ומסייעות למי שתומכים בחזון של "מדינת כל אזרחיה". מדיניות ישראלית אקטיבית תסייע למקבלי ההחלטות האירופים להתמודד עם הביקורת המוטחת בהם בנוגע לעמדתם כלפי ישראל. לעומת זאת, המשך הרחבת ההתנחלויות בגדה המערבית צפוי להביא לנקיטת צעדים נוספים של האיחוד האירופי שיבטאו באורח ברור יותר ויותר את ההבחנה בין ישראל לבין השטחים.

הערות

1. Tovah Lazaroff, "Merkel: Boycott Not an Option, Settlement Labeling Acceptable", *Jerusalem Post*, 25 February 2014, <http://goo.gl/foHycu>
2. גרמניה, בריטניה וצרפת נכללות עקב חשיבותן במערב אירופה (גרמניה נבחרה גם בגלל היחסים המיוחדים בינה לבין ישראל). ספרד נכללת שכן היא המדינה המרכזית המובילה קו התומך בתנועת ה-BDS באיחוד האירופי.
3. חברת הביטחון הפרטית G4S היא הגדולה בעולם, וכ-8,000 איש עבדו בה בישראל. "Security Firm G4S Pulling Out of Israel, Denies BDS Influence", *Haaretz*, 10 March 2014, <http://goo.gl/YXx55U>
4. CRH מוכרת את אחזקותיה בישראל, "כלכליסט", 12 בינואר 2016, <http://www.ynet.co.il/story/John-Reed-Transdev-Exits-2016>
5. John Reed, "Transdev Exits, 2016", *Financial Times*, 30 August 2015, <http://goo.gl/DqqMT2>
6. הנציבות האירופית טוענת כי מכיוון שהאיחוד האירופי אינו מכיר בריבונות ישראל מעבר לקווי 1967 – ללא קשר למעמדם של השטחים האלה בחוק הישראלי – הרי על תקנות האיחוד לשקף את העמדה הזאת. ראו: ברק רביד, "האיחוד האירופי אימץ את ההנחיות לסימון מוצרים מההתנחלויות ומהגולן", **הארץ**, 11 בנובמבר 2015, <http://goo.gl/pcvsgu>
7. אריאל כהנא, "לפני חרם: באירופה מסיימים הנחיות לסימון מוצרים מהתנחלויות", **NRG ומקור ראשון**, 24 באוקטובר 2015, <http://goo.gl/Rs2Kue>
8. Itamar Eichner and Yael Friedson, "EU: Settlement Labeling not a Boycott", *Ynet*, 28 March, 2016, <http://goo.gl/IsakVQ>

7. "U.K. Prime Minister Announces \$4.9 Million for British-Israeli Medical Research", *Haaretz*, 12 February 2015, <http://goo.gl/UxPkZ6>
8. "Prime Minister Theresa May Vows to Mark the Balfour Declaration Centenary with 'Pride' at CFI's Biggest Ever Annual Business Lunch," *Conservative Friends of Israel Website*, December 13, 2016, <https://goo.gl/tBmux1>
9. Itamar Eichner, "Hollande: France Opposed to BDS Movement", *YnetNews*, 7 June 2015, <http://goo.gl/0yYBEW>
10. Benjamin Weinthal, Herb Keinon, Lahav Harkov and Yonah Jeremy Bob, "Merkel Government Announces Support for EU Labeling of Settlement Products", *Jerusalem Post*, 12 July 2015, <http://goo.gl/YMC51G>
11. Benjamin Weinthal, "German Government Refuses to Label BDS as anti-Semitic", *Jerusalem Post*, 3 September 2015, <http://goo.gl/OcHqVe>
12. "Spain Condemns Cancellation of Jewish Musician Matisyahu at Reggae Festival", *Jerusalem Post* 19 August 2015, <http://goo.gl/3QGTc9>
13. Soeren Kern, "Is Spain Fueling the BDS war against Israel?" *Gatestone Institute* 22 August 2015, <http://goo.gl/WqZyvk>
14. Manfred Gerstenfeld, "Spain, NATO and Israel", *Jerusalem Center for Public Affairs*, 26 September 2006, <http://goo.gl/X8jpu4>
15. "ראש ממשלת ספרד לשעבר: אם ישראל תיפול, כולנו ניפול", *ynet*, 17 ביוני 2010, <http://goo.gl/NcrX7K>
16. Barak Ravid, "Spain recognizes Israel as Jewish Homeland for the First Time", *Haaretz*, 25 September 2011, <http://goo.gl/mDg5r8>
17. לדוגמה, בסקר ה-BBC הגלובלי מ-2014 רק מיעוט מהמשיבים בארבע המדינות שנסקרו (צרפת, בריטניה, ספרד וגרמניה) אמר שהשפעת ישראל היא בעיקר חיובית, <http://goo.gl/47ofZN>
18. Henry Mance and John Reed, "Cabinet Embroiled in Battle Over Israeli Goods Boycott", *Financial Times*, 15 February 2016, <http://goo.gl/L1r2BR>
19. Eylon Aslan-Levy, "Did Britain Just Ban Boycotts of Israel? Not quite", *Tablet Magazine*, 23 February 2016, <http://goo.gl/AXTYpA>
20. "French High Court: BDS Activities Guilty of Discrimination", *The Times of Israel*, 23 October 2015, <http://goo.gl/XLHg1U>
21. Herb Keinon, "BDS seen in the Spanish Press as a Violent Organization", *Jerusalem Post*, 23 August 2015, <http://goo.gl/K4dgru>
22. Tova Lazarof, "In Huge Blow to Israel, Netherlands Declares BDS Free Speech", *Jerusalem Post*, 26 May 2016, <http://goo.gl/oLqBL4>
23. Michelle Malka Grossman, "A Far-Right pro-Israel France? Expert says this is where all of Europe is Heading", *Jerusalem Post*, 12 August 2015, <http://goo.gl/uKvNHX>
24. Eszter Zalan, "Commission: Most Muslims not a Threat to Europe", *EUObserver*, 1 October 2015, <http://goo.gl/8trDHx>
25. "U.K.'s Green Party Leader Backs Israel Boycott", *Haaretz*, 18 April 2015, <http://goo.gl/Aote0P>
26. Herb Keinon, "Analysis: The Upside of the British Labor Party's Anti-Semitism Fervor", *Jerusalem Post*, 3 May 2016, <http://goo.gl/yu01WN>

דה-לגיטימציה – המסגור המשפטי

פנינה שרביט ברוך וקרן אבירם

מבוא

אחת המגמות המטרידות הקשורות לתופעת הדה-לגיטימציה נגד ישראל היא העובדה שהרעיונות והמסרים, המערערים על עצם הלגיטימיות של מדינת ישראל, מחלחלים אל הציבור הליברלי והופכים להיות מקובלים עליו. ציבור זה כולל את האליטות בתחום האקדמי, הפוליטי, הכלכלי והתרבותי, ולכן להשפעה עליו יש השלכות משמעותיות בכל המישורים הללו. שאלת המפתח היא מדוע וכיצד מתרחש תהליך זה. כאשר בוחנים לעומק את הטענות שמועלות נגד מדינת ישראל בפורומים שונים, מגלים כי אחד הכלים המשמעותיים, שמופעלים על מנת לתייג את ישראל באופן שלילי, הוא **המסגור המשפטי של הדיון**. במילים אחרות: הדיון בנוגע לישראל מועבר לפסים משפטיים, ובאופן זה נטען נגדה שהיא מדינה פורעת חוק אשר מפירה באופן שיטתי את הוראות המשפט הבינלאומי, ובכך מערערת על הסדר ועל השלום העולמיים.

כך, למשל, באתר הרשמי של תנועת ה-BDS¹ נכתב כי הרקע לקמפיין של התנועה הוא העובדה שישאל מפירה את זכויותיהם הבסיסיות של הפלסטינים לחירות, לשוויון ולהגדרה עצמית "באמצעות טיהור אתני, קולוניאליזם, אפליה גזעית וכיבוש צבאי", וזאת מבלי שהקהילה הבינלאומית תדאג שישאל תשלם מחיר על פשעה.² על פי האתר, מטרת הקמפיין היא להפעיל לחץ על ישראל על מנת שזו תממש את התחייבויותיה המשפטיות הבינלאומיות. הטענה שישאל מפירה את הדין הבינלאומי מאפשרת לגייס את הציבור הליברלי לתמוך בקמפיין ה-BDS, שכן כיבוד המשפט, ובכלל זה כיבוד זכויות האדם, הוא אחד הערכים היסודיים בתפיסה הליברלית והדמוקרטית. הציטוטים מאתר ה-BDS ממחישים פן נוסף בהתנהלותם של מקדמי הדה-לגיטימציה – השימוש במונחים קיצוניים של הפשעים הבינלאומיים הנוראיים והחמורים ביותר (כמו טיהור אתני, אפרטהייד וכדומה), שמטרתם ליצור לישראל דימוי של מדינה שמקעקעת את הנורמות היסודיות ביותר של המשפט הבינלאומי. הטכניקה הננקטת היא העלאת טענות נגד ישראל – חלקן עובדתיות וחלקן משפטיות – שאינן בהכרח

נטולות כל בסיס, אך הוספת אלמנטים של פגיעה בחפים מפשע בכוונת זדון ושל גזענות ויצירת טענות שגובלות בעלילות דם. הערבוב בין שתי הרמות של הטענות מקשה על ההבחנה בין ביקורת לגיטימית על מדיניותה או פעולותיה של ישראל, לבין ביקורת בלתי לגיטימית, הכוללת השמצות ודמוניזציה של מדינת ישראל. הקושי לעשות את ההבחנה הזאת מקשה, לפיכך, על ההתמודדות מול הטענות האלה. נתייחס תחילה לטענות המשפטיות המהותיות עצמן ולאופן שבו הן זוכות לביסוס באמצעות הסתמכות על החלטות ועל קביעות של גופים בזירה הבינלאומית. לאחר מכן נדון בדרכי הפעולה שיכולה ישראל לנקוט על מנת להתמודד עם מאמצי הדה-לגיטימציה נגדה.

א. הטענות המשפטיות נגד ישראל

במסגרת שיח הדה-לגיטימציה נגד מדינת ישראל מוצגת בפני הקהל הליברלי הטענה הבסיסית, ולפיה בעוד שיששראל מתיימרת להיות דמוקרטית, והיא אף חברה בקבוצת המדינות המערביות המפותחות, בפועל היא מדינה שמפירה את הכללים הבסיסיים ביותר של שלטון דמוקרטי באופן שיטתי ומתמשך. לכן, שומה על העולם המערבי להתערב ולדרוש ממנה להפסיק את התנהלותה הפסולה. על מנת לוודא שדרישה זו תמולא, יש להפעיל עליה לחץ מדיני באמצעות בידוד, חרם וסנקציות. הצגת הטיעונים נגד ישראל באופן שתואר לעיל, שומטת את הבסיס מתחת לטענות-הנגד מצד תומכי ישראל, ולפיהן מצב זכויות האדם בישראל טוב לאין שיעור מהמצב במדינות אחרות במזרח התיכון או בחלקים אחרים של העולם, אשר מתקיימת בהם פגיעה חמורה, מכוונת ומתמשכת בזכויות אדם בסיסיות. התגובה לטענות האלה, היא שיששראל מציגה עצמה כדמוקרטית ודורשת שיתייחסו אליה כאל מדינה דמוקרטית, ולכן עליה לעמוד בסטנדרטים הגבוהים ביותר של כיבוד החוק – סטנדרטים שאינם מצופים ממדינות עולם שלישי. יתר על כן, נטען שיששראל גרועה ממדינות אלה, שכן אלה הן מדינות נחשלות הנתונות לשלטון טוטליטרי, ואילו ישראל היא מדינה מפותחת שמנהיגיה, אשר מיישמים את המדיניות הפסולה, נבחרו על ידי הציבור בבחירות חופשיות.

1. טענות על פגיעה בזכויות אדם של הפלסטינים

בראש ובראשונה מועלות טענות נגד הכיבוש הישראלי של השטחים הפלסטיניים. הצגת הדברים היא לרוב חד-משמעית: ישראל היא המעצמה הכובשת ולכן אשמה בפגיעה בפלסטינים, ואילו הפלסטינים הם לעולם הקורבנות.³ במונחים משפטיים, ישראל מואשמת בהפרת **זכות ההגדרה העצמית** של הפלסטינים, קרי זכותם לקבוע לעצמם איך יתנהלו חייהם באופן חופשי מכיבוש או מקביעה של גורם זר. ההתמקדות

בהיבט זה מסיטה את הדיון בנוגע לסכסוך בין ישראל לפלסטינים מהמישור המדיני (ממחלוקת בין שני צדדים על שליטה בשטח) אל עבר המישור המשפטי. היינו, במקום דיון על גבולות ושטחים בין שני צדדים, מתקיים דיון על זכויות אדם שבו ישראל היא הגורם הפוגע בזכויות הפלסטינים, ואילו הפלסטינים הם הקורבן. כאשר מתחזקים הקולות בישראל נגד פתרון הכולל הקמתה של מדינה לעם הפלסטיני, וכאשר ננקטים צעדים שנתפסים כפעולות המיועדות למנוע את האפשרות לממש פתרון כזה (כמו הרחבת התנחלויות מבודדות בגדה המערבית), מקבלות הטענות האלה נגד ישראל חיזוק משמעותי.

בזירה הבינלאומית התקבעה התפיסה, שלפיה האחריות להיעדר פתרון לסכסוך הישראלי-פלסטיני מוטלת בעיקרה על ישראל, שכן בדיה המפתח לסיומו. טענות בנוגע למורכבות הסכסוך ולאחריותם של הפלסטינים להתמשכותו אינן זוכות לקשב רב במיוחד. יתר על כן, נוכח התמשכות הכיבוש והיעדר צפי לסיומו, מתקשה ישראל לשכנע כי במצב הנוכחי, יש לעיתים צורך והצדקה לפגיעה בזכויות אדם במסגרת האיוון בין לבין אינטרסים חשובים אחרים, אף כאשר הפגיעה מבוססת על סמכויות המוקנות לישראל בדיני הכיבוש ועל צרכים ביטחוניים ממשיים.

בעוד שקיימת ביקורת לגיטימית בנוגע להתנהלותה של ישראל בשטחים, הרי שמקדמי הדה-לגיטימציה מעלים טענות שיש בהן יותר תעמולה מאמת: לטענתם, הכיבוש הישראלי בשטחים הוא קולוניאליסטי, גזעני, תוקפני, בלתי אנושי, מונע מנקמנות ומשרירותיות ומטרתו העיקרית היא להשפיל ולדכא את האוכלוסייה הפלסטינית. ישראל מואשמת בכך שהיא מפירה באופן מכוון את זכויות האדם של תושבים תמימים וחפים מפשע, ללא כל הצדקה. הצגת הדברים באופן הזה מתעלמת לגמרי מההקשר של הפעולות ומהצרכים הביטחוניים של ישראל. צרכים אלה מוצגים כתירוץ בלבד לעושה של הפלסטינים מטעמים פוליטיים. כך, למשל, נטען כי לצעדים הננקטים על ידי ישראל, המגבילים את חופש התנועה של הפלסטינים בשטחים, כמו סגר, עוצר והצבת מחסומים, אין הקשר או צידוק ביטחוני, אלא מדובר בצעדים שמיועדים להפחיד ולהשפיל את הפלסטינים ואשר משקפים מדיניות של אפרטהייד – אפליה והפרדה בין אוכלוסיות על רקע גזעני.

2. טענות בנוגע לפשעי מלחמה ולפשעים נגד האנושות

בכל הנוגע ללחימה של ישראל, במיוחד נגד הפלסטינים (אך גם נגד חזבאללה בלבנון) – עולות בשלב הראשון האשמות בנוגע לעצם השימוש שעושה ישראל בכוח ובנוגע להיקף הפעלתו. ישראל מואשמת בכך שהיא מפעילה את כוחה ללא כל הצדקה, ושכל מטרתה היא לפגוע במכוון באוכלוסייה האזרחית. טענות אלה מתעלמות באופן עקבי

מהאתגרים הביטחוניים עמם מתמודדת ישראל ומהקשיים הטבועים בלחימה המתנהלת באזורים מאוכלסים בצפיפות, שמתוכם ובחסותם פועל הצד שכנגד.

בשלב השני מועלות האשמות בנוגע לאופן שבו ישראל פועלת תוך כדי הלחימה. ההאשמות כוללות טענות שישאל תוקפת במכוון אזרחים ומבנים אזרחיים וגורמת נזק בלתי מידתי לאזרחים ולרכוש אזרחי. נוסף על כך, מועלות טענות על שימוש בכלי נשק אסורים או בעייתיים. גם במישור זה חוזרת על עצמה אותה התופעה, ולפיה לצד טענות ענייניות בנוגע לחריגות מדיני המלחמה, מושמעות השמצות גורפות וחסרות בסיס, שלפיהן ישראל נוקטת מדיניות מכוונת של ביצוע פשעי מלחמה מתוך כוונת זדון לפגוע פגיעה קשה באוכלוסייה אזרחית. על מנת לחזק את הטענות האמורות, לא מהססים אנשי ה-BDS להעליל ולהאשים את חיילי צה"ל בירי מכוון כלפי אזרחים חפים מפשע ללא כל סיבה, ולתאר זאת במונחים קיצוניים, חסרי כל בסיס עובדתי, כמו טיהור אתני ואפילו השמדת עם.

ישראל אינה המדינה היחידה, ואף לא המדינה המערבית היחידה, שיש כלפיה טענות בנוגע להפרות של דיני המלחמה. עולה אפוא השאלה מדוע דווקא ישראל קיבלה דימוי של מדינה כה שלילית וגרועה – אף יותר ממדינות אשר מקפידות הרבה פחות ממנה על דיני המלחמה ולעיתים אף מתעלמות מהם כליל. נראה כי התשובה לשאלה זו נעוצה ברובה בפעילות המגמתית והמתמשכת נגד ישראל, שמתרחשת בארגונים בינלאומיים, רשמיים ולא רשמיים, לרבות בגופים שיפוטיים ומעין-שיפוטיים. ארגונים אלה מתמקדים במדינת ישראל ומקדישים לה תשומת לב בלתי מידתית לעומת מדינות אחרות, כפי שיפורט להלן. גם לתקשורת הבינלאומית יש תפקיד חשוב ביצירת התפיסה המגמתית הזאת, אך על כך ראוי לנהל דיון נפרד.

3. הסתמכות על החלטות ועל קביעות של גופים בזירה הבינלאומית

הגופים השונים שפועלים בזירה הבינלאומית משמשים מזה שנים כר פורה לפעילות דיפלומטית, הסברתית, תקשורתית ומשפטית נגד מדינת ישראל. באמצעות סימונה של ישראל וההתמקדות האובססיבית והבלתי מידתית בפעולותיה נוצר, מתפתח ומתקבע הנרטיב שאותו מנסים לשווק לקהל הליברלי בעולם, ולפיו ישראל היא מדינה אשר מפירה את זכויות האדם באופן שיטתי, מכוון וחמור לאין שיעור יותר מאשר כל מדינה אחרת בעולם, ולפיכך יש לייחד לה מנגנוני פיקוח וניטור מיוחדים ולהשאירה באופן תדיר על סדר היום העולמי.⁴ הסימון הזה נעשה באמצעות גינויים בלתי פוסקים לישראל, במיוחד בעצרת הכללית של האו"ם⁵ ובמועצת זכויות האדם של האו"ם.⁶ זו האחרונה מקדישה את מרבית החלטותיה למצב זכויות האדם בישראל, אף שהיא אמורה לדון במצב זכויות האדם בעולם כולו.

נוסף על כך, הוקמו במשך השנים מנגנוני ניטור ופיקוח שמיועדים רק לישראל ובראשם "הדווח (Rapporteur) המיוחד למצב זכויות האדם בשטחים הפלסטיניים הכבושים".⁷ כמו כן הוקמו ועדות חקירה בינלאומיות רבות לבחינת פעולותיה הצבאיות של ישראל.⁸ מנגנונים אלה מוקמים לרוב באמצעות מנדט חד-צדדי נגד ישראל, המכתיב מראש את תוכן הדו"חות.⁹ הדו"חות, הכוללים בדרך כלל האשמות קשות נגד ישראל, משמשים כתשתית עובדתית ומשפטית אפקטיבית לניסיונות לנקוט לאחר מכן צעדים אופרטיביים נגד ישראל במישור המשפטי הבינלאומי.¹⁰

4. הליכים משפטיים בינלאומיים נגד ישראל

הערכאה השיפוטית המרכזית בזירה הבינלאומית היא בית הדין הבינלאומי לצדק (ICJ). בית הדין אינו מוסמך לתת פסיקות מחייבות נגד מדינות ללא הסכמתן. עם זאת, בסמכותו לתת חוות דעת מיעצות לבקשת גורמים מסוימים באו"ם. כך, למשל, לבקשת העצרת הכללית של האו"ם נתן בית הדין ב-2004 חוות דעת מיעצת בנוגע ל"חומת ההפרדה" (גדר הביטחון) של ישראל.¹¹ חוות הדעת, הגם שפורמלית אינה מחייבת, נחשבת עד היום לגושפנקה הבינלאומית החשובה ביותר, שניתנה על ידי שופטים בינלאומיים רבי יוקרה, לכך שישראל מפירה את החוק הבינלאומי ב"שטחים הפלסטיניים הכבושים". על פי חוות הדעת, ישראל מפירה את הדין בעצם נוכחותה בשטחים, בהקמת ההתנחלויות ובהתנהלותה מול האוכלוסייה האזרחית הפלסטינית. לחוות דעת זאת יש משקל רב עצמה במערכה המשפטית נגד ישראל.

לצד ביה"ד הבינלאומי לצדק, פועל מאז שנת 2002 בית הדין הפלילי הבינלאומי (ICC), אשר מוסמך להעמיד לדין חשודים בביצוע פשעי מלחמה ופשעים נגד האנושות. כיום מתנהלת במשרד התובעת של בית הדין "בדיקה מקדמית" לבחינת ביצוע פשעי מלחמה אפשריים מצד ישראל.¹² הבדיקה נעשית בעקבות קביעת התובעת כי "מדינת פלסטין" מוסמכת להצטרף לבית הדין ולבקש לחקור אירועים שאירעו בשטחה, קרי בשטחי יהודה ושומרון וברצועת עזה. נוסף על כך, הליכים פליליים יכולים להתנהל נגד גורמים ישראלים במדינות בהן קיימת חקיקה המאפשרת להן לנקוט הליכים פליליים נגד חשודים בפשעי מלחמה אף בהעדר זיקה למדינת הפורום.¹³ יש לציין שהליכים פליליים בבית הדין הפלילי הבינלאומי ובבתי משפט מדינתיים כפופים לעקרון המשלימות. לפי עיקרון זה, אין מקום לנקיטת הליכים משפטיים אם המדינה הנוגעת בדבר מקיימת חקירות כנות ורציניות בנוגע לאירועים שעל פי החשד נעשו בהם פשעי מלחמה.

ב. התנהלותה של מדינת ישראל בזירה המשפטית הבינלאומית – סקירה והמלצות

לאחר שבחנו את הטענות המועלות נגד ישראל, ואת הגופים שמבססים טענות אלה הפועלים בזירה הבינלאומית, נבחן כעת את הצעדים שישראל או גורמים מטעמה נוקטים או יכולים לנקוט בנוגע למערכה המשפטית המתנהלת נגדה. נבחן הן את אופן התנהלותה של ישראל כלפי פנים והשפעתו על הזירה הבינלאומית, והן את אופן ההתמודדות מצד ישראל כלפי חוץ בזירה המשפטית הבינלאומית במישור העובדתי והמשפטי. כמו כן נפרט המלצות בנוגע לדרך הפעולה הרצויה.

1. התנהלותה של ישראל כלפי פנים

המערכה המשפטית המתנהלת בזירה הבינלאומית מושפעת באופן ישיר מהתנהלותה של ממשלת ישראל ושל הפועלים מטעמה בזירה המקומית. כפי שהוסבר, דרך הפעולה של יוזמי הדה-לגיטימציה נגד ישראל מתבססת על טענות שיש להן בסיס עובדתי ומשפטי מסוים, בתוספת הקצנה ועיוות של העובדות (ולעיתים אף של המשפט) והוספת השמצות גורפות ומשוללות יסוד. ככל שניתן לשמוט את הבסיס מתחת לטענות מהסוג הראשון, כך יהיה קשה יותר לשכנע את קהל היעד בנוגע לאמיתות ההשמצות.

השפעת הזירה המדינית על המערכה המשפטית. התבטאויות מצד הדרג הפוליטי הבכיר לצד מהלכים מדיניים, אשר ישקפו הכרה ונכונות מצד ישראל לפעול למען קידום סיום הסכסוך, או נקיטת צעדים שיקלו באופן משמעותי על מצבם של הפלסטינים, לא יובילו בהכרח לסיום מסע ההכפשות וההשמצות נגד ישראל, אך ישפיעו ישירות על היכולת של ישראל להתמודד מול טענות משפטיות הנוגעות לפגיעה בזכויות הפלסטינים. יתר על כן, כאשר נשקלת דרך פעולה מסוימת, יש להביא בחשבון גם את ההשלכות הפוטנציאליות שלה על הטענות המשפטיות שיועלו בזירה הבינלאומית.

התבטאויות של גורמים ציבוריים. להתבטאויות פומביות של גורמים בממשלה או במערכת המדינית והביטחונית, כולל קציני צבא בכירים, יש משמעות רבה. אמירות שמשתמעים מהן זלזול או חוסר התייחסות לשלטון החוק ולמגבלות המשפטיות, מחזקות את התפיסה שלפיה ישראל היא מדינה פורעת חוק שאינה מכבדת את כללי המשחק של הקהילה הבינלאומית, ובמיוחד של קבוצת המדינות המערביות הדמוקרטיות. אמירות כאלה מנוצלות נגד ישראל במסגרת הדיון המשפטי, ומזיקות גם כאשר הן אינן משקפות בפועל את אופן הפעולה של ישראל בכלל ושל צה"ל בפרט. כך, למשל, כאשר צה"ל פועל באופן מידתי לפי דיני המלחמה, אך גורמים בכירים – לעיתים משיקולים פוליטיים ולעיתים בשל אי-הבנה של המסגרת המשפטית – מצהירים שיש מקום לפעולה בלתי מידתית או שדיני המלחמה אינם רלוונטיים למציאות הקיימת, נגרם נזק של ממש גם אם האמירות האלה אינן משקפות את המדיניות בפועל. המסקנה

היא שיש להעמיק את ההבנה של ההיבטים המשפטיים בציבור בכללותו, ובמיוחד בקרב בעלי תפקידים וגורמים רשמיים.

חיזוק המערכת המשפטית. עוצמתה של מערכת המשפט הישראלית, הכוללת את גופי הייעוץ, האכיפה והשיפוט, וההערכה המקצועית הרבה למערכת זו בקהילה הבינלאומית, הן כלי חיוני במערכה של ישראל נגד מסע הדה־לגיטימציה נגדה. כאשר מערכת המשפט נחלשת, נפגעת יכולתה של ישראל להתמודד במערכה המשפטית הבינלאומית המתנהלת נגדה. רכיב חשוב של המאבק בדה־לגיטימציה הוא היוקרה שממנה נהנה בית המשפט העליון הישראלי בזירה הבינלאומית. הנגישות הרבה של נפגעים לעתור נגד פעולות הממשל ולשטוח את טענותיהם בפני בית המשפט העליון, יחד עם הביקורת השיפוטית הקפדנית של שופטי בית המשפט על פעולות והחלטות שלטוניות, הן כלי חשוב במענה לביקורת המשפטית על ישראל. אם בית המשפט העליון ייכנע ללחצים ביטחוניים או פוליטיים, ויאשר החלטות שהן בעייתיות מהבחינה המשפטית, תיפגע יוקרתו, והיכולת להסתמך עליו במערכה המשפטית הבינלאומית תפחת במידה ניכרת.

חשיבות רבה יש גם לקיומה של מערכת חוקרת ואוכפת חוק אפקטיבית בצבא ומחוצה לו. מערכת כזאת נחוצה על מנת לבסס את טענת המשלימות של ישראל ולמנוע חקירות פליליות נגד מקבלי החלטות ישראלים בבית הדין הפלילי הבינלאומי ובבתי משפט מקומיים במדינות שונות. יתר על כן, עצם קיומן של חקירות בנוגע לאירועים חריגים בעת לחימה – חקירות שמובילות לעיתים לטיפול פלילי או משמעתי – מחזק את מעמדה של ישראל כמדינה שומרת חוק, ומקל על המענה לטענות ולהשמצות בזירה הבינלאומית נגדה.

2. התמודדות עם טענות ועם יוזמות אנטי־ישראליות בזירה המשפטית הבינלאומית

אסור לישראל להפקיר את הזירה המשפטית הבינלאומית, ועליה להיות מעורבת בה, הן בזמן אמת והן לאחר מעשה. ישנה חשיבות רבה לפרסום סדור ועקבי של מסמכים ודו"חות, שבהם מפורטות העובדות בנוגע לפעולותיה של ישראל יחד עם פרשנויות משפטיות מוסמכות בנוגע לאותן פעולות. כך, למשל, ניתן להניח כי מסמכים מעין אלה נכללים בחומרים שנבחנים במשרד התובעת של בית הדין הפלילי הבינלאומי כאשר נשקלת שם האפשרות לפתוח בבדיקה מקדמית או בחקירה פלילית. בנוסף, למסמכים אלה ישנו פוטנציאל להשפיע גם על ציבור החוקרים באקדמיה העוסקים בנושאים הקשורים לפעילות של ישראל. סביר להניח שחוקרים אלה יצטוו במחקריהם ובמאמריהם מתוך המסמכים האלה, וכך יובטח ייצוג ארוך טווח לעמדותיה הרשמיות של ישראל.

האם צריכה ישראל לשתף פעולה עם חקירות ועם בדיקות של גורמים בינלאומיים? באופן עקרוני יש לישראל אינטרס לשתף פעולה עם גורמים בינלאומיים, ורצוי להימנע ממצב שבו ישראל מחרימה אותם. באופן הזה יש לישראל יכולת להשפיע על הממצאים ועל המסקנות של ההליכים המתנהלים נגדה. יחד עם זאת, שיתוף פעולה מעין זה עשוי להעניק לגיטימציה של ישראל להתנהלותו של הגוף ולתוצריו ולפגוע תוך כך בטענותיה ובעמדותיה – בעיקר במקרים שבהם ברור מלכתחילה כי הגוף שהוקם והבחינה שיערוך הם מוטעים מראש וחד-צדדיים. נראה שדרך הפעולה הרצויה ביותר לישראל היא לבחון את מכלול הנסיבות בכל מקרה לגופו, ולהחליט האם לשתף פעולה עם חקירה מסוימת או עם גוף מסוים ובאיזה היקף. כל החלטה כזאת צריכה לשקלל את הנזקים שעלולים להיגרם משיתוף הפעולה לעומת התועלת שתצמח ממנו.

3. דרכי ההשפעה על התפתחות המשפט הבינלאומי ועל השיח בזירה המשפטית הבינלאומית

אחת הדרכים החשובות להצליח במערכה המשפטית הבינלאומית היא השתתפות בעיצוב הנורמות של הדין הבינלאומי. המשפט הבינלאומי הוא מערכת נורמטיבית דינמית שמשתנה כל הזמן בהתאם למציאות המשתנה, וניתן להשפיע על התפתחות המשפט באמצעות דו"חות של מדינות, פרסומים של מומחי משפט מהשירות הציבורי ומהאקדמיה, פסיקות של טריבונלים לאומיים ובינלאומיים וכדומה. המשמעות היא שישראל יכולה להשפיע – במישרין או באמצעות בעלות בריתה – על ניסוחן ועל פרשנותן של הוראות המשפט הבינלאומי. דרך הפעולה הזאת חשובה במיוחד במקרים שבהם המצב המשפטי הקיים אינו חד-משמעי או שהוא שנוי במחלוקת, כמו לחימה בגורמים לא-מדינתיים או לוחמת סייבר. השפעה כזאת ניתן ליצור הן באמצעות השתתפות פעילה במפגשי מומחים ובפורומים שבהם מופקים דו"חות ומסמכים שמתיימרים לשקף את הדין שבתוקף, והן באמצעות פרסומים מקצועיים בתחומים האלה. חשיבות מיוחדת יש לפרסומים רשמיים מטעם המדינה, המבהירים את האופן שבו היא מפרשת את הדין החל עליה. לפרסומים אלה יש השפעה ישירה על התפתחות ופרשנות הדין, מאחר שהמשפט הבינלאומי המנהגי מבוסס על הפרקטיקה של מדינות ועל האופן שבו הן מסבירות את דרך התנהלותן מהבחינה המשפטית.

ג. מהלכים יזומים לרתימת הזירה המשפטית למאבק בתופעת הדה-לגיטימציה

מישור פעולה אחר, שרלוונטי למערכה המשפטית שמנוהלת נגד ישראל, הוא נקיטת מהלכים יזומים בזירה המשפטית המדינתית ברחבי העולם נגד מהלכים של מחוללי הדה-לגיטימציה. כך, למשל, ניתן ליזום החלטות שלטוניות וחקיקה נגד פעולות שיש בהן חרמה של ישראל. דרך פעולה נוספת היא נקיטת הליכים משפטיים בבתי משפט מדינתיים בהסתמך על החוקים המקומיים. לדוגמה: בצרפת ננקטו הליכים משפטיים

נגד גורמים שקראו להחרים מוצרים ישראליים. היוזמה הזאת התבססה על חוק צרפתי שלפיו אסור לנקוט מדיניות של אפליה, שנאה או אלימות כלפי אדם או כלפי קבוצה בגלל מאפייניהם הייחודיים כמו מוצא, גזע, לאום או דת.¹⁴ דוגמה נוספת היא בריטניה שפרסמה בפברואר 2016 כללים והנחיות שלפיהם אסור לרשויות הציבוריות להטיל חרם במסגרת התקשרויות חוזיות לרכישות ולהשקעות.¹⁵

לא תמיד מדינת ישראל היא שמובילה מהלכים אלה, אלא לעיתים מדובר בגורמים שאוהדים את ישראל, ובהם גורמים בקהילה היהודית וארגונים לא־ממשלתיים שונים. אלה נהנים מחופש פעולה ומגמישות רבים יותר. למהלכים האלה יש מספר יתרונות אפשריים: הם מקשים על הפעילות של מחוללי הדה־לגיטימציה, מגבילים אותה מבחינה משפטית וגובים ממנה מחיר על פעילותה.

סיכום

המאמץ לשלול את הלגיטימיות של ישראל נשען בגרעינו במידה רבה על טיעונים משפטיים וממוסגר באופן מכוון בשיח משפטי. לכן חשוב להבין את הטיעונים הללו, אשר מהווים את אחד מעמודי התווך של המערכה נגד ישראל. כן חשוב להכיר את התפקיד המשמעותי שממלאים גורמים בזירה המשפטית הבינלאומית ביצירת דימוי לישראל של מדינה המפירה באופן שיטתי את החוק הבינלאומי ואת זכויות האדם, באופן שמחייב לנקוט נגדה צעדים תקיפים. על מנת שישראל תוכל להתמודד בהצלחה בזירה המשפטית הבינלאומית, עליה לפעול בצורה נבונה הן כלפי פנים והן כלפי חוץ. כך ניתן יהיה לבלום את התפשטותם של המסרים שמפצים מובילי הדה־לגיטימציה בקרב קהלים משמעותיים במערב, ואף להפחית את הסיכון שיינקטו הליכים משפטיים נגד גורמים ישראליים.

הערות

1. <http://goo.gl/sfCv7H>
2. <http://goo.gl/GiHphe>
3. ראו, למשל, כיצד הציג את הנושא ג'ון דוגארד שכתב את הדו"ח המיוחד לשטחים מטעם האו"ם (http://goo.gl/tEByZC). בסעיף 6 הוא כותב: "The Palestinian Territory, including the West Bank, East Jerusalem and Gaza, remains occupied territory, occupied by Israel. Insofar as there is a 'victim' party, it is Palestine as inevitably an occupied party has such a status vis-à-vis the occupier".
4. את גיבושה של אסטרטגיה ממוקדת נגד ישראל בזירה הבינלאומית מסמלת יותר מכל ועידת דרבן הראשונה (2001), שבה התכנסו יותר מ־1,500 ארגונים לא־ממשלתיים כדי לבדוד את ישראל בנימוק שהיא מדינה גזענית שפוגעת באופן שיטתי בזכויות האדם. ראו את המסמך המסכם של הוועידה: <http://goo.gl/C3Cujo>
5. החלטות העצרת הכללית בנוגע לישראל מתאפיינות בדיספרופורציה בולטת. כך, למשל, בעוד שהעצרת מקבלת בממוצע בכל ישיבה 4–5 החלטות נגד מדינות שונות, הרי שנגד ישראל מתקבלות בממוצע בכל ישיבה כ־20 החלטות. מרבית ההחלטות נגד ישראל מתקבלות במסגרת "שאלת

- פלסטיין" – שהיא סוגיה קבועה שבה דנה העצרת מדי שנה מאז 1974. נוסף על כך יש נושאי דיון קבועים נוספים שבהם עוסקת העצרת ושנוגעים לסכסוך הישראלי-פלסטיני. ואם לא די בכך, החלטות רבות וחריפות ביותר נגד ישראל מתקבלות בוועדות המיוחדות שמוקמות מטעם העצרת.
6. התמקדותה של מועצת זכויות האדם בישראל באה לידי ביטוי במספר הרב של ישיבות החירום שהיא קיימה ושהוקדשו רק לבחינת פעולותיה של ישראל – 7 ישיבות מתוך 26 שהתקיימו עד כה. העיסוק המרובה בישראל נובע גם מכך שהדיון במצב זכויות האדם בשטחים מתנהל במסגרת נושא קבוע שהוכנס לסדר היום של המועצה ומתמקד במצב זכויות האדם בפלסטיין ובשטחים, בעוד שמצב זכויות האדם בכל שאר העולם נדון תחת סעיף נפרד וכללי.
7. המוסד שנקרא "הדווח המיוחד למצב זכויות האדם בשטחים הפלסטיניים הכבושים" הוקם על סמך החלטה E/CN.4/RES/1993/2 שקיבלה נציבות זכויות האדם ב-19 בפברואר 1993 (ראו באתר של הנציבות: <http://goo.gl/Ovkei5>). עד כה כיהנו בתפקיד שבעה דווחים מיוחדים. המוסד הזה אימץ גישה חד-צדדית קיצונית נגד ישראל.
8. ועדות חקירה וכן ועדות לבירור עובדות בנוגע לפעולותיה הצבאיות של ישראל הוקמו בעשור האחרון מטעם נציבות זכויות האדם, מועצת זכויות האדם ומוכ"ל האו"ם. קיימת דיספרופורציה מובהקת בין מספר הוועדות שהוקמו לבדיקת פעולותיה של ישראל לבין מספר הוועדות שהוקמו לבדיקת פעולותיהן של כל שאר המדינות בעולם.
9. המנדט שניתן ל"דווח המיוחד למצב זכויות האדם בשטחים הפלסטיניים הכבושים" נוסח באופן הבא: "בדיקת הפרות של עקרונות המשפט הבינלאומי, המשפט הבינלאומי ההומניטרי ואמנת ז'נובה הרביעית על ידי מדינת ישראל בשטחים הפלסטיניים הכבושים על ידי ישראל משנת 1967". תוקף המנדט הוא "עד לסיום הכיבוש הישראלי של השטחים האלה". גם המנדט של ועדות החקירה השונות המוקמות מטעמה של מועצת זכויות האדם מנוסח באופן חד-צדדי ומוטה. ראו, למשל, את המנדט של ועדת החקירה למלחמת לבנון השנייה ב-2006: "לחקור את החיסולים הממוקדים ואת ההרג השיטתי של אזרחים על ידי ישראל בלבנון; לבחון את הסוגים של כלי הנשק שהפעילה ישראל ואת התאמתם למשפט הבינלאומי; להעריך את ההשפעה הקטלנית של ההתקפות הישראליות על חיי אדם, על רכוש, על תשתיות חיוניות ועל הסביבה" (<http://goo.gl/wYeUfD>).
10. לדו"חות האלה מצטרפים דו"חות ביקורתיים של ארגוני זכויות אדם לא-ממשלתיים כמו אמנסטי ו-HRW אשר אף להם משקל רב בזירה הבינלאומית.
11. <http://goo.gl/DeRqHN>
12. חוקת רומא, שעל פיה הוקם בית הדין, כוללת גם סעיף שמיועד להפוך את ההתנחלויות לפשע מלחמה של העברת אוכלוסייה של המדינה הכובשת, במישרין או בעקיפין, אל השטח הכבוש.
13. בחלק מהמדינות ישנה אפשרות לנקוט הליכים פליליים בגין פשעי מלחמה ופשעים נגד האנושות באמצעות שימוש בסמכות השיפוט האוניברסלית המעוגנת בחקיקה מדינתית, אף בהיעדר זיקה למדינה. במדינות אחרות הסמכות מוגבלת להליכים שבהם קיימת זיקה כלשהי למדינה, כמו קורבנות שהם אזרחי המדינה או תושביה. נוסף על כך ישנה גם האפשרות לזיום הליכים אזרחיים במדינות מסוימות בהתאם לחקיקה המדינתית.
14. את התביעות הגישו ארגונים פרו-ישראליים: הארגון הצרפתי-יהודי אליאנס, הארגון האמריקאי עורכי דין ללא גבולות, והארגון הצרפתי National Bureau of Vigilance Against Anti-Semitism (BNVCA) להרחבה ראו: <http://goo.gl/V9YkIw>. בהחלטה שניתנה ב-30 במרץ 2016 אישר בית המשפט הצרפתי לערעורים את ההרשעה של שבעה פעילי BDS, והוטל על כל אחד מהם קנס בגין קריאות ופעילות להחרמת מוצרים ישראליים במהלך הפגנות שנערכו ב-2010 מחוץ לסופרמרקט. בפסיקה נוספת של בית המשפט הצרפתי לערעורים, שניתנה באוקטובר 2015, אושרה הרשעתם של 12 פעילי BDS שהורשעו בגין הפצת הסתה וקריאות לאפליה משום שקראו להחרים מוצרים ישראליים במהלך הפגנות שהתקיימו בשנים 2009–2010 מחוץ לסופרמרקט בצרפת. ראו: <http://goo.gl/zSljgf>
15. ראו: <http://goo.gl/tDfQ0Q>.

הרשות הפלסטינית, תנועת ה-BDS ודה-לגיטימציה

לירן אופק

בדצמבר 2013 הצהיר מחמוד עבאס, יושב ראש הרשות הפלסטינית, כי אינו תומך בחרם על מדינת ישראל.¹ שנתיים לאחר מכן הצהיר עבאס בנאום שנשא בבית הנבחרים באתונה כי הוא מעוניין בהסדר שיחבר בין הרשות למדינת ישראל במקום בגדר שתפריד בין שני העמים.² למרות ההצהרות האלה, שמהן משתמע כי הרשות הפלסטינית אינה שותפה לכיווני הפעולה של תנועת ה-BDS, התנהלותה בפועל תואמת, לפחות חלקית, את אסטרטגיית החרמות על ישראל הן בשימוש ברטוריקה של דה-לגיטימציה והן בקריאה להחרמת מוצרים. כך, למשל, ראמי חמדאללה, ראש הממשלה הפלסטיני, חתם בשלהי מרס 2016 על החלטת ממשלה האוסרת לייבא לשווקים הפלסטיניים מוצרים של חמש חברות ישראליות: תנובה, שטראוס, טרה, זוגלובק ויפאורה-תבורי.³ החלטות קודמות של הממשלה הפלסטינית תמכו גם הן בחרם על מוצרים ישראלים. במאמר הזה נבחן השימוש שעושה הרשות הפלסטינית בחרם מוצרים ובדה-לגיטימציה, מוסברות הסיבות שהובילו את הרשות לנקוט את האמצעים האלה מאז 2014, ומוצגות דרכי פעולה שעשויות לסייע לישראל להתמודד עם המדיניות הזאת של הפלסטינים.

החרם ושיח הדה-לגיטימציה של הרשות

מאז 2014 תומך הוועד המרכזי של אש"ף בעקביות בהרחבתה של פעילות החרם נגד ישראל בכלל ונגד ההתנחלויות בפרט. בהחלטת הוועד המרכזי בעניין הזה משנת 2015 נאמר שהחרם הוא מרכיב בהתנגדות העממית, והודגש שיש לתמוך בקמפיין ה-BDS.⁴ גם איש הפת"ח מוחמד אל-עאלול, ראש הוועדה הלאומית העליונה למאבק בצעדי ישראל,⁵ טען כי חרם מוצרים הוא תגובה "למצור הכלכלי והכספי" שמטילה ישראל על הרשות.⁶ עם זאת, ממצאים של סקרי דעת קהל שונים מצביעים על פער ניכר (של 35%) בין שיעור התמיכה ברעיון החרם לבין יישומו בפועל בקרב הציבור הפלסטיני. הפער נובע בראש ובראשונה מחוסר האמון של הפלסטינים במוצרים שמייצרת התעשייה

שלהם ומהיעדר מוצרים חלופיים בשוק המקומי.⁷ מהנתונים האלה עולה כי קיים ספק בנוגע לכוונתו של הציבור הפלסטיני להתמיד בחרם על המוצרים הישראליים. ואכן ממחקר פלסטיני שפורסם בנובמבר 2015 עולה כי החרם הפלסטיני פגע רק בכ-1% בלבד מהסחר של ישראל עם שטחי הרשות.⁸

מאז 2015 משלב עבאס בנאומיו רטוריקה המאפיינת את שיח הדה-לגיטימציה. הוא מגנה את ישראל, ובדומה למסרים של תנועת ה-BDS הוא טוען שהיא מדינה "קולוניאליסטית", המקיימת מפעל התנחלויות המנוגד לחוק הבינלאומי ושבונה גדר הפרדה "גזענית". הוא מאשים את ישראל בהפרה של ההסכמים שעליהם חתמה ובמתן סיוע למעשי אלימות של קיצונים דתיים נגד המקומות הקדושים לאסלאם ולנצרות. עבאס גם מאשים את ישראל ברצח מפגינים פלסטינים לא אלימים ואף בהוצאות להורג של ילדים בדם קר.⁹ ישראל, כפי שמצטיירת בנאומיו, היא מדינה לא לגיטימית ובלתי מוסרית שמפירה בעקביות את הנורמות הבסיסיות, את עקרונות המשפט הבינלאומי ואת ההסכמים שעליהם חתמה. משום כך "נאלץ" עבאס לאיים בביטול ההסכמים שנחתמו בין הרשות הפלסטינית לישראל. מנגד מדגיש עבאס שהרשות היא גורם לגיטימי ומוסרי, שמכבד את הנורמות ואת העקרונות של המשפט הבינלאומי ושנהנה מתמיכה בינלאומית נרחבת בהיותו המייצג של זכויות הפלסטינים. בנאומיו גם מאשים עבאס את ישראל בדרדור המחלוקת המדינית עד כדי סכסוך אלים ואף דורש מהקהילה הבינלאומית לפעול נגד ישראל במגוון דרכים כדי לאלצה לשנות את מדיניותה הלא-לגיטימית.

החלטות הממשלה הפלסטינית ונאומיו של עבאס תואמים את המסרים של תנועת ה-BDS, והרשות אף מאפשרת לתנועה לפעול משטחה. אולם היא אינה שותפה לתפיסת עולמה: הרשות מכירה בזכות קיומה של מדינת ישראל ומוכנה להגיע עימה לפשרות במסגרת תהליך מדיני.¹⁰ ניתן גם לטעון שהיחסים בין הרשות הפלסטינית לתנועה הם מתוחים, ועומאר אל-ברגותי, אחד המובילים של קמפיין ה-BDS, אף מכנה את הרשות "קבלן משנה של ישראל".¹¹ עם זאת, הרשות הפלסטינית רואה בתנועת החרם כלי להפעלת לחצים על ישראל מחד ולהפחתת לחצים מבית מאידך. משום כך ניתן לטעון שהמוסדות הפלסטיניים אימצו את מסרי התנועה ואת שיטות הפעולה שלה ויצרו מסלול מקביל העושה שימוש בקידום חרם על מוצרים וברטוריקה של דה-לגיטימציה לטובת האינטרסים שלהם ולא של תנועת החרם.

אכזבה מהתהליך המדיני וביקורת מבית

עבאס ובכירים פלסטינים נוספים חוזרים ואומרים שהם מעוניינים בהסדר עם ישראל בהתאם לעיקרון של שתי מדינות, אך באותה העת הם מטילים ספק באפשרות שהתהליך המדיני יוביל להקמת מדינה פלסטינית.¹² התחושה הזאת ניכרת גם ברחוב הפלסטיני:

מסקר דעת קהל שערך "המרכז הפלסטיני למחקרי מדיניות ולסקרים" בראשות חליל שקאקי במרס 2016 עולה ש-74% מתושבי הרשות לא מאמינים שתוקם מדינה פלסטינית לצד ישראל בחמש השנים הקרובות.¹³ נוכח המציאות הזאת טוענים רבים בציבור ובקרב מובילי הדעה הפלסטינים כי המחויבות להמשך המשא ומתן להסדר מדיני משמרת מציאות בלתי נסבלת בזירה הפלסטינית המאופיינת, בין היתר, בקיטוב פוליטי ואידיאולוגי חריף בין התנועות הפלסטיניות, ובמיוחד בשסע חריף בין הפת"ח והנהגת הרשות בגדה המערבית לבין החמאס ברצועת עזה, ובהיעדר מוסדות מייצגים.¹⁴ האכזבה מהמשך התהליך המדיני מתבטאת בראש ובראשונה בביקורת חריפה על מחמוד עבאס: כשני שלישים מהציבור הפלסטיני קוראים להתפטרותו. הם מאשימים אותו בכך שהוא אינו מעוניין לוותר על הסכם אוסלו ואינו מוכן להפסיק את התיאום הביטחוני עם ישראל. עבאס נתון לביקורת ישירה של חברי פת"ח ואש"ף בגלל מחויבותו להסכם, שנחשב ל"בגידה" בעקרונות הפלסטיניים.¹⁵ הביקורת על המחויבות להסדר עם ישראל גם הניעה קבוצות חשיבה ומכוני מחקר פלסטיניים לגבש מתווים מדיניים אחרים, ובהם הגישה המכונה "נקודת המפנה".

על פי הגישה הזאת, יש לשנות את השיח הפלסטיני משיח על תהליך מדיני ועל בניית מוסדות לאומיים לשיח על שחרור לאומי ועל השגת זכויות. המצדדים בגישה הזאת טוענים כי השיח על התהליך המדיני להשגת הסדר ועל הקמת מוסדות הוא מוטעה משתי סיבות:

1. הרשות נמצאת תחת כיבוש ולכן אין שוויון בין הצדדים למשא ומתן.
2. הכיבוש מונע את קיומה בפועל של מדינה פלסטינית, ולכן אין טעם לדון על בניית מוסדות.

במציאות כזאת – טוענים המתנגדים לדבקות בהסכמי אוסלו ובמסלול המדיני – צריך השיח הפלסטיני לחזור לשורשיו ולעסוק קודם כול בשחרור לאומי. לשם כך יש להתמקד בהגשמת המטרות הבאות של כלל הפלסטינים באשר הם: זכות ההגדרה העצמית, סיום הכיבוש ומפעל ההתנחלויות, שיבת הפליטים לבתיהם ושוויון זכויות מלא לערביי ישראל.¹⁶ כדי להשיג את המטרות האלה מציעים תומכי הקו הזה לקדם מאבק לא אלים בעל כמה רכיבים, ובהם: ייזום חרמות בכל הרמות – המקומית, האזורית והבינלאומית, ייזום סנקציות לבידודה של ישראל ופנייה למוסדות בינלאומיים כדי שיעמידו לדין מקבלי החלטות וגורמים רשמיים בישראל על פגיעה בזכויות הפלסטיניות.¹⁷ במילים אחרות, לפי הגישה הזאת יש ללחוץ על ישראל לשנות את מדיניותה באמצעות בנאום המאבק על הזכויות הפלסטיניות. כך, לדעת יוזמי הגישה ותומכיה, ניתן יהיה לסייע למאבק הפלסטיני הן בשיפור עמדות טקטי לקראת סבבי שיחות עתידיים והן בהשגת שינוי ארוך טווח במאזן העוצמה מול ישראל.¹⁸

הגישה של "נקודת המפנה" אינה מדיניות רשמית ואינה מחייבת את עבאס או את שותפיו בהנהגה הפלסטינית. אולם אימוץ השיח שלה מעניק להם כמה יתרונות. ראשית, המוקד של הגישה הזאת, בדומה למוקד של קמפיין ה-BDS, הוא הגשמת הזכויות הפלסטיניות בכללותן ולא השגת הסדר על בסיס העיקרון של שתי מדינות.¹⁹ שנית, אימוץ רטוריקה שזונחת הסדר מדיני, ובמיוחד הסדר על בסיס הסכמי אוסלו, עשוי ליצור לעבאס דימוי של מנהיג שמחובר לדעה הרווחת בציבור הפלסטיני. ממשאלים עולה ששני שלישים מהרחוב הפלסטיני (בדומה לשיעור התמיכה בהתפטרות עבאס) מעוניינים לוותר כיום על הסכמי אוסלו, ושיעור דומה תומך בביטול התיאום הביטחוני עם ישראל – גם במחיר של תגובה ישראלית תקיפה על כך, כמו הפסקת פעילותה של המשטרה הפלסטינית בשטח B, הפסקת הנפקתם של דרכונים ושל אשרות נסיעה ואף הטלת סנקציות על הגדה המערבית בדומה לאלה המוטלות על רצועת עזה.²⁰

תמיכה בחרם ורטוריקה של דה-לגיטימציה גם יכולות לאפשר לעבאס להזים את הביקורת שמותחים עליו עומאר אל-ברגותי ומובילי קמפיין ה-BDS בשטחי הרשות. מדובר בגורמים שיכולים להיחשב לאלטרנטיבה פוליטית לשלטונו. אימוץ מסר של זניחת ההסדר המדיני ושל הגשמת זכויות יכול להצביע על כך שהרשות הפלסטינית, למרות מצבה, היא היחידה שיכולה לייצג את הפלסטינים באשר הם, וכי רק בהנהגתה בכוחם לקדם אסטרטגיית מאבק המבוססת על עקרונות של אחדות לאומית, של מהפכנות, של דמוקרטיה ושל ייצוגיות.²¹ רטוריקה של דה-לגיטימציה ושל חרמות היא דרך פעולה שקל, יחסית, לאמצה.²² אולם השימוש בתיוגים פוליטיים שליליים כמו "קולוניאליזם", "גזענות" ו"אפרטהייד" ואפילו האיום לסגת מהסכמי אוסלו אינם משנים את יחסי הכוחות בפועל מול ישראל, ולכן הרשות אינה נאלצת לשלם מחיר בלתי נסבל על דרך הפעולה הזאת.

הציבור הפלסטיני תומך בנקיטת צעדים תקיפים נגד ישראל, כמו ביטול הסכמים, חיזוק המערכה המשפטית נגדה, הצטרפות למוסדות בינלאומיים ואף חידוש האלימות. עבאס מודע לתביעות הציבור, אבל הוא אינו מוכן להיענות להן במלואן משום שהשלכותיהן עלולות להיות בלתי נסבלות בעבורו. מימוש מלא של תביעות הציבור – ביטול הסכמים קיימים והליכה לצעדים חד-צדדיים תקיפים – עלול לעורר ספק בנוגע לזכות קיומה של הרשות בהתאם להסכמי אוסלו; עלול להחליש את מנגנוני הביטחון הפלסטיניים, שתלויים בכספים בינלאומיים שזורמים לרשות מאז הקמתה, ומבטל כמעט כל אפשרות להביא להקמת מדינה פלסטינית באמצעות משא ומתן. מימוש התביעות האלה אף עלול להוביל לקריסת הרשות הפלסטינית ולפירוקה. רטוריקה של דה-לגיטימציה וקידום חרמות ברמה המקומית בלבד עשויים אפוא להרגיע, ולו במעט, את דעת הקהל מבית, וזאת בלי לנקוט אמצעים של ממש – כמו ביטול התיאום הביטחוני וביטול הסכמים – שיפגעו בהכרח ברשות ובמעמדה. אולם אם

יתברר שהאמצעים החלקיים האלה אינם אפקטיביים, עלול להתרחב פער הציפיות בין הנהגת הרשות לבין הרחוב הפלסטיני, הביקורת נגד עבאס עלולה להחריף, והסכסוך בין ישראל לרשות הפלסטינית עלול להחריף.

כיווני ההתמודדות של ישראל

חלק מההתמודדות של ישראל עם הרטוריקה של דה-לגיטימציה ועם ייזום חרמות צריך להתמקד בדרכי פעולה שננקטות כבר בעת הנוכחית: שמירה ככל הניתן על יציבות – בכל ההיבטים – בשטחי הרשות הפלסטינית לצד פעילות נקודתית להפרכת טענות שקריות שמיועדות לקדם את דה-לגיטימציה של ישראל. השמירה על היציבות נשענת בראש ובראשונה על שימורם של ערוצי הדיאלוג ושל התיאום הביטחוני והכלכלי עם ההנהגה הפלסטינית ועם גורמים נוספים ברשות. הערוצים האלה הם מנגנון מאורגן, מוסכם ומקובל על הצדדים לניהול המצב הקיים. הם אמצעי נוח להעברת מסרים, להכרת הפערים ואף לפתרון בעיות נקודתיות. פעילותם אף עשויה להפחית את הסבירות שמישהו מבין הצדדים יקצין את מדיניותו – מה שיגביר את המתיחות בין הצדדים. כאמור, דרך הפעולה הנוספת היא מאמץ יזום להפריך טענות שקריות שמטרתן היא ליצור לישראל דימוי של מדינה לא-לגיטימית. מטרתו של המאמץ הזה היא לגרום לקהלים בינלאומיים, וגם לפלסטינים, להטיל ספק בטענות המועלות נגד ישראל. את הטענות נגד ישראל ניתן להפריך, בין היתר, באמצעות שימוש בסקרי דעת קהל ובניתוחים המתפרסמים ברשות הפלסטינית.

ישראל שומרת גם על ערוצי הידברות לא מדיניים עם הפלסטינים. כך, למשל, מתקיים דיאלוג כלכלי בין שר האוצר משה כחלון לבין שר האוצר הפלסטיני, שוכרי בשארה, על חבילת הטבות ותמריצים לחיזוק הכלכלה הפלסטינית ולשיפור חיי הפלסטינים. זאת על סמך ההנחה התיאורטית שלפיה שיפור כלכלי יפחית את הסבירות להסלמה בין הצדדים.²³ צה"ל מעוניין בקיומו של הדיאלוג הזה, ולכן גם בעיתות מתיחות הוא תומך בהמשך ההסדר שלפיו 120 אלף פלסטינים מקבלים היתרי תעסוקה בישראל ובאזורי התעשייה שבהתנחלויות.²⁴

הפרכת טענות שקריות היא פעילות מבוזרת שאותה מקיימים בדרך כלל גופים לא-ממשלתיים ובהם גם מכוני מחקר. כאמור, אחת הדרכים להפריך רטוריקה של דה-לגיטימציה וטענות שקריות של ההנהגה הפלסטינית היא שימוש בסקרים ובמחקרים פלסטיניים שמהם עולה תמונה ששונה מזו שעולה בנאומיו של עבאס. כך, למשל, פירסם מכון הסקרים הפלסטיני אווראד בדצמבר 2015 סקר שממנו עולה כי רק אחוזים מעטים מהנשאלים בגדה היו עדים להרס בתים על ידי צה"ל. 85% מהנשאלים בגדה דיווחו שמעולם לא נתקלו בחיילים שפוגעים ברכוש פלסטיני, ו-90% מהנשאלים במזרח ירושלים דיווחו שמעולם לא נתקלו באלימות פיזית של כוחות

צה"ל.²⁵ הנתונים האלה סותרים את דבריו של עבאס שטוען כי צה"ל פוגע בפלסטינים באופן שרירותי ומוגזם.

כשמשתמשים במקורות מידע כאלה כדי להפריך טענות שקריות יש להביא בחשבון את המגבלות של אותם המקורות, כמו מידת מהימנותם של סקרי דעת הקהל הפלסטיניים. מגבלות נוספות עלולות להיות עמדותיהם הפוליטיות של מחברי המחקרים הפלסטיניים ומידת האובייקטיביות של הגופים הלא־הממשלתיים בישראל שחוקרים את הרשות הפלסטינית כדי לסייע למדינה להפריך את טענות הפלסטינים. יש לציין שהקמת מערך להפרכת טענות היא אתגר תוכני, ארגוני, ניהולי ופוליטי לא פשוט. במסגרת האתגר הזה צריך, בין היתר, לתאם בין גופים לא־מדיניים, לשתף איתם פעולה ולעיתים אף להנחות אותם.

עם זאת, האמצעים שהוזכרו לעיל להפרכת טענות שקריות לא משנים את האווירה הנוכחית, שבה שני הצדדים לסכסוך רואים בו משחק סכום אפס. לכן נוסף על האמצעים שישראל כבר מפעילה כדאי לחשוב באופן מעמיק על מתווים אפשריים לשינוי המצב הקיים באופן שרצוי לשני הצדדים. לשם כך יש להכיר את הפערים שקיימים כיום בעמדות של שני הצדדים, להבין מדוע שני הצדדים הפרו את ההסכמים שעליהם חתמו במהלך השנים, לנסות להגדיר תחומים מרכזיים שבהם ניתן לבסס פתרון או פתרונות אפשריים ולתאר את מציאות החיים שעשויה להיווצר בעקבות אימוצו של כל אחד מהפתרונות. רק בחינה מחדש של התהליך המדיני הישראלי־פלסטיני בראייה היסטורית ושל הפתרונות שעוצבו במהלכו עשויה ברבות הימים לסייע בעיצוב מנגנונים אפשריים לפתרונות עתידיים. המנגנונים האלה יצטרכו לכלול, בין היתר, רכיבים שיפחיתו את התמריץ של הפלסטינים ליזום חרמות בגלל מדיניות ישראל ולהשתמש ברטוריקה של דה־לגיטימציה נגד מדינת ישראל.

הערות

1. בן־דרור ימיני ואסף גבור, "אבו מאזן הפתיע: 'אנחנו לא תומכים בחרם על ישראל'", *NRG*, 19 בדצמבר 2013, <http://goo.gl/ud4DOA>
2. מחמוד עבאס, **דברי הנשיא מול הפרלמנט היווני**, אתר יושב ראש הרשות הפלסטינית, 22 בדצמבר 2015 (בערבית), <http://goo.gl/H3fPZK>
3. **החלטת ממשלה מספר 17/95/03 לשנת 2016: מניעת הכנסת סחורות מחמש חברות ישראליות לשוק הפלסטיני**, הממשלה הפלסטינית, 22 במרס 2016 (בערבית), <http://goo.gl/wnVAIC>
4. **הכינוס ה-27 של הוועד המרכזי הפלסטיני: כינוס העמידה האיתנה וההתנגדות העממית**, רמאללה, מרס 2015 (בערבית), <http://goo.gl/eHajR>
5. את הגוף הזה הקימה, כנראה, הרשות הפלסטינית והוא עוסק, בין היתר, בקידום חרם על מוצרים ישראלים בשטחים הפלסטיניים.
6. "קמפיין חדש להחרמת מוצרים ישראלים בגדה המערבית", *I24News*, 24 בפברואר 2015 (בערבית), <http://bit.ly/IVB0sQk>
7. מסקר שערכה אוניברסיטת א־נא'אח בנובמבר 2015 עולה כי בעוד 84% תומכים בהחרמת מוצרים

- מישראל, רק 49% קונים סחורה פלסטינית. 36% קונים סחורה ישראלית ופלסטינית. ראו: **תוצאות סקר דעת קהל פלסטינית מספר 51**, מרכז סקרי דעת קהל וסטטיסטיקה, אוניברסיטת אג'אח, שכם, נובמבר 2015 (בערבית), <http://goo.gl/Sp1luy>
8. אשרף באדר, **תנועת החרם העולמי, ה-BDS, בין הערכת-יתר להערכת-חסר**, מבוא למדיניות כללית ולחשיבה אסטרטגית, מסאראת, המרכז הפלסטיני למחקרי מדיניות ולמחקרים אסטרטגיים, רמאללה, נובמבר 2015, עמודים 61-83 (בערבית), <http://goo.gl/GVLJty>
9. מחמוד עבאס, **דבר הנשיא מול מועצת זכויות האדם בז'נווה**, אתר יושב ראש הרשות הפלסטינית, 28 באוקטובר 2015; מחמוד עבאס, **דבר הנשיא לעם הפלסטיני**, אתר יושב ראש הרשות הפלסטינית, 14 באוקטובר 2015; מחמוד עבאס, **דבר הנשיא בפגישה עם נציגי תקשורת ערביים מישראל**, אתר יושב ראש הרשות הפלסטינית, 8 בפברואר 2016; מחמוד עבאס, **דבר הנשיא בכינוס החירום החמישי של הארגון לשיתוף פעולה אסלאמי**, אתר יושב ראש הרשות הפלסטינית, 7 במרס 2016. את הנאומים האלה של עבאס ניתן לקרוא באתר <http://goo.gl/H3fPZK>
10. "השוואה בין עמדות הרשות הפלסטינית ופתח לבין תפיסת העולם של קמפיין BDS", **מקומם של הפלסטינים בקמפיין BDS**, מרכז המידע למודיעין ולטרור על שם אלוף מאיר עמית, 29 ביולי 2015, רמת-השרון, עמודים 31-32, <http://goo.gl/uhCbOu>
11. Gillian Slovo, "An Interview with Omar Barghouti", *Wasafiri*, Vol. 29, No. 4, December 2014, pp. 36-41, <http://goo.gl/GCJjMC>
12. בינואר 2014 אמר סאيب עריקאט: "אנחנו לא מתנגדים לפתרון של שתי מדינות או לתהליך המדיני. אנחנו נשיג את זכויותינו". וכך התבטא נביל שעת באוקטובר 2015: "אנחנו תמיד מוכנים לשוב ולהשתתף בתהליך המדיני, אבל ההשתתפות הזאת צריכה להיות על בסיס תנאים שישראל וארה"ב לא יקבלו". ראו (בערבית): סאيب עריקאט, **מציאות המשא ומתן ועתידו**, הכנס השנתי השלישי: אסטרטגיות התנגדות, מסאראת, המרכז הפלסטיני למחקרי מדיניות ולמחקרים אסטרטגיים, רמאללה, אוקטובר 2014, עמודים 109-114, <http://goo.gl/MP4WyS>; נביל שעת, **הבנאום וההליכה למדינות ערב: יסוד באסטרטגיה הפלסטינית החדשה**, הסוגיה הפלסטינית והממד הבינלאומי: הזדמנויות ודרישות אסטרטגיות, מסאראת, המרכז הפלסטיני למחקרי מדיניות ולמחקרים אסטרטגיים, רמאללה, אוקטובר 2015, עמודים 151-154, <http://goo.gl/EWmi7Y>
13. Khalil Shikaki, *Palestinian Public Poll No (59)*, Palestinian Center for Policy and Survey, Ramallah, March 2016, <http://goo.gl/K2LPo9>
14. **מסמך האחדות הלאומית, טיוטת הצעה**, מסאראת, המרכז הפלסטיני למחקרי מדיניות ולמחקרים אסטרטגיים, פברואר 2016, עמוד 2, (בערבית), <http://goo.gl/XyWSQF>
15. בנאום שנשא עבאס בכינוס ה-27 של הוועד המרכזי של אש"ף הוא אמר, בין היתר: "אנחנו נמצאים פה בשל הסכם אוסלו, אבל הוא [נחשב ל-] 'בגידה'. הקמנו את הרשות בשם אוסלו ה'בוגדני', ונהיה מדינה [בזכות ה-] 'בגידה'". לשמיעת הנאום (בערבית) שנישא במרס 2015 ראו: <http://goo.gl/ttflvy>
16. **תנאי ההצלחה במסלול של מפנה אסטרטגי**, נקודת מפנה: הגדרה מחדש של הפרויקט הלאומי וביניית אסטרטגיה להשגת מטרותיו, מסאראת, המרכז הפלסטיני למחקרי מדיניות ולמחקרים אסטרטגיים, רמאללה, דצמבר 2014, עמודים 31-32, <http://goo.gl/wVKXKs>
17. **שם**, עמודים 89-90.
18. האני אל-מסרי, **דברים מאת ועדת ההכנה לכנס**, הסוגיה הפלסטינית והממד הבינלאומי: הזדמנויות ודרישות אסטרטגיות, מסאראת, המרכז הפלסטיני למחקרי מדיניות ולמחקרים אסטרטגיים, רמאללה, אוקטובר 2015, עמודים 9-12 (בערבית), <http://goo.gl/EWmi7Y>
19. Amal Ahmad, "Reflections on Palestinian Strategy", *al-Shabaka*, February 2016, <http://goo.gl/1G7f6U>
20. חליל שקאקי, **תוצאות סקר דעת קהל מספר 58**, המרכז הפלסטיני למחקרי מדיניות ולסקרים, רמאללה, דצמבר 2015, עמודים 3-4 (בערבית), <http://goo.gl/o5TuFp>

21. עומאר אל-ברגותי, "תנועת החרם על ישראל, ה-BDS", **כתב העת למחקרים פלסטיניים**, גיליון 25, מספר 99, המכון למחקרים פלסטיניים, רמאללה, קיץ 2014, עמודים 20-28 (בערבית), <http://goo.gl/PZFBVE>
22. Neta Oren, Daniel Bar-Tal, "The Detrimental Dynamics of Delegitimization in Intractable Conflicts: The Israeli-Palestinian Case", *International Journal of Intercultural Relations*, Vol. 31, No. 1, January 2007, pp. 111-126, <http://goo.gl/PO7DWQ>
23. ניצן פלדמן, "שלום כלכלי: תיאוריה מול מציאות", **עדכן אסטרטגי**, כרך 12, גיליון 3, המכון למחקרי ביטחון לאומי, תל-אביב, נובמבר 2009, עמודים 17-24, <http://goo.gl/pZGMm0>
24. בן כספית, "השלום הכלכלי של משה כחלון", **אל-מוניטור**, 22 בפברואר 2016, <http://goo.gl/66DAeJ>
25. **הצעירים הפלסטיניים וההתקוממות הציבורית: סקר דעת קהל באמצעות האינטרנט בקרב הצעירים הפלסטינים (בני 16-35)**, אווראד, מרכז העולם הערבי למחקר ולפיתוח, רמאללה, דצמבר 2015 (בערבית), <http://goo.gl/8pMvZM>

צינורות לנורמליזציה בעידן ה-BDS: מה אפשר ללמוד מעסקאות הגז עם מצרים ועם ירדן?

אופיר וינטר ואייל דיינוב

חרף הבולטות שלה זכתה בשנים האחרונות תנועת ה-BDS במערב, היא התקשתה לא פעם לכפות את עקרונות הפעולה שלה נגד ישראל (חרם, משיכת השקעות והטלת סנקציות) דווקא ב"מגרשה הביתי" – העולם הערבי. הסיבות לכך היו מגוונות: ראשית, מרבית מדינות ערב כלל אינן מקיימות יחסים רשמיים עם ישראל. קשרי הצדדים מתמצים בעיקר בנורמליזציה המוגבלת עם מצרים ועם ירדן וביחסי התלות עם הרשות הפלסטינית ועם החמאס, ולפיכך הפעלת מדיניות ה-BDS נותרה ללא משקל מעשי ניכר; שנית, קמפיין ה-BDS הופנה מלכתחילה במסריו ובתכניו לאוזניהם של קהלי יעד במערב. הוא נשען על תרבות שיח כמו-ליברלית של שוויון אזרחי ושל זכויות אדם שאינה נותנת את הטון במדינות ערב; והסיבה החשובה ביותר – המציאות האזורית של השנים האחרונות יצרה זהות אינטרסים חסרת תקדים במישורים האסטרטגי, הכלכלי, הביטחוני והמדיני בין ישראל לבין כמה ממדינות ערב, מה שיצר משקל-נגד למסרי החרם והקהה מעוקצם.

השיח הציבורי שהתפתח במצרים ובירדן סביב גיבוש העסקאות ליבוא גז מישראל משמש מקרה בוחן ליכולתם של שיקולים כלכליים-אסטרטגיים לגבור, בנסיבות המזרח-תיכוניות הקיימות, על המשקעים הפוליטיים-תרבותיים של הסכסוך ועל הקריאות לחרם שמשמיעות תנועות ה-BDS. הוא ממחיש את התמורות החיוביות שחלו בגישת שתי המדינות לשאלת הנורמליזציה גם בתקופה של קיפאון מתמשך בתהליך השלום בין ישראל לפלסטינים. המשוואה האסימטרית המסורתית שלפיה ישראל להוטה לכל מחווה סמלית של שיתוף פעולה, של פיוס ושל הכרה, ואילו ירדן – ובעיקר מצרים – מקמצות בכל גילוי כזה, התאזנה במעט על רקע הטלטלה האזורית של השנים האחרונות. הנורמליזציה כבר אינה אינטרס ישראלי בלעדי וכבר

אינה מותנית באופן כה הדוק בהתקדמות בתהליך המדיני. האתגרים הכלכליים-ביטחוניים והתמקדות השיח הציבורי במצרים ובירדן באתגרים הפנימיים הפכו את קשרי הגומלין עם ישראל לאינטרס משותף העומד בזכות עצמו. אומנם עסקאות הגז היו מושא לביקורת ציבורית בשתי המדינות, אך בד בבד נשמעו קולות רבים שצידדו בהן בהיותן כורח השעה, והדהד לגיטימציה הגורפת סביב הנורמליזציה התחלפה בדיון פתוח ומאוזן מבעבר.

רקע: המגעים לקראת עסקאות הגז

נוכח משברי האנרגיה שפקדו בשנים האחרונות את מצרים ואת ירדן, הסתמנו שתי המדינות כיעדים טבעיים וזמינים לגז הישראלי. מצרים וירדן, כל אחת מסיבותיה, התמודדו עם קושי הולך וגובר להשיג אספקה סדירה וזולה של גז בכמויות העונות לצורכיהן – בעיקר בתחום של משק החשמל אך גם בעבור התעשייה והמגזר הפרטי. קושי זה בא לידי ביטוי בהפסקות חשמל תכופות ובהוצאות ממשלתיות מאמירות על יבוא גז וסבסוד מוצרי אנרגיה.

ישראל, מצדה, ראתה בשווקים השכנים לקוחות אטרקטיביים, וזאת משלושה טעמים עיקריים: ראשית, העלויות הנמוכות יחסית של הובלת גז למרחקים קצרים תוך שימוש בתשתיות שחלקן כבר קיימות. זמינות זו מאפשרת הבטחת לקוחות מידיים לגז הישראלי, אשר חיונית להשגת מימון ראשוני להשקעות העצומות שנדרשות לצורך פיתוח שדה לווייתן. זאת בפרט לאור האתגרים הקיימים כיום סביב מימון הפרויקט, אשר התחדדו נוכח הירידה המשמעותית במחירי הגז ואי-הוודאות הקיימת באשר להשגת כמות מספקת של לקוחות גז חיצוניים (מעבר לשוק הישראלי שאינו גדול דיו); שנית, אפשרות הנזלת הגז הישראלי ליצוא לאירופה ולאסיה במתקנים הקיימים במצרים (ומושבתים מאז 2012), במקום הקמת מתקנים חדשים בישראל שעלותה נאמדת במיליארדי דולרים, ואשר תחייב התמודדות עם שורה של סוגיות טכניות וסביבתיות מורכבות הכרוכות בהקמת מתקנים מסוג זה בים או בסמיכות לחוף; ולבסוף, החשיבות האסטרטגית "הביטחונית והגיאופוליטית", כהגדרת ראש הממשלה בנימין נתניהו, שישראל ייחסה לכינון שיתופי פעולה אנרגטיים עם מצרים וירדן.¹ יצוא הגז נתפס בישראל כאמצעי להידוק יחסי השלום עם שתי המדינות ולייצוב משטריהן, מעבר לערכו הכלכלי. יצוין כי ארצות הברית עודדה אף היא את קידום העסקאות בין הצדדים מתוך ראייתן כמפתח להגברת היציבות במזרח התיכון ולביסוס הציר האזורי המתון.² האינטרס ההדדי בעסקאות הגז יצר, אפוא, מצב של "win-win" עבור ישראל ושכנותיה.

עסקאות הגז הנרקמות בין ישראל למצרים מסמנות היפוך תפקידים בין שתי המדינות, כאשר ישראל הפכה מלקוחה לספקית גז אפשרית. בשנים 2008–2012 הייתה

זו מצרים שייצאה גז טבעי לישראל, אלא שהפיצוצים החוזרים ונשנים של הצינורות בסיני הובילו להפסקת הזרמתו, ובהמשך גם להחלטת מצרים לבטל את חוזה היצוא לישראל. מכירת הגז לישראל זכתה בזמנה לביקורת חריפה במצרים – בעיקר על רקע טענות להתנהלות מושחתת של אנשי מובארכ בעניינה. ואולם, הפקת הגז במצרים סבלה בשנים האחרונות מירידה, בעוד צריכת הגז גברה, מגמה שיצרה מחסור וחייבה את קהיר לתור אחר מקורות גז חיצוניים. לפי עדותו של שר הנפט המצרי, טארק אל-מלא, נאלצה מצרים לייבא ב-2015 בין 35% ל-40% מצורכי הגז שלה, בעיקר לייצור חשמל. אשר למאגר הגז העצום "זוהר" עליו דיווחה מצרים באוגוסט 2015, על פי התחזית האופטימית ביותר, הוא צפוי לאפשר לה להתחיל להפיק גז ב-2017, אך להעניק לה עצמאות אנרגטית רק לקראת העשור הבא.³

שותפויות תמר ולווייתן חתמו עם חברת דולפינוס המצרית במרס ובנובמבר 2015 (בהתאמה) על חוזה ועל מזכר הבנות ארוכי טווח בסך מיליארדי דולרים ליצוא גז טבעי למצרים ואל יעדים באירופה, בסיוע מתקני ההנזלה במצרים. בדצמבר 2015 הודיעה ממשלת מצרים על הקפאתן של עסקאות הגז הנזכרות לעיל עקב פסק בורות בינלאומי שחייב את חברות הגז במצרים לפצות את חברת החשמל בישראל ב-1.76 מיליארד דולר על הפרת החוזה ליצוא גז ב-2012. הצדדים פתחו בשיחות מאחורי הקלעים בניסיון להסדיר את החוב, ובמרס 2016 דווח שהם קרובים לפשרה שלפיה סכום הפיצוי הסופי יעמוד על כמחצית מזה שנקבע בפסק הבוררות.⁴ עם זאת, הסכמות אליהן הגיעה מצרים בראשית 2017 עם חברות האנרגיה בריטיש גז ו-ENI ליצוא גז מצרי דרך מתקני ההנזלה שבשטחה מעמידות בסימן שאלה את מימוש עסקאות הגז עם ישראל.

ירדן נקלעה אף היא למחסור בגז עקב הפיצוצים החוזרים ונשנים של הצינורות בסיני ועצירת זרימת הגז ממצרים בעקבות המהפכה של ה-25 בינואר 2011 שהביאה להפלת מובארכ. עד אז, מצרים סיפקה לירדן כ-80% מצורכי הגז שלה, והמרתו בדלקים שהיו יקרים הרבה יותר באותם ימים (כגון סולר, מזוט וגז טבעי מונזל שיובא דרך נמל עקבה), ייקרה את מחירי הפקת החשמל באופן חד, והסבה לממלכה הפסדים של מיליוני דולרים מדי שבוע. במקביל התמודדה ירדן עם קשיים כלכליים נוספים: קליטת 1.5 מיליון פליטים מסוריה ופגיעה בתיירות ובהשקעות הזרות בעקבות הטלטלה האזורית. זאת בנוסף לחולשות המסורתיות של הכלכלה הירדנית, ובראשן – מחסור במשאבי טבע, באדמות חקלאיות ובמים, לצד תלות בסיוע חיצוני משמעותי.⁵

על רקע קשיים אלה, הפכה ישראל לשותפה אפשרית בתחום אספקת הגז. בראשית 2013 דיווח משרד האנרגיה והמינרלים של ירדן שחברת ערב פוטאש (Arab Potash), שמפעילה את מפעלי ים המלח הירדניים (ששליש ממניותיה נמצא בבעלותה של ממשלת ירדן) מנהלת משא ומתן על יבוא גז טבעי מישראל.⁶ בפברואר 2014 נחתמה

עסקה בסך 500–700 מיליון דולר למשך 15 שנים בין שותפות תמר לחברה הירדנית, וכעבור כשנה ניתן בישראל ההיתר ליצוא הגז.⁷

קשייה של ירדן להשיג הסכם ליבוא גז במחירים אטרקטיביים ממדינות ערביות, במיוחד מקטר, הביאו להאצת מגעיה לרכישת גז נוסף מישראל שהוצע לה במחיר שהוא זול בהרבה מהמחיר שהציעו לה מפיקות גז ערביות. בספטמבר 2014 חתמו חברת החשמל הירדנית (NEPCO) ונובל אנרג'י (המפעילה את שדה הגז לווייתן) על מזכר הבנות להספקת גז מישראל.⁸ בספטמבר 2016 חתמו הצדדים על חוזה להספקת גז למשך 15 שנים בסכום משוער של 10 מיליארד דולר.⁹ גורמים רשמיים העריכו שמימוש החוזה יחסוך לממשלת ירדן בין 100 מיליון ל-600 מיליון דולר מדי שנה ויפחית את ההפסדים העצומים של חברת החשמל הירדנית.¹⁰ הצינור ממאגר תמר צפוי להתחיל לפעול במהלך השנה הנוכחית (2017), ואילו הגז מלווייתן אמור לזרום החל מראשית 2020.¹¹

עסקאות לגיטימיות או נורמליזציה פסולה?

עסקאות הגז עם ישראל מעוררות במצרים ובירדן דיון ציבורי ער על הלגיטימיות של המהלך. בדיון הזה, שבו משתתפים שרים, צירי פרלמנט, תנועות אזרחיות, פובליציסטים וטוקבקיסטים, נשמעות דעות סותרות. מן העבר האחד של המתרחש ניצבים פוליטיקאים, אינטלקטואלים ואנשי אופוזיציה שמתנגדים לכל ביטוי של נורמליזציה עם ישראל מסיבות אידאולוגיות ורגשיות, מעלים נימוקים רוויי חשדנות ואיבה כלפיה ומצליחים לסחוף אחריהם חלקים נכבדים מדעת הקהל. מהעבר האחר ניצב מיעוט לא מבוטל בהובלת אנשי ממסד ואינטלקטואלים שהפנימו את ערכן הכלכלי של עסקאות הגז עם ישראל ומתייצבים פומבית מאחורי המדיניות הממשלתית.

שני המחנות משקפים שתי מגמות סותרות הפוקדות את מצרים ואת ירדן גם יחד: דה־לגיטימציה רחבה בנוגע לביטויים של נורמליזציה עם ישראל לצד לגיטימיות גוברת של עצם הפולמוס הפנימי על מתכונת הקשרים עימה – פולמוס שעצם קיומו מסמל כרסום בטאבו המסורתי בנוגע לנורמליזציה. סקרי דעת קהל אינטרנטיים שערכו יומונים מובילים במצרים ובירדן, שבהם התבקשו הגולשים לחוות דעה על העסקאות ליבוא גז מישראל, ממחישים את השסע. מרבית הגולשים מיקמו את עצמם במחנה המתנגד, אך מיעוט משמעותי מקרבם ניצב בצד התומך, ועשרות טוקבקיסטים לא נרתעו לבטא את עמדתם החיובית בשמותיהם המלאים. אף שאין מדובר בסקרים מקצועיים המשקפים "מדגם מייצג" של האזרחים, הם מצביעים על החלוקה הקיימת בין אלה הרואים בישראל אויבת מוחלטת לבין אלה הרואים בה שותפה לגיטימית לעשיית עסקים. מסקר שערך בדצמבר 2015 היומון המצרי הפופולרי "אל-מצרי אל-יום" עולה כי 86% מהגולשים מתנגדים לעסקת הגז עם ישראל ואילו 14% תומכים

בה.¹² משאלון מילולי שזים כשנה קודם לכן היומון הירדני "אל-ע'ד" עולה שכ-70% מהטוקבקיסטים מתנגדים ליבוא הגז מישראל וכ-30% תומכים בו.¹³

מצרים וירדן הן שתיים מחמש המדינות הערביות הראשונות שבהן קמו סניפי BDS (לצד מרוקו, קטר וכוויית).¹⁴ תנועת ה-BDS הירדנית היא פעילה יותר ממקבילתה המצרית במאבק נגד יבוא הגז מישראל. היא יזמה עצומה ובה קריאה לראש ממשלת ירדן לבטל את העסקה ומנהלת קמפיין שנועד להפעיל לחץ על חברי הפרלמנט הירדנים לפעול לסיכולה.¹⁵

ההתנגדות לעסקאות הגז עם ישראל אינה מקיפה רק את סניפי ה-BDS, אלא כוללת מסגרות רחבות יותר של מתנגדים לנורמליזציה. אחת הבולטות שבהן היא "הקמפיין הלאומי הירדני לביטול הסכם הגז עם הישות הציונית" – גוף הכולל בשורותיו איגודים, מפלגות וצירי פרלמנט ומפעיל דף פייסבוק שזכה – נכון לאוקטובר 2016 – לכ-10,000 תומכים. גוף זה משקיע מאמץ רב כדי להפעיל לחץ ציבורי על ממשלת ירדן לבטל את עסקת הגז עם ישראל ומקיים סימפוזיונים ציבוריים בנושא.¹⁶ בעוד שההתנגדות העממית שנרשמה במצרים ליבוא הגז מישראל הייתה עד כה רפה באופן יחסי ובאה לידי ביטוי בעיקר בשיח התקשורתי, בירדן נערכו כמה הפגנות, לרוב בסדרי גודל של מאות משתתפים. בהפגנות נכחו, בין היתר, נציגים של תנועות אסלאמיסטיות ולאומניות, חברים באיגודים מקצועיים וצירי פרלמנט בעבר ובהווה, ונישאו בהן סיסמאות נגד הנורמליזציה.¹⁷ מנהיגי "הקמפיין הלאומי הירדני" קראו לאזרחי הממלכה בכמה הזדמנויות לכבות את האור בבתיהם למשך שעה בשעות הערב לאות סולידריות עם המאבק לביטול עסקת הגז. שיר מחאה שנקרא "איננו רוצים גז", אשר שודר בתוכנית סאטירה בערוץ הירדני הפרטי "רא'יה", צבר בתוך שבוע קרוב ל-150 אלף צפיות.¹⁸

הטיעונים העיקריים שעלו בקמפיינים נגד יבוא הגז מישראל נוגעים בשני תחומים עיקריים: במישור הפוליטי נטען שהעסקאות הן ביטוי פסול לנורמליזציה הסותרת את הסולידריות הערבית הנדרשת עם העניין הפלסטיני. לשיטת המתנגדים, יבוא גז ישראלי הוא בבחינת מתן פרס למדינה שמבצעת פשעים נגד העם הפלסטיני. חמור מכך, זוהי רכישה של "גז פלסטיני גנוב" המעניקה תמיכה עקיפה ל"מפעל הכיבוש" ומממנת את פשעיו. במישור הכלכלי נטען שההסתמכות על גז ישראלי עלולה להפוך את כלכלות מצרים וירדן לבנות ערובה של ישראל – על כל המשתמע מכך. החשש הזה, שבא לידי ביטוי בסיסמאות כמו "גז האויב הוא כיבוש", נובע מהחשדנות ומחוסר האמון המובנים כלפי ישראל ומהסטריוטיפים על אודות "מזימותיה" הזדוניות.¹⁹ על אף שהקו המתנגד לנורמליזציה זכה לבולטות בכלי התקשורת השונים, הוא הוציא לרחובות אלפים בודדים של משתתפים בהפגנה הגדולה ביותר ולא הצליח לגייס את תמיכת ההמונים ברשתות החברתיות. לעומת זאת, המצדדים בעסקאות הגז,

שנהנים מגיבוי פעיל של הממסד, הרשימו בנחישותם להגן פומבית על מה שיריביהם מגדירים "נורמליזציה פסולה". דוברים רשמיים ולא רשמיים ציינו את האינטרסים העמוקים שאותם משרתות עסקאות הגז עם ישראל וסייעו לממשלות במצרים ובירדן לדבוק עד כה בקידומן חרף ההתנגדויות. המשטרים ותומכיהם הדגישו את השיקול הכלכלי וציינו שזהו הקריטריון המכריע בשאלה אם לייבא גז מישראל ולא השיקול הפוליטי. לעיתים קבעו במפורש שסדר היום הכלכלי הייחודי של המדינה גובר על סדר היום הכלכלי-ערבי, ולעיתים ניסו להרחיק את המשטרים ממעורבות ישירה בנורמליזציה השנויה במחלוקת וייחסו את עסקאות הגז ל"חברות פרטיות" הפועלות על פי היגיון של רווח והפסד. כך או כך, המשטרים הציגו עמדה ברורה שלפיה הסחר עם ישראל הוא לגיטימי, בניגוד לנטייה המסורתית לראות בנורמליזציה ובהתקדמות בתהליך השלום הישראלי-פלסטיני מעין כלים שלובים שלא ניתן להפרידם.

פתיחותה של מצרים לעסקת הגז עם ישראל קשורה באופן הדוק לאתגרים הכלכליים הכבירים הניצבים בפניה בעת הנוכחית, אשר משבר אספקת האנרגיה הוא אחד המרכזיים שבהם. שיקולים כלכליים ריכזו את הרתיעה המסורתית של מצרים מפני חימום הקשרים עם ישראל והקלו על אימוצה של ראייה תועלתנית-פרגמטית, אף שזו לא לוותה תמיד ברוח פייסנית. מצרים של עידן א-סיסי אימצה מדיניות חוץ שלפיה יש לפתח יחסים כלכליים עם כל מדינות העולם על בסיס של אינטרסים הדדיים, וישראל לא הוחרגה מתפיסה זאת. כך, למשל, צוין במסמך ממשלתי מצרי שעסק בסחר החוץ של מצרים כי תל-אביב היא אחת מתשע ערים אסייתיות שבהן פועלת מצרים כדי לעודד התפתחות קשרים עסקיים (לצד בייג'ינג, ג'קרטה, סידני, טוקיו, ניו-דלהי, סאול, שנחאי וקואלה לומפור).²⁰ בהתאם לכך, בכירים מצרים שנדרשו להתייחס לעסקת הגז עם ישראל, הקפידו לנתח אותה מהזווית הכלכלית יותר מאשר מהזווית הפוליטית. ראש ממשלת מצרים, שריף אסמאעיל, קרא בינואר 2015 – אז היה עדיין שר הנפט – להכריע בסוגיה של יבוא הגז מישראל על פי שיקולים חומריים בלבד. "הכול בא בחשבון", ציין. "האינטרס של מצרים, צרכיה הכלכליים ותפקידה המדיני והכלכלי המוביל באזור הם שיכריעו בהחלטה על יבוא גז מישראל. האינטרס המצרי עומד מעל לכול, ועלינו לבחון את הנושא מנקודת מבט אסטרטגית".²¹ יריבי המשטר כינו אותו בבז "יבואן הגז הציוני",²² אך הדבר לא מנע משר הנפט שירש את מקומו, טארק אל-מלא, לדבוק באותו הקו. הוא הכריז באוקטובר 2015 כי אינו "מוצא כל פסול ביבוא גז מישראל, ובתנאי שהדבר יתרום לביטחון הלאומי של מצרים ויעניק ערך מוסף לכלכלה שלה".²³

בדומה למצרים, התמיכה של ירדן ביבוא גז מישראל התבססה על העדפת השיקולים החומריים על פני ההסתייגויות מהנורמליזציה. עסקאות הגז הוצדקו לפני חתימתן בטיעון שמדובר במהלך המבכר אינטרסים כלכליים על פני סיסמאות ריקות, ואשר

בכוחו לסייע לממלכה לגוון את מקורות האנרגיה שלה. התומכים בעסקאות הדגישו שזהו מרכיב אחד מתוך סל מגוון של צעדים שיוריד את מחירי החשמל ויעודד את התעשיות הירדניות להשתמש בגז ולשפר את התחרותיות שלהן.²⁴

מנכ"ל חברת החשמל הירדנית, ד"ר אחמד חיאצאת, הצהיר באוקטובר 2014 כי אין מקום לפלפולי שווא פוליטיים בגנות עסקת הגז עם ישראל בשעה שהפסדיו המצטברים של משק החשמל הירדני מעמידים את הממלכה בפני "אסון המאיים על יציבותה הכלכלית".²⁵ שר הפיתוח הפוליטי, ד"ר ח'אלד אל-כלאלדה, הוסיף כי העם הירדני צריך להבין שאי-אישורו של ההסכם ליבוא הגז מישראל יוביל לעלייה במחירי החשמל.²⁶ בדיונים בפרלמנט הירדני בדצמבר 2014 העלה שר האנרגיה והמינרלים דאז, מוחמד חאמד, שני נימוקים בזכותה של עסקת הגז: הפסדיה של חברת החשמל הירדנית ומחירו הזול של גז טבעי המיובא מקרוב לעומת מחירו הגבוה של גז מונזל המובא ממרחקים. כמו כן הזכיר שנובל אנרג'י חתמה על הסכמים דומים עם חברות במצרים וברשות הפלסטינית, ולפיכך חברת החשמל הירדנית רשאית מהבחינה הפוליטית לנהוג כמותן. הוא דחה את הטענות שהעסקה תהפוך את ירדן בת ערובה ל"מדינה כלשהי" – ברמז לישראל.²⁷

שר האנרגיה והמינרלים הנוכחי של ירדן, ד"ר אבראהים סייף, שב והתחייב בפברואר 2016 בפני הפרלמנט הירדני שארצו תשמור על האינטרס הלאומי שלה, תגוון את מקורות האנרגיה ולא תהיה נתונה לחסדיו של מקור אספקה בודד.²⁸ לאחר החתימה על העסקה בספטמבר 2016 הצהיר דובר הממשלה, שר המדינה לענייני הסברה מוחמד אל-מומני, כי הטענה שהסכם הגז הוא למעשה הבעת תמיכה בכיבוש הישראלי אינה אלא "שיא השטחיות" ו"פוליטיזציה" של צעד כלכלי שנועד להפחית את הוצאות הממשלה. לדבריו, אין בחוזה השלום וביחסי הסחר בין ירדן לישראל כדי לפגום בהתנגדותה לכיבוש.²⁹

זאת ועוד, כדי להדוף ביקורות על הנורמליזציה הדגישו ממשלות מצרים וירדן כי הסכמי הגז לא נערכו ישירות בין ישראל, אלא בין חברות לא-ממשלתיות במצרים ובירדן לבין חברות בינלאומיות פרטיות שמפתחות את שדות הגז של ישראל. גימוד תפקידם של הממסדים הרשמיים בשני הצדדים בקידום העסקאות הקל על ממשלות מצרים וירדן לעקוף את הצורך באישור פרלמנטרי ולהדוף את הביקורות של סרבני הנורמליזציה.³⁰ יתר על כן, היה בתיאור דברים זה כדי לרמוז על נכונותן של הממשלות להעניק "אור ירוק" למגזרים הלא-ממשלתיים לסחור עם גופים בישראל, וזאת בניגוד לסייגים שהונהגו בעבר, בעיקר במצרים, ואשר הקשו מאוד על קידום קשרי נורמליזציה כלכליים מחוץ לבקרה ההדוקה של השלטונות. משרד הנפט של מצרים הכריז בנובמבר 2015, לאחר החתימה על הסכם העקרונות בין שותפות לווייתן לחברת דולפינוס המצרית, כי "אינו צד בהסכם, אך אין לו התנגדות לכך שהמגזר הפרטי ייבא

גז [מישראל], ובתנאי שהדבר ייעשה באישור המדינה וישרת את האינטרס הלאומי".³¹ השר הירדני חאמד ציין אף הוא כי משרדו התיר לכל החברות הירדניות – הציבוריות והפרטיות – לייבא גז מכל מקור שימצאו לנכון כדי להפחית את הוצאות האנרגיה המאמירות ולענות על צורכי החשמל הגוברים.³² מסגור עסקת הגז שנחתמה בספטמבר 2016 כעסקה בין חברות, אמריקאית וירדנית, הומחש בכך שאת עיקר הסנגוריה על הגיונותיה הכלכליים לימדו דוברים מטעם חברת החשמל הירדנית ולא דוברים ממשלתיים.

עמדות שמצדדות ביבוא הגז מישראל ומגינות עליו מפני מבקרים עלו במהלך השנים האחרונות גם בשיח הציבורי בשתי המדינות. במאמר שפורסם ביומון המצרי הפרו-ממסדי "אל-מצרי אל-יום" נטען שאין טעם ב"פרופגנדה ריקה שפוגעת בעמים ואינה מועילה להם" וכי "יבוא הגז מישראל אינו פשע".³³ ח'אלד אל-בריי, העורך הראשי של אתר החדשות המצרי העצמאי "דוט מצר", קרא לחמם את הקשרים עם ישראל, במיוחד בנושא הגז, לאור האינטרסים המשותפים הרבים שיש בעת הזאת לשתי המדינות. לדבריו, "הקשר הטוב עם ישראל הפך על רקע הנסיבות והבריתות הנוכחיות באזור לצורך ביטחוני ותרבותי".³⁴ באותה הרוח נכתב ב"אל-דסתור" הירדני מאמר שכותרתו היא "הצרכים מתירים את האיסורים", בו נטען כי "הגז הישראלי – כך עלול להתברר למרבה הצער – הוא מקור [האספקה] המהיר ביותר והיציב ביותר, חרף הקשיים הפוליטיים והמוסריים הנלווים להחלטה מעין זו".³⁵ פובליציסט ביומון הירדני "אל-ראי" תקף את המתנגדים לעסקת הגז בצינון כי אין להם זכות "לדרוש מהממשלה, מחברת ערב פוטאש, מחברת החשמל הלאומית ומהתעשייה הירדנית לאמץ עמדה שמשמעותה התאבדות כלכלית".³⁶ טוקבקיסט ירדני שחתם בשם מוחמד אחמד טען כי בהעדר חלופה עדיפה רשאית ירדן לייבא גז מכל גורם שתמצא לנכון, "אפילו מהשטן".³⁷

לאחר שנחתמה העסקה בין חברת החשמל של ירדן לנובל אנרג'י העלו פובליציסטים ופרשנים ירדנים צידוקים נוספים, ובהם: ההתנגדות לרכישת הגז מישראל היא עמדה "דון קישוטית" המשולה למלחמה בתחנות רוח;³⁸ עמדת האחים המוסלמים נגד העסקה נובעת מרצונם להטביע את ירדן בחובות ולגרום לה לשקוע באנרכיה שתקל עליהם להשתלט עליה;³⁹ עסקת הגז נהנית מתוקף חוקי על פי סעיף 19 בחוזה השלום הישראלי-ירדני שעניינו שיתוף הפעולה בין שתי המדינות בתחום האנרגיה;⁴⁰ ממשלת ירדן העדיפה את המחאות הציבוריות הנשמעות עקב החתימה על עסקת הגז עם ישראל על פני המחאות הקולניות בהרבה שהייתה האופוזיציה מארגנת אילו העסקה לא הייתה נחתמת, ומחירו של הגז היה עולה.⁴¹ במאמר שכותרתו "גם אני נגד יבוא הגז מישראל" ניסה ד"ר צפנת חדאדין ליישב את הדיסוננס הנובע מעסקה עם

"האויב הישראלי" באמצעות יצירת ההבחנה בין אמוציות עממיות לרציונל המדינתי המצופה מההנהגה:

"אני האחרון שיצדיק את ההחלטה לרכוש גז מישראל. מעולם לא הייתי שבע רצון ממנה ואמשיך להתנגד לה עד אין קץ. אולם החלטות פוליטיות לא חייבות להלוט תמיד את רצון האנשים. רבים התנגדו לרכישת הגז, כמו גם להסכם השלום עצמו, אך האינטרס הלאומי חייבו את קיומם... איני דורש שהדין [הציבורי] ייפסק או שהאופוזיציה תשתוק, ההיפך הוא הנכון. על כולם לדבוק בעמדתם, אך גם לזכור שהעמדה הרשמית והעמדה העממית לעיתים אינן חופפות, ושזהו מצב בריא מאוד".⁴²

סיכום

השיח שמתנהל במצרים ובירדן סביב העסקאות ליבוא גז מישראל ממחיש את המחלוקות הפנימיות בין המשטרים לבין כוחות האופוזיציה וחלקים מהציבור בנוגע לנורמליזציה, ויותר מכך – את השפעתה המוגבלת של תנועת ה-BDS העולמית על יחסי הגומלין בין ישראל לשכנותיה. נכונותן של הממשלות במצרים ובירדן לקדם את עסקאות הגז חרף הסייגים והביקורות מלמדת על משקלם הרב של השיקולים הכלכליים בעיצובה של מתכונת הקשרים בין הצדדים בעת הזאת. התלות ההדדית שנוצרה בין ישראל לשתי המדינות, והתועלת המשותפת שעסקאות הגז מציעות להן, אפשרו לאינטרסים המשותפים להתגבר על החסמים הפוליטיים והתרבותיים המסורתיים המקשים על פיתוח יחסיהן, גם אם בנושא נקודתי ומוגבל. שיתוף הפעולה בין ישראל לשכנותיה בנושא הגז עשוי להעמיק ולהתרחב בשנים הקרובות ולכלול גם יצוא גז לטורקיה וכינון שותפויות ישראליות-ערביות עם קפריסין ועם יוון. בה בעת על ישראל להביא בחשבון כי כפי שהשיקול הכלכלי לבדו שימש זרז לקידום עסקאות הגז בינה לבין שכנותיה, כך הוא גם עלול להיות בעתיד הגורם לבלימתן. אין באזהרה הזאת משום תוכחה, שהרי מהרגע שהאינטרס הכלכלי הופך לחזות הכול ביחסי מדינות, אין זו אלא תמצית מהותם של יחסים נורמליים.

הערות

1. תלם יהב ויעל פרידסון, "נתניהו בהופעה נדירה בבג"ץ הגז: זה רגע מכונן. אם נחזור לאחור – ניפול לתהום", *ynet*, 14 בפברואר 2016, <http://goo.gl/OXh0Oc>
2. ערן אזרן, "כך נרקם ההסכם עם ירדן: קרי תמך, השגריר תיווך, ונתניהו פגש את המלך", **דה מרקר**, 7 בספטמבר 2016, <http://goo.gl/gRF04w>
3. "שר הנפט: גילויי הגז הימיים מחזקים את השותפות עם קפריסין ועם יוון", **דוט מצר**, 9 בדצמבר 2015, <http://goo.gl/rv6QEE>; ליאור גוטמן, "מאגר הגז המצרי קטן משחשבו, אבל יפעל כבר בשנה הבאה", **כלכליסט**, 24 בפברואר 2016, עמוד 12, <http://goo.gl/d8hIHv>

4. David Wainer and othres, "Israel, Egypt Said Nearing Compromise on Natural Gas Dispute", *Bloomberg*, 18.3.2016, <http://goo.gl/vAe2VD>
5. עודד ערן ואדי גרוב, "כמה זמן עוד תצליח ירדן לשמור על יציבות?", **עדכן אסטרטגי**, כרך 18, גיליון 2, יולי 2015, עמודים 53-65, <http://goo.gl/G3HjLC>
6. "חברת Arab Potash בירדן מקיימת מגעים ליבוא גז מישראל", אל-בואבה, 18 בפברואר 2013, <http://goo.gl/lbAu35>
7. ליאור גוטמן, "שותפות תמר קיבלה היתר לייצא גז לירדן", **כלכליסט**, 2 באפריל 2015, <http://goo.gl/wDkktN>
8. Mohammad Ghazal, "Electricity Company to Buy Gas from Israel", *The Jordan Times*, 3.9.2014, <http://goo.gl/qZ2JXz>
<http://goo.gl/QHT4iu>, 3 בספטמבר 2014, **כלכליסט**
9. Noble Energy, "Noble Energy Executes Leviathan Gas Sales Contract With the National Electric Power Company of Jordan", 26.9.2016, <http://goo.gl/sI610C>
10. "שר האנרגיה: ההסכם עם נובל אנרג'י יחסוך 100 מיליון דולר בשנה במחירי הנפט הנוכחיים", *Petra*, 14 באוקטובר 2016, <http://goo.gl/dJ5z1Q>. ראו גם: <http://goo.gl/SjnT9g>
11. הדי כהן, "צינור גז לירדן יתחיל לפעול ב-2017", **גלובס**, 10 במרץ 2016, <http://goo.gl/dR8NrE>
12. מחמוד אל-ואקע, "מה ההבדל בין יצוא הגז לישראל ליבוא ממנה?", **אל-מצרי אל-יום**, 25 בדצמבר 2015, <http://goo.gl/Q2MXo3>
13. "האם אתה מצדד ביבוא הגז הישראלי", **אל-ע'ד**, <http://goo.gl/zyIKqV>
14. על הקמת סניף ה-BDS במצרים הוכרז ב-20 באפריל 2015 באירוע בקהיר שבו השתתפו מפלגות, התאחדויות סטודנטים, ראשי איגודים מקצועיים וארגוני חברה אזרחית. הסניף מפעיל דף פייסבוק בעל כ-10,000 לייקים נכון לדצמבר 2016. <http://goo.gl/PAFuyB>. ראו גם: Salma Shukrallah, "Boycott Israel - BDS Egypt Chapter - Launches with wide Political Support", *Ahram Online*, 21 April 2015, <http://goo.gl/Tz96sJ>; Souzan Mansour, "Is Egypt Ready for a BDS movement?", *Middle East Eye*, 4.5.2015, <http://goo.gl/GFZFus>. באוגוסט 2014, והוא פועל נגד כל סוגי הנורמליזציה בין ירדן לישראל בכל המישורים, חושף סחורות מתוצרת ישראל הנמכרות בירדן ולוחץ על חברות בינלאומיות הפועלות בירדן להטיל חרם על ישראל. הוא מפעיל דף פייסבוק שזכה לכ-24 אלף לייקים נכון לדצמבר 2016: <http://goo.gl/QKJ2JQ>
15. "גילוי הדעת: ירדן מחרימה", 10 באוגוסט 2014, <http://goo.gl/gY7HwV>; ראו גם: מיכאל ברק, "הסתה וחרם: תנועת ה-BDS ברשתות החברתיות", **בי-הייב**, כרך 3, גיליון 10, נובמבר 2015, עמ' 3-5, <http://goo.gl/2BNDrP>
16. לדף הפייסבוק של הקמפיין ראו: <https://goo.gl/xGzeMW>
17. הדיל ע'בון, "מחאות נגד הגז הישראלי ונגד 'ממשלת הנורמליזציה'", *CNN*, 30 בספטמבר 2016, <http://goo.gl/6OVm81>
18. אלה הן מילות הפזמון: "אאיר את ביתי בנרות, איני רוצה גז. אדליק אש בעזרת עצים, איני רוצה גז. הקשב לי ולשכני, איננו רוצים גז. אל תנסה לשכנע אותי". תשוּיש ואצ'ח, "איננו רוצים גז", 18 באוקטובר 2016, <http://goo.gl/HVI1PW>
19. ראו, למשל: ג'מאל זהראן, "מאבק הגז עם ישראל והבריתות הבלתי אפריות", **אל-אהראם**, 10 בדצמבר 2015, <http://goo.gl/F6vPfZ>; מחמד כעוש, "הגז - הפנים האחרות של המלחמה", **אל-ראי**, 21 בינואר 2016, <http://goo.gl/ISXkv9>
20. שירות ההסברה המצרי, "סחר החוץ", <https://goo.gl/5ItG4p>
21. וליד מחסן ואשרף אל-תעלבי, "המהנדס שריף אסמאעיל, שר הנפט, בריאיון השבוע", **אל-מצוור**, 19 בינואר 2015, <http://goo.gl/GbyFvp>

22. "פרופיל: שריף אסמאעיל, יבואן הגז הציוני, תלמידו של 'סאמח פהמי' הנאמן", **אל-שעב**, (ללא תאריך), <http://goo.gl/hH7zmV>
23. אחמד עבד אל-תוואב, "משרד הנפט: יבוא הגז הטבעי עד 2020; אין בעיה עם ישראל", **אתפרג**, 24 באוקטובר 2016, <http://goo.gl/5bpBVX>
24. Ghazal, "Israel Gas Deal will Save Jordan JD700m Annually", The Jordan Times, 25.9.2014, <http://goo.gl/bM4A3l>
25. רהאם זידאן, "כנס באל-ע'ד על הסכם הגז הישראלי ועל החלופות האפשריות", **אל-ע'ד**, 18 באוקטובר 2014, <http://goo.gl/IyDMWV>
26. חמוזה דענא, "אל-כלאלדה: על העם לשאת בהשלכות של אי-יבוא גז מישראל", **אל-ע'ד**, 10 בדצמבר 2014, <http://goo.gl/mWVfo5>
27. מאג'ד אל-אמיר, "פילוג פרלמנטרי בנוגע ליבוא הגז מישראל", **אל-ראי**, 10 בדצמבר 2014, <http://goo.gl/ubXuXN>
28. מאג'ד אל-אמיר, "הממשלה בוחנת מחדש את מזכר ההבנות ליבוא גז מישראל", **אל-ראי**, 17 בפברואר 2016, <http://goo.gl/882MyR>; ג'האד אל-מנסי, "התנגדות פרלמנטרית רחבה להסכם עם ישראל, ושר האנרגיה מרגיע שירדן לא תהיה בת ערובה למקור בודד", **אל-ע'ד**, 17 בפברואר 2016, <http://goo.gl/so61D4>
29. "אל-מומני: הסכם הגז לא הופך את ירדן לבת ערובה של ישראל", **אל-ראי**, 2 באוקטובר 2016, <https://goo.gl/QnnJHa>
30. זידאן, "כנס באל-ע'ד על הסכם הגז הישראלי ועל החלופות האפשריות", **שם**
31. יאסמין כרם וסוכנויות הידיעות, "חברה מצרית חותמת על הסכם שני ליבוא גז ישראלי", **אל-מצרי אל-יום**, 26 בנובמבר 2015, <https://goo.gl/M0PmNA>
32. Ghazal, "Electricity company to buy gas from Israel", *Ibid.*
33. ניוטון, "יבוא הגז", **אל-מצרי אל-יום**, 25 בנובמבר 2015, <https://goo.gl/hezQZR>
34. ח'אלד אל-ברי, "האם תביא המלחמה בסוריה לנורמליזציה מצרית-ישראלית?", **דוט מצר**, 29 בנובמבר 2015, <http://goo.gl/mFiQPX>
35. באתר מחמד עלי ורדס, "הצרכים מתירים את האיסורים", **אל-דסתור**, 23 בפברואר 2014, <http://goo.gl/XU9LeA>
36. פהד אל-פאנך, "גיוון מקורות האנרגיה", **אל-ראי**, 23 בספטמבר 2014, <http://goo.gl/BBSlu7>
37. "האם אתה מצדד ביבוא הגז הישראלי?", **שם**
38. עצאם קצ'מאני, "הדין הפתוח בחוזה הגז", **אל-ראי**, 28 בספטמבר 2016, <https://goo.gl/eqNR33>
39. טארק מצארה, "השאלות האסורות", **אל-ראי**, 2 באוקטובר 2016, <https://goo.gl/E6rujL>
40. "רכישת גז מישראל – יישום סעיפי חוזה השלום", **אל-ראי**, 2 באוקטובר 2016, <https://goo.gl/cs8WRI>
41. מחמוד עבאבנה, "אינטרס המולדת או פופוליזם", **אל-ראי**, 4 באוקטובר 2016, <https://goo.gl/TpQmwS>
42. צפות חדאדין, "גם אני נגד יבוא הגז מישראל", **אל-ראי**, 4 באוקטובר 2016, <https://goo.gl/rDz1LW>

שער שלישי

היבטים ביטחוניים

תפיסת המערכה התודעתית

צבי מן

לפעילות ההסברה נגד ישראל בזירה הבינלאומית יש השלכות שליליות על האינטרסים של המדינה. הסיבה לכך היא שלא מדובר בגילויים ספורדיים של עוינות, אלא בהפעלה מכוונת של מערכת חתרנות המתנהלת במישור התודעתי ושמטרתה היא לפגוע בדימויה ובמעמדה הבינלאומי ולערער את ביטחונה הלאומי. לכן מבחינתה של ישראל מדובר באתגר אסטרטגי קיומי המחייב צעדי תגובה והתגוננות הולמים.

משחרר ההיסטוריה כללה המלחמה הרבה יותר מאשר התנגשות אלימה בין צדדים יריבים. אחת מדרכי המלחמה הוותיקות ביותר היא חתרנות, שכיום נקראת גם "מאבק תודעתי" או "מערכה מכוונת דימוי". מאחר שהמאמץ העיקרי בכל מלחמה מכוון ממילא לעבר תודעתו של היריב לשם הכנעתו, הרי המאבק התודעתי, הכולל הפעלה של מנופי לחץ מגוונים, מכוון להעצים את האפקט הזה ללא הפעלת אלימות. מערכות מכוונות דימוי מופעלות נגד יעדים שונים: מדינות, עמים, ארגונים לא-מדינתיים וקבוצות אידיאולוגיות, דתיות ופוליטיות. בסופו של דבר, מדובר בשימוש באמצעי אפקטיבי למדי שבכוחו ליצור תנאים לערעור יציבותו ולסיכון ביטחונו הלאומי של היריב המותקף, בלי קשר לעוצמתו הצבאית והכלכלית הכוללת.

מטרות המאבק התודעתי

לא רק מדינות בעלות עניין יכולות לנהל מאבק תודעתי כדי לפגוע ביריב אלא גם ארגונים למיניהם – מקומיים ובינלאומיים – השואפים לקדם יעדים שונים. במקרים רבים צורת המאבק הזאת היא חלופה להיעדר יכולת להתמודד עם יריב שהוא חזק הרבה יותר. משום כך ניתן לקבוע שהמאבק התודעתי הוא אחת משיטות הלוחמה האסימטרית ומענה לחולשה צבאית יחסית. תפיסת ההתמודדות הזאת כוללת רכיבים רבים, ובהם רכיב מדיני ורכיב כלכלי, והיא מיועדת להשפיע על הציבור במדינת היעד או בקהילת היעד ובמקביל גם על הזירה הבינלאומית. לעומת המאבק האלים, המאופיין בריכוז מאמץ מאורגן ורחב היקף של מדינה, אשר חלות עליו מגבלות

משפטיות ודיפלומטיות, יתרונותיה של לוחמת התודעה הם זמינות, היקף גיאוגרפי בלתי מוגבל ועלויות כלכליות ומדיניות נמוכות יחסית. מהסיבות האלה, ובמיוחד משום שבלוחמת התודעה כרוך סיכון מועט של תגובה כוחנית של הצד המותקף, יעילותה נחשבת במקרים רבים לגבוהה למדי.

אלה הם ההישגים שמבקשים בדרך כלל להשיג באמצעות לחימה מכוונת דימוי: לפגוע במערכותיה של המדינה שעומה מצויים בעימות כדי לחולל שינוי במדיניותה; לערער את היציבות ואת המשילות של המדינה המותקפת ולפגוע בתפקודן של מערכות הממשל שלה, לעיתים כדי לגרום לשינויים במאזן הכוחות הפנימי וביחסים בין האליטות; להתניע תהליכים של מרי אזרחי ולעודד פעולות מחאה של קבוצות אוכלוסייה שונות באמצעות ניצול הצטברותן של אנרגיות שליליות (מחאה וביקורת ציבורית על השלטון); לגרום לדמוניזציה של אליטות או של מגזרים אתניים ודתיים במדינות היעד; לגרום לדה-לגיטימציה של מדינות או של גורמים אחרים כדי להביא ללחצים בינלאומיים עליהם. דוגמאות רלוונטיות מהעת האחרונה הן הפעילות של רוסיה נגד יריביה במרחב הפוסט-סובייטי, ובמיוחד בנוגע למשבר באוקראינה ובמזרח התיכון ומנגד פעילותן של מדינות החברות בנאט"ו המכוונת לערער את היציבות הפוליטית ברוסיה. באחרונה מדובר היה במאמצים מרחיקי לכת שכללו התקפות ישירות על נשיא רוסיה, ויש עוד דוגמאות למכביר.

ניהול המערכה התודעתית

לרוב המדינות יש עניין להשפיע על קידום יעדיהן בקרב מדינות זרות ובמערכת הבינלאומית. ככל הידוע עד כה, שום מדינה מעולם לא הודתה בפעילות חתרנית – לא ישירה ולא עקיפה – של תמיכה באופוזיציה לא-מדינתיות בשטחה של מדינה אחרת. במילים אחרות: מאחורי מערכה מכוונת דימוי עומדים בדרך כלל גורמים מדינתיים שפועלים לרוב בהסתר.

הפעילות העיקרית בהוצאתה לפועל של לחימת תודעה מתרכזת בבנייתם של מנופי השפעה מגוונים על ציבור היעד – מנופים שאותם ניתן להפעיל במערכה גלויה או במערכה המנוהלת בהסתר. המאמץ העיקרי במערכה הגלויה מתנהל ברובו במרחב הציבורי – המקומי והגלובלי – באמצעות מובילי השפעה גלויים או באמצעות "משוטטים" למיניהם הפועלים בלי דעת, לרוב במרחב התקשורתי ובאמצעות התבססות על מערכות טכנולוגיות מתקדמות, זמינות ויעילות. אל הפעילות מכוונת הדימוי של המערכה הגלויה יכולים להתלוות גם מנופי לחץ מדיניים וכלכליים ישירים. דוגמה מן העבר היא חרם הנפט הערבי. דוגמה מימינו היא החרם המתרחב על מוצרים ישראלים או הפגיעה ביחסיה הכלכליים של ישראל עם מדינות שונות. דוגמה נוספת

היא הסנקציות הכלכליות שהטיל המערב על רוסיה כדי ללחוץ עליה לסגת מחצי האי הקרים ולשים קץ למעורבותה במלחמת האזרחים באוקראינה.

במסגרת הפעילות הסמויה מיושמות שיטות שונות, החל בכלי הסברה שמטרתם להתסיס ציבור וכלה בפגיעות ממוקדות באישים, במוסדות ובארגונים, לרבות השימוש באלימות (Active Measures בעגה המקצועית). ביישום המערכות האלה מופעלים הן גורמים מדינתיים ייעודיים – כמו השירותים החשאיים – והן סוכנים מגויסים ומשוטים. עם השיטות למאבק תודעתי נמנים גם הסברה "רכה", לוחמה פסיכולוגית, כלים מניפולטיביים להונאת הציבור ושימוש מגמתי בתקשורת ובמרחב הציבורי בעזרתם של גורמי השפעה בתקשורת, באקדמיה ובפוליטיקה. אלה מתגייסים למאמץ מרצון או מאולצים להתגייס באמצעות הפעלת לחץ עליהם. כל אלה, ובמיוחד הנגישות למרחב התקשורתי הגלובלי, מקנים כיום ללוחמת התודעה אפקטיביות והשפעה רבות יותר מאשר אי פעם בעבר.

הגופים המתמחים בפעילות חתרנית מוכרים בכל המעצמות וכמובן גם במדינות רבות נוספות. הפעלתו של המאבק התודעתי מופקדת באותן המדינות בידי מנגנונים חשאיים שונים שהם חלק מגופי הביטחון הלאומי, והם מופעלים לרוב על פי הנחיה של הדרג המדיני. גם הגופים הלא-מדינתיים אינם עוסקים בכך באופן מאולתר, אלא מפעילים מנגנונים מקצועיים ייעודיים שבהם שולטת ההנהגה. המדינות השונות, ובכללן המעצמות ומדינות במזרח התיכון, מפעילות מנגנונים למימון פעילות לא-מדינית באמצעות ארגונים שונים ובאמצעות קרנות ציבוריות ופרטיות. לטענת רוסיה, למשל, ארצות-הברית מנהלת פעילות חתרנית (covered operations) ענפה ברוסיה עצמה ובאזורי ההשפעה של רוסיה באמצעות יישום של שיטות פעולה שונות כדי לערער את יציבותה ולגרום לכך שמדינות ברית-המועצות לשעבר ינהלו מדיניות אנטי-רוסית. גם האיחוד האירופי מעניק סיוע וגיבוי לגורמי השפעה למיניהם במדינות שונות (למשל באמצעות גופים כמו ה-EED, שהוא ארגון המעניק סיוע כספי במדינות שונות – בעיקר לגורמי אופוזיציה – שלא יחוד יש עניין לקדם את פעילותם). עקב כך, רבים מהגורמים הלא-ממשלתיים (NGO's) חשודים במעורבות בפעילות תודעתית עוינת, ולעיתים קרובות נרדפות נציגויותיהם במדינות המארחות. רודפיהם במדינות המארחות הם לרוב השלטונות באותן המדינות, ואלה לעיתים אף יוזמים חקיקה להצרת צעדיהם. פעילות רבה בתחום הזה מתרחשת כיום ברוסיה, אך כמובן לא רק בה. בעבר פעלה ישראל במישור התודעתי כדי להפסיק את הרדיפות שחוותה יהדות ברית-המועצות ולשים קץ לקשיים שהערימו השלטונות הסובייטיים על עליית יהודים לארץ.

המערכה התודעתית נגד ישראל

מאז כמה ישראל מתנהל נגדה (ולעיתים אף נגד העם היהודי כולו) מאבק עז בהובלת מדינות עוינות וגופים לא־מדינתיים עוינים. במאבק הזה מיושמות כל התפיסות והשיטות הידועות של מלחמת התודעה. יש להדגיש שגם במסגרת הרדיפות האנטישמיות בתקופות שונות בעבר יושמו עקרונות של לחימה מכוונת דימוי. אלה כללו דמוניזציה של היהודים והאשמתם בכל תחלואי החברה במדינות השונות שבהם חיו. מאז קום המדינה הוסוותה בהדרגה הפעילות האנטישמית באמצעים סמנטיים: נטען שרדיפת היהודים אינה נובעת ממניעים אנטישמיים אלא מהרצון להיאבק בציונות. דוגמה מובהקת לכך היא רדיפת האוכלוסייה היהודית בברית־המועצות לשעבר. השלטונות טענו שמדובר אך ורק במאבק נגד הציונות, אולם בפועל התלוו למאבק הזה ביטויים אנטישמיים מובהקים ובוטים. גם כיום ישנה התארגנות לא־מדינית לניהול לוחמת תודעה נגד ישראל ונגד העם היהודי. זו מתנהלת במסווה של פעילות שמוגבלת רק למלחמה בהמשך הנוכחות של ישראל בשטחים שכבשה במלחמת ששת הימים. את הפעילות הזאת מנחות ומגבות מדינות מערביות מסוימות, שיש להן עניין לפגוע באינטרסים ישראליים, והיא כמובן זוכה לתמיכה נמרצת אף יותר בעולם האסלאמי בכלל ובמדינות במזרח התיכון בפרט.

מטרתה של לוחמת התודעה המנוהלת נגד ישראל היא להביא למיטוטה של המדינה. הלוחמה הזאת כוללת כמה מרכיבים המופעלים במקביל: חתרנות פנימית בקרב אוכלוסיות יעד רלוונטיות בישראל, שתכליתה לערער את היציבות ואת המשילות במדינה; גיוס לחצים בינלאומיים נגד ישראל באמצעות הפעלת שיטות מכוונות דימוי בקרב הציבור והממסדים במדינות השונות; פעילות מכוונת דימוי נגד העם היהודי בתפוצות – פעילות שמונעת במקרים רבים מרגשות אנטישמיים. עם היוזמים והמארגנים של הפעילויות האלה נמנים מדינות וגורמים לא־מדינתיים הן בעולם הערבי והן במערב. את הגורמים הלא־מדינתיים האלה מנחות במקרים רבים מדינות העימות. תופעת ה־BDS היא דוגמה מובהקת להתארגנות לא־מדינית שאותה מנחות ומגבות מדינות שונות במסגרת המאבק התודעתי שהן מנהלות נגד ישראל. הרי בסופו של דבר העצמאות של גורמי ה־BDS היא חלקית מאוד. לרוב מדובר בהתארגנויות שאותן מנחים – ישירות או בעקיפין – גורמים בעלי עניין: מדינות וארגוני אויב במזרח התיכון וכן גורמים אנטי־ישראליים אידאולוגיים במערב שנמצאים הן בצד השמאלי־קיצוני של המפה הפוליטית והן בצד הימני־קיצוני שלה.

מסקנות

כלים של מאבק תודעתי הם אמצעי אפקטיבי לפגיעה במדינות ובגורמי יעד לא־מדינתיים שונים בלי להסתכן במלחמה. לכן לוחמה כזאת, הנקראת גם לוחמה מכוונת דימוי,

היא איום לאינטרסים ולביטחון הלאומי של כל מדינה מותקפת, ובוודאי לישראל שמצויה בעת הנוכחית בעיצומה של מתקפה מהסוג הזה. שיטת המאבק הזאת הפכה בימינו ליעילה יותר ולאינטנסיבית יותר מבעבר בשל ההתפתחויות המואצות בתחום התקשורת – ובמיוחד עלייתן המטאורית של הרשתות החברתיות. כפועל יוצא מכך ניצבת ישראל בפני אתגר ממשי: כיצד להתמודד עם לוחמה שבכוחה לקדם מטרות שליליות שונות: לערער את יציבות המדינה, לגייס לחצים בינלאומיים נגדה ונגד האינטרסים שלה בעולם ולגרום בסופו של דבר לפגיעה בביטחון הלאומי שלה.

האתגר הזה מחייב את מוסדות המדינה להתארגנות מתאימה לשם הכלתו. נוסף על המענה שיש לגבשו וליישמו בגבולות המדינה אסור לזנוח את הזירה הציבורית בעולם, שהיא שדה הקרב במערכת התודעה והדימוי, ולהותירה רק בידי היריבים. בזירה הזאת מן הראוי להפעיל לצד הגורמים הישראליים הרלוונטיים גם את יהדות התפוצות כדי שתשמש כוח עזר במישור ההסברתי מול הציבור המקומי, במישור התקשורתי (ובמיוחד ברשתות החברתיות השונות) ובמישור של הפעילות הציבורית המאורגנת – הגלויה והסמויה. כל זאת בתיאום עם מוסדות המדינה ובהנחייתם.

מעבר לפנייה לתודעת הציבור במדינה ולפעילות הסברה במערכת הבינלאומית אמורה ההתמודדות עם הנושא הזה להיות כרוכה גם בפעילות מודיעינית ענפה, שתכליתה לאתר את הגורמים הפעילים בשטח ואת שולחיהם ולפתח כלים ושיטות לנטרולם. מדובר במלאכה מורכבת, מאומצת ומתמשכת, שלשם הבטחת הצלחתה יהיה צורך לרכזה בידי מטה ייעודי שישמש הן גוף מקצועי לגיבוש הכלים ושיטות הפעולה והן מטה מבצעי שיתאם את פעילות הסיכול במערכת הגלובלית וישלוט עליה. לכן מומלץ לנצל תשתיות קיימות של מוסדות ציבור ושל מוסדות אקדמיים ולהפעילם בחזית ההתמודדות נגד המאבק התודעתי המנוהל נגד ישראל. מאחר שהמוסדות האלה הם גופים ציבוריים לא מדינתיים, לא ניתן יהיה להאשים את ישראל כמדינה ברדיפת ארגונים "תמימים".

האתגר המודיעיני שבתופעת הדה־לגיטימציה

דוד סימן טוב וקובי מיכאל

קמפיין הדה־לגיטימציה כאתגר ביטחוני־מדיני מרכזי לישראל זוהה כבר בראשית שנות האלפיים, בוועידת דרבן ב־2001. מאז אותה וועידה הפך האתגר הזה לקשה יותר ולמורכב יותר – במיוחד על רקע הקיפאון בתהליך המדיני, סבבי העימות האלימים בזירת עזה, דו"ח גולדסטון, שחובר בעקבות מבצע "עופרת יצוקה" (2008–2009), המערכה המשפטית הבינלאומית שנוהלה לאחר מבצע "צוק איתן" (2014) והתגובה הבינלאומית לאירועי משט "המרמרה" (2010). התפתחות נוספת שתרמה לתנופתה של תנועת הדה־לגיטימציה הייתה החלטתה של הרשות הפלסטינית לפתוח במאבק מדיני בינלאומי שמטרתו היא לדרבן את הקהילה הבינלאומית לכפות על ישראל הסדר חד־צדדי שלא באמצעות משא ומתן. לשם כך חותרת הרשות הפלסטינית לפגוע בדימוי של ישראל, ולכרסם בלגיטימציה שלה.

מאמצי הדה־לגיטימציה נעשים במגוון זירות ודרכי מאבק – החל ממאבק מדיני, עבור דרך מאבקים משפטיים וכלכליים וכלה בהפגנות ובמפגני ראוות. ברוב המקרים מסווים מקדמי הדה־לגיטימציה את מטרתם: הם טוענים שמדובר אך ורק בביקורת לגיטימית נגד מדיניותה של ממשלת ישראל, אך למעשה הם פועלים כדי לערער על זכות קיומה של ישראל. מבין מקדמי הדה־לגיטימציה בולטת במיוחד בשנים האחרונות פעילות ה־BDS, ראשי תיבות של חרם (על ישראל), משיכת השקעות (מישראל) וסנקציות (על ישראל). מאמצי ה־BDS, שהם, כאמור, אחד הביטויים הבולטים של מאמצי הדה־לגיטימציה, מתאפיינים בפעילות רשתית של ארגונים ושל פעילים בכמה מוקדים בולטים בעולם המערבי וגולשים מהמרחב האקדמי, האידיאולוגי והתרבותי למרחב הכלכלי ולמרחבים נוספים כמו ספורט.

מאחר שמאמצי הדה־לגיטימציה מוגדרים בשנים האחרונות כאתגר ביטחון לאומי, נדרשת גם קהילת המודיעין להירתם להתמודדות עם האתגר הזה ולתת לו מענה מודיעיני, אף שהוא אינו שייך לתחום הפעולה הטבעי שלה. משום כך עולה השאלה האם אכן צריכה קהילת המודיעין לעסוק בתחום הזה שבו כבר עוסקים משרד החוץ

וארגונים אזרחיים פרטיים. התשובה היא שהיבטים מסוימים של פעילות ה-BDS מחייבים פעולה רציפה ומערכתית של קהילת המודיעין ובכללה פעולה חשאית (הכוללת איסוף והשפעה). הפעולות האלה הן עניינו של מאמר זה.

משט המרמרה במאי 2010 היה נקודת מפנה בהתייחסותה של המערכת הביטחונית, ובכללה קהילת המודיעין, לאתגר הדה-לגיטימציה. המשט הוכיח שמאמצי הדה-לגיטימציה עלולים להביא להסלמה מדינית (במקרה הזה בין ישראל לטורקיה) ולגבות מחיר מדיני כבד. את מאמצי הלמידה ואת סנכרון המענה המדינתי לאתגר הדה-לגיטימציה ריכז באותה העת המשרד לנושאים אסטרטגיים שבראשו עמד השר משה (בוגי) יעלון. זיהוי הצורך בהיערכות ובמענה מודיעיניים להתמודדות עם האתגר לצד הכרות מעמיקה של השר ושל בכירי משרדו עם קהילת המודיעין סייעו להידברות עם קהילת המודיעין, ובמיוחד עם אמ"ן, והביאו לכך שב-2011 הוקם מדור ייעודי לנושא הדה-לגיטימציה בחטיבת המחקר באמ"ן. המשרד לנושאים אסטרטגיים הקצה תקציב לתמיכה במדור שהוקם¹ וביסס מתכונת לשיתוף פעולה בין המדור לבין המשרד. בתחום המחקר פועלים חטיבת המחקר, המפרסמת את תוצריה לצד כל תוצרי המודיעין האחרים של אמ"ן, והמרכז למודיעין ולטרור במרכז למורשת המודיעין. את המידע אוספות יחידות האיסוף – בעיקר ממקורות גלויים (OSINT). אין בידינו פרטים על התארגנותם של גופי האיסוף החשאיים של צה"ל ושל ארגוני המודיעין האחרים (שב"כ ומוסד), אך סביר להניח שגם הם נרתמו למשימה ואף עשו התאמות מסוימות משום שהמשימה הזאת אינה עולה בקנה אחד עם משימות הליבה שלהם. במסגרת מאמר זה ניתן מענה לכמה שאלות מרכזיות: האם הדה-לגיטימציה היא אכן אתגר מודיעיני? ואם התשובה לשאלה הזאת היא חיובית, מהי מהותו של האתגר הזה ומהו ייחודו? כיצד צריכה קהילת המודיעין להתמודד עם האתגר המודיעיני (בדגש על סוגיות של אתיקה)? מהם החסמים והמכשולים שעומדים בפני קהילת המודיעין בהתמודדות עם האתגר, וכיצד ניתן להתגבר עליהם? מה צריכים להיות מאפייני הקשרים בין המודיעין לבין הגורמים האזרחיים המעורבים במאבק בדה-לגיטימציה?

המשימות המודיעיניות המרכזיות

התפקיד הראשון במעלה של המודיעין בהקשר של ה-BDS הוא לנטר ולנתח את תופעת הדה-לגיטימציה כאתגר ביטחוני ואסטרטגי. יש להניח שהתופעה תשתנה עם הזמן מכיוון שמחולליה הם מערכת לומדת המגיבה לאתגרים שמציבות בפניה המערכות הישראליות והבינלאומיות. על קהילת המודיעין לזהות את השינויים האלה ולהפנות אליהם את תשומת ליבם של הקברניטים. לקהילת המודיעין יש תפקיד בהתמודדות עם אתגר הדה-לגיטימציה לצד משרדי ממשלה כמו משרד החוץ והמשרד לעניינים אסטרטגיים² ולצד מכוני מחקר כמו ראות³ והמכון למחקרי ביטחון לאומי.⁴

המענה המודיעיני לאתגר כולל שלוש רמות: הרמה האסטרטגית, הרמה המבצעית והרמה התודעתית.

ברמה האסטרטגית יש לאפיין את המבנה המערכתי של התופעה, להבין את ההגיונות המארגנים שלה, את המגמות המרכזיות שבה, את מוקדי הפעילות שלה ואת המאפיינים הרשתיים שלה. ההבנות האלה אמורות לייצר את התשתית להבנת התופעה ולהבחנה בין תופעת הדה־לגיטימציה לבין ביקורת כללית על מדיניותה של ממשלת ישראל.

ברמה המבצעית נדרש המודיעין לייצר את תמונת המודיעין כדי לתמוך במאמץ האופרטיבי וללוותו. תמונת המודיעין כוללת את התשתיות (מידע על הארגונים, על הפעילים ועל שיטות הפעולה) ואת תוכניות הפעולה של אותם הארגונים והפעילים. הפעולה במישור התודעתי מחייבת להבין לעומק את התופעה ואת המרחבים שבהם היא מתרחשת כדי שניתן יהיה ליצור את תשתית הידע הנדרשת לצורך התערבות באותם המרחבים וכדי להשפיע על המגמות שרצויות לישראל. מרחב הפעילות הזה מעורר דילמות אתיות שעמן צריך המודיעין להתמודד. אחת מהן היא העובדה שהמודיעין נדרש לנסות להשפיע על מושא המחקר שלו בהתאם למסרים שאותם מנסה המערכת הישראלית להנחיל. כאשר מודיעין נדרש להשפיע על מושא המחקר שלו ישנה סכנה שהוא ייקלע להטיות תפיסתיות הנובעות מהתמקדות בבחינת ההשפעה על מושא המחקר ותשומת לב מופחתת להיבטים אחרים – מה שעלול לפגוע באיכות מחקריו ודיווחיו.

בין שלוש הרמות של המענה המודיעיני והתודעתי מתקיימים ממשקים וקשרי גומלין הכרחיים. לאחר אפיון המערכת נדרש המודיעין לחקור את רכיביה וליצור את תשתית הידע הנדרשת להתמודדות עם מופעי הדה־לגיטימציה ועם מחולליה.⁵ על המודיעין לבחון גם את האופי הרשתי של הדה־לגיטימציה – מה שעלול להקשות על הזיהוי של מנהיגיה ושל מרכזי הכובד שלה (לרוב יהיו אלה ערים גדולות שבהן מרוכזים כלי תקשורת בינלאומיים, מוסדות שלטון ומשפט, מוסדות אקדמיה וארגונים לא־ממשלתיים ובהם ארגונים לזכויות אדם). ממרכזי הכובד האלה יוצאים לרוב המסרים והפעולות העוינות נגד ישראל. על המודיעין לנתח כיצד פועלות תנועות הדה־לגיטימציה מהבחינה האופרטיבית ומהן מאפייניהן הייחודיים.⁶

משימה נוספת שנדרש המודיעין למלא היא מתן התרעה על הכוונה לפתוח במערכה של דה־לגיטימציה נגד ישראל – כדי שניתן יהיה לסכלה או לשבשה.⁷ מערכות דה־לגיטימציה נגד ישראל יכולות להיות בהיקף נרחב ומבוזר, כמו שבוע האפרטהייד המצוין בכמה מוקדים בולטים בעולם, או במהלכים מצומצמים ונקודתיים יותר, כמו משטי מחאה או מטסי מחאה. בשני המקרים יש צורך בזיהוי ובליוי מודיעיניים שיאפשרו לסכל את האירועים או להפחית את השפעתם באמצעות המנגנונים והגופים השונים

העומדים לרשות ישראל.⁸ דגש מיוחד יש לשים על הרשתות החברתיות המשמשות תשתית נוחה ויעילה להפצת מסרים, לארגון מופעי דה-לגיטימציה ולגיוס כספים, תומכים ופעילים.⁹

הסיכול והשיבוש יכולים להיעשות במגוון שיטות ואמצעים, והמודיעין יכול למלא בהם תפקיד מרכזי:

1. השחרה והפללה של מחוללי דה-לגיטימציה בגין שיתופי פעולה עם ארגוני טרור ועם ארגונים ומדינות מפירי זכויות אדם.
2. חשיפת האופן שבו הם מגייסים כספים וחשיפת האמת בנוגע לכשרות המשאבים שברשותם.
3. חשיפת מידע בנוגע לעברם ולפעילותם של מחוללי דה-לגיטימציה ובמיוחד מקרים של הפרת חוק או של פגיעה בנורמות מערביות מקובלות.
4. תיאום עם מדינות, עם ממשלות ועם ארגוני מודיעין ידידים כדי לסכל פעילות (כמו סיכולי משטים מיוון ומקפריסין בסיוע הממשלות שם).
5. פעילות יזומה לשיבוש מופעי דה-לגיטימציה (ניהול לוחמה משפטית נגד מחוללי פעולות נגד ישראל, קיום הפגנות ומופעי-נגד למופעי דה-לגיטימציה בזמן התרחשותם ובזירת התרחשותם).

המודיעין נדרש לפתח יכולת להבחין בין מחוללי הדה-לגיטימציה ומוביליה¹⁰ לבין התומכים במאבק. אלה הראשונים הם הגרעין האידיאולוגי, המיליטנטי והארגוני של המאבק, ואילו בקרב אלה האחרונים יש רבים שאינם מבחינים בין ביקורת נגד מדיניותה של ממשלת ישראל לבין שלילת זכותה של ישראל להתקיים. לפיכך, מול הראשונים צריך המודיעין להעמיד את התשתית הנדרשת להשחרתם ולהפללתם, ואילו בקרב האחרים צריך המודיעין לעשות מאמץ לזהות בני שיח פוטנציאליים כדי לאפשר לגורמים מדינתיים ולגורמים רלוונטיים אחרים (כמו ארגונים יהודיים או ארגונים אחרים המזדהים עם ישראל) לסלול אליהם נתיבי הידברות ושכנוע.

ניתוח האתגר: הבעיות, הקשיים והייחוד במתן מענה מודיעיני

יש לשכנע את קהילת המודיעין להכיר בחשיבות הנושא ולהקצות מאמצי איסוף, מחקר וטכנולוגיה לצורך גיבוש מענה. לא ניתן להסתפק רק בהקצאת כמה חוקרים לנושא, שהרי בלי הקצאה של מאמצים איסופיים וטכנולוגיים לא יהיה לחוקרים יתרון יחסי על גורמים אזרחיים שניזונים ממקורות גלויים בלבד. האתגר הזה אינו טריוויאלי משום שהוא נוגד, לכאורה, את התחומים המסורתיים שבהם עוסקת קהילת המודיעין – צבא, ביטחון ומדיניות – וצרכניו אינם ה"לקוחות" הרגילים של המודיעין (שהם צה"ל, מקבלי ההחלטות וגופי מודיעין אחרים). חלק מרכזי מהמודיעין בנושא הדה-לגיטימציה יצטרך לעמוד, בהתאמות הנדרשות, לשירותם של ארגונים

ושל גופים מדינתיים ולא־מדינתיים שאינם ביטחוניים במהותם, אך תרומתם למאמץ יכולה להיות חיונית וייחודית.

בהקצאת המשאבים המתאימים ובייצור תפוקות מודיעיניות לגורמים שמחוץ לקהילות הביטחון והמודיעין גלום קושי משמעותי, שהתגברות עליו כרוכה בשינוי תודעתי בקהילת המודיעין. שינוי תודעתי מתחייב גם כתוצאה מהצורך להקצות משאבים לסיקור מודיעיני של ארגונים ושל גופים בחברה האזרחית, בין אם בשטחי הרשות הפלסטינית ובין אם באירופה ובארצות־הברית. אלה אינם האויבים המסורתיים של ישראל ואינם משמשים בדרך כלל יעד מודיעיני בעדיפות גבוהה. קהילת המודיעין מוגבלת, ברוב המקרים, בגישתה לארגונים האלה והיא נעדרת תשתית ידע וניסיון בנוגע אליהם.

כדי להתמודד עם המשימות האלה על קהילת המודיעין לפתח שיתופי פעולה עם גורמים אזרחיים הן לאיסוף הידע ולפיתוחו והן ללמידה ולקדם תפיסה שילובית. על גופי המודיעין ללמוד את המערכת העמיתת המתמודדת עם אותו האתגר. זוהי מערכת מורכבת הכוללת משרדי ממשלה, מכוני מחקר, גורמים פרטיים בארץ וגורמים מיהדות העולם. נראה כי את העיקרון שלפיו "ברשת יש להילחם באמצעות רשת" ראוי ליישם באמצעות יצירת קשרים עם גורמים אזרחיים לשם פיתוח ידע מודיעיני הנשען גם על מקורות לא מסווגים ובאמצעות הנחלתו לגופים אזרחיים העשויים לעשות בו שימוש אופרטיבי.¹¹ בהקשר הזה יש לציין, כי ישנה האפשרות שיהיו גופים אזרחיים שלא ירצו להיות בקשר ישיר עם המודיעין הישראלי בשל החשיבות שהם מייחסים למעמדם העצמאי והבלתי תלוי ובשל ההנחה כי אם ייחשבו לעושי דברה של ישראל או למי שפועלים מטעמה, ייפגעו מעמדם הציבורי ויכולת ההשפעה שלהם. זאת ועוד, גם אם יימצאו גופים רבים שירצו לשתף פעולה, עדיין יהיה צורך לגשר על פערי שפה ועל הפערים שקיימים בין התרבות הביטחונית לזו האזרחית.

למימוש העיקרון הזה של התמודדות מודיעינית שילובית, על קהילת המודיעין לבחון עם גורמים אחרים – ממשלתיים ופרטיים – מהו היתרון היחסי שלה והיכן נכון לה למקד מאמצים מדינתיים־חשאיים. ישנם מוקדי פעילות, כמו הקמפוסים בארצות־הברית, שם לא סביר ולא נכון מבחינתה של קהילת המודיעין לפתח יכולות עצמאיות, אלא יהיה עליה להישען על ארגונים אזרחיים, שזו סביבתם הטבעית. מנגד, ישנם גופים אזרחיים שצמאים למודיעין איכותי שרק קהילת המודיעין יכולה לייצר. עליה להסדיר את העברת המודיעין לגופים האלה וליצור מנגנונים מיוחדים ושילוביים שיבטיחו כי הערכותיה יועברו לגורמים הרלוונטיים במועד.

הטכנולוגיה מזמנת אפשרויות רבות ליצירת חיבורים רשתיים בין גופי מודיעין לגופים אזרחיים, אולם החסם המרכזי בפני שילוביות כזאת הוא בעיקר ביטחוני, תפיסתי ונוהלי. יתר על כן, קהילת המודיעין תצטרך לשכלל יכולות ל"הלבנת" תוצרים

מודיעיניים מסווגים ולאפשר את הגעתם לידי הארגונים הרלוונטיים השותפים למאבק בדה-לגיטימציה. המתח בין שמירה על ביטחון מקורות לבין מיצוי המודיעין לפעולה קיים גם בתחומים רבים אחרים, אך במקרה של המאבק בדה-לגיטימציה הוא חריף יותר, משום שמרבית הלקוחות של תוצרי המודיעין הם גופים אזרחיים שאין להם מסורת של שמירה על ביטחון מקורות.

זאת ועוד, המודיעין נדרש לרכוש ולפתח תחומי ידע ייחודיים לצורך המערכה המודיעינית נגד הדה-לגיטימציה. התחומים האלה משתנים לאור התפתחות המאמצים של הצד האחר, ולכן על מובילי ההיערכות המודיעינית לאפיינם, בדגש על אלה שאינם נחלתם הטבעית של אנשי המודיעין. דוגמה לכך היא תחום המשפט, שהוא רכיב מרכזי בקמפיין הדה-לגיטימציה. על המודיעין לרכוש ידע על המשפט הבינלאומי והמקומי בארצות הרלוונטיות ולשלב בין שורותיו יועצים משפטיים כדי לחקור את התופעה ולהכווין את מאמצי האיסוף בהתאם. כך גם בנוגע לתחומי הכלכלה, התרבות והתקשורת.

אתיקה: בין מודיעין למדיניות

יש הגורסים, כי קיים פער בין החומרה האמיתית של תופעת הדה-לגיטימציה לבין העוצמה הנתפסת שלה וכי קיימת העצמת-יתר של התופעה באופן הכונס תחת מטרייה אחת את מחוללי הדה-לגיטימציה האמיתיים עם אלה המבקרים בחריפות ובארסיות את מדיניותה של ממשלת ישראל ומבקשים להביא לשינויה בכל הנוגע לסכסוך הישראלי-פלסטיני. חשוב להדגיש שחריפים וארסיים ככל שיהיו, המבקרים האלה אינם שוללים את זכותה של ישראל להתקיים במתכונתה הנוכחית – הבית הלאומי של העם היהודי – והם גם אינם שוללים את זכותה של ישראל להגן על עצמה.¹² העצמה כזאת של תופעת הדה-לגיטימציה משרתת – בין אם מדעת ובין שלא – מדיניות ממשלתית שאינה מקדמת תהליך מדיני, מכיוון שהיא מסייעת לטשטש את ההבחנות המתחייבות בין שתי הקבוצות, ויש בה כדי להעצים את תחושת האיום באופן שמוביל לשימור המדיניות הקיימת. בתנאים כאלה עלול המודיעין להימצא בפני דילמה אתית מול הקברניטים. לכן נדרש המודיעין לתאר את האתגר האסטרטגי לפי הבנתו, לאתגר את תפיסת עולמם של מקבלי ההחלטות ולא להתאים את מאמצי המודיעין לביסוס מדיניות כלשהי. מכאן שהמודיעין צריך להקדיש משאבים לתיקוף התופעה, גם אם תוצאת המחקר היא הפרכתה או הצגת תמונה מודיעינית שאינה עולה בקנה אחד עם מדיניות הקברניט.

כמו מול אתגרים אסטרטגיים אחרים, המודיעין נתקל בדילמות של מתן פרשנות מזה ושל השפעה על מדיניות ואף על מימושה מזה, ועליו להביע את דעתו בנוגע לרלוונטיות של האסטרטגיה הממשלתית ושל מדיניות ישראל. אולם נדמה שבמקרה של ההתמודדות עם הדה-לגיטימציה הוא נדרש לכך באופן מיוחד, משום שעליו לספק

חומרים שיסייעו להסברה, לפעולה תודעתית וללוחמה פסיכולוגית. הדבר עלול ליצור מתח בין האופן שבו מנתח המודיעין את הדברים בראייה מערכתית לבין ה"תוצרים" שהוא מתבקש לייצר ושעלולים להיות "מוזמנים" לכאורה, והוא עלול "להתאהב במדיניות" ולאבד את היכולת לבקרה.¹³

אתגר נוסף הוא החשש, שיעשה שימוש פוליטי בהערכות המודיעין על תופעת הדה-לגיטימציה, במיוחד אם במסע הדה-לגיטימציה מעורבים – באופן ישיר או עקיף – ארגוני שמאל ישראליים. במקרה כזה תיקלע קהילת המודיעין לדילמה אתית שאינה קיימת בהתמודדות עם יריבים מסורתיים במזרח התיכון. ואכן, גורמים במשרד החוץ מתחו בעבר ביקורת על כך שקהילת המודיעין בכלל ולובשי המדים בפרט עוסקים בסוגיה הזאת, משום שקיימת אי-הסכמה בסיסית בנוגע למושג "דה-לגיטימציה" ובנוגע לשאלה מתי מדובר בביקורת לגיטימית על מדיניות הממשלה ומתי מדובר בביקורת שאינה לגיטימית.¹⁴ כן תהו אותם הגורמים בנוגע לערך המוסף של אמ"ן בהתמודדות עם התופעה. אולם נדמה כי ככל שנחשפים ממדי התופעה, כך מתבהר יותר ויותר כי לגופי המודיעין עשויה להיות תרומה איכותית, במיוחד בכל הנוגע לאיסוף חשאי, להבנה מערכתית, למחקר ממוקד השפעה.

סיכום

תופעת הדה-לגיטימציה היא אתגר חדש לביטחון הלאומי של ישראל, וברגע שזוהה היקפו של האיום, נדרשה קהילת המודיעין לתת לו מענה הולם. על גורמי המודיעין לבחון אותו כפי שהם בוחנים כל תופעה אסטרטגית אחרת שבבסיסה עומדת מערכת משתנה ולומדת ולהצביע בפני מקבלי ההחלטות ובפני הגורמים האופרטיביים הפועלים נגדה על השינויים המתחוללים בה. במסגרת ההתמודדות עם אתגר הדה-לגיטימציה על גורמי המודיעין לבחון האם אכן מדובר באתגר מונוליטי או שמא מדובר במגוון אתגרים, שכמה מהם אינם פועלים נגד קיומה של ישראל אלא רק מבקרים את מדיניותה. הסוגיה הזאת מעלה מתח אתי שבו שרוי המודיעין: מחד גיסא עליו לספק את הסחורה המבוקשת ממנו, כלומר לשרת את מדיניות הממשלה, אך מאידך גיסא הוא נדרש לאתגר את תפיסת עולמם של הקברניטים. יש הטוענים כי כריכת כל הגורמים המתנגדים לישראל במסגרת "מטריית הדה-לגיטימציה" משרתת את מי שאינם מעוניינים ליזום תהליך מדיני, ועל המודיעין להיות ער לטענה הזאת ולנתח את אתגר הדה-לגיטימציה בהתאם.

התפקידים המרכזיים של המודיעין הם לזהות ולאפיין את התופעה בראייה אסטרטגית כוללת; להתייחס לרמה המבצעית מול מערכות ומול מפגני ראווה ספציפיים ולסייע בסיכול או בשיבוש המהלכים האלה; לפעול ברמה התודעתית, שגם בה יש למודיעין יכולות השפעה. המודיעין נדרש לתאר את מערכת הדה-לגיטימציה, את

הגורמים המרכזיים בה – גופים ואישי מפתח והזיקות ביניהם – וכן את הדרכים שבהן מועברים המסרים בין השותפים ברשת. התמקדות באישי מפתח נדרשת גם כדי לאפשר פעולה אקטיבית שתצר את צעדיהם ותקשה עליהם להוציא אל הפועל את הקמפיין שאותו הם יוזמים ומובילים.

בין האתגרים המרכזיים בהתמודדות עם התופעה ניתן לציין את הצורך לפעול בשילוביות עם גורמים אזרחיים השותפים לפיתוח הידע, ובהם מכוני מחקר וגורמים אופרטיביים העושים שימוש במידע. לצורך כך, יש לפתח מנגנונים לשחרור מהיר של חומרי מודיעין בלי לפגוע בביטחון המקורות.

הערות

1. ברק רביד, "אמ"ן החל לעקוב אחר פעילות ארגוני שמאל זרים", **הארץ**, 20 במרס 2011, <http://goo.gl/HWDx8B>
2. רס"ן עופר, "המערכה לדה-לגיטימציה של פעולות צה"ל", **מערכות** 436, עמודים 8-15, אפריל 2011, <http://goo.gl/tE1vgm>
3. **אתגר הדה-לגיטימציה של ישראל: יצירת חומת אש מדינית**, מכון ראות, 13 בפברואר 2010, <http://goo.gl/Kelhtf>
4. יהודה בן מאיר ואוון אלטרמן, "איום הדה-לגיטימציה – שורשיו, גילוייו והמאבק בו", **הערכה אסטרטגית לישראל**, המכון למחקרי ביטחון לאומי, 2011, <http://goo.gl/owkguE>
5. דוגמה לסקירה כזאת היא ניתוח של ארגון BNC ברמאללה הטוען שהוא העומד בראש קמפיין ה-BDS, מל"מ, 22 באוקטובר 2015, <http://goo.gl/3T1xP9>. ראו גם סקירה נרחבת יותר המנתחת את "מקומם של הפלסטינים בקמפיין ה-BDS" באופן כללי, 29 ביולי 2015, <http://goo.gl/TfAykg>
6. **אתגר הדה-לגיטימציה של ישראל**, מכון ראות, עמודים 29-30.
7. למשל, המודיעין צריך להצביע על כך שישנה כוונה למנוף אירוע כמו "עמוד ענן" כדי להגיש תביעות משפטיות נגד ישראל, מל"מ, 29 באפריל 2013, <http://goo.gl/x9VKSc>
8. למשל, ניתוח של המאמץ להוציא אל הפועל משט איטלקי, מל"מ, 27 בפברואר 2013, <http://goo.gl/LK7KrE> או מעקב אחר משלחת צרפתית לרצועת עזה, מל"מ 31 בדצמבר 2012, <http://goo.gl/dnLc8y>
9. מיה אפשטיין, "העוקב החדש בטוויטר", **דה-מרקר**, 4 באפריל 2013, <http://goo.gl/gg2F9A>
10. דוגמה למחקר כזה הוא המאמר שפורסם במל"מ ב-3 ביוני 2013 על ראש ארגון אלחק שמוביל את המערכה המשפטית נגד ישראל, <http://goo.gl/VnxPNc>
11. **אתגר הדה-לגיטימציה של ישראל**, מכון ראות, עמוד 46.
12. דורון מצא, "דה-לגיטימציה – השמאל כעוורת", אתר מולד, 30 בנובמבר 2015, <http://goo.gl/aHhLBW>
13. רן אדליסט, "אמ"ן כבקשתך", *ynet*, 24 בינואר 2002, <http://goo.gl/T9aAr1>
14. ברק רביד, **שם**.

הדה-לגיטימציה של ישראל: ממד גרעיני?

אמילי לבדאו

מבוא

תנועת הדה-לגיטימציה, שמטרתה היא להביא להטלת חרם בינלאומי על ישראל, מצדיקה את פעילותה בטענה שישראל כובשת את "האדמות הפלסטיניות" ו"מדכאת את העם הפלסטיני". ההתמקדות של תנועת הדה-לגיטימציה בסכסוך הישראלי-פלסטיני עוררה בשנים האחרונות בקרב רבים את התחושה, שאם הכיבוש יבוא לקיצו, תיעלם גם תנועת הדה-לגיטימציה, או לפחות ייחלש מהותית הרציונל המרכזי שבבסיסה. אולם מאירועים שהתרחשו בשנים האחרונות עולה בבירור שעבור לפחות חלק (שלא ניתן לקבוע את מספרם המדויק) מבין אלה שקפצו על עגלת הדה-לגיטימציה, האג'נדה היא הרבה יותר אנטי-ישראלית מאשר פרו-פלסטינית. זאת ועוד, בפעילויות של אותם אנשים, וברטוריקה שלהם, ניכרים סממנים של אנטישמיות שלעיתים היא סמויה ולעיתים אף גלויה.

אין זה פשוט כלל ועיקר לאפיין את מהותה של תנועת הדה-לגיטימציה, את הרציונל הניצב בבסיסה וכן את הרכבה, את אופן הארגון שלה ואת בסיס התמיכה שלה. אופיה האמורפי של התנועה – היא כוללת הן ארגונים של החברה האזרחית (grassroots movements) והן ארגונים בינלאומיים רשמיים – והעובדה שהשיח האנטי-ישראלי המאפיין אותה מתנהל גם בתקשורת, גם בקרב אמנים מובילים וגם במוסדות להשכלה גבוהה, מקשים על כל ניסיון לאפיין אותה במדויק. נראה כי קיימים "גרעין קשה" של נאמנים ושל פעילים אנטי-ישראלים מובהקים ומסורים, וכן קבוצה רחבה ומגוונת יותר המקיפה את הגרעין הזה. ייתכן שהתומכים המצויים בשוליים הם "טרמפיסטים" שמחויבים פחות למטרה. מנגד ייתכן שהם נמצאים בתנועה משום שזו מעניקה להם כיסוי נוח על מנת לבטא תחושות אנטי-ישראליות ואנטישמיות הנתועבות בהם.

גם בהתחשב בדילמות האלה, הקשורות להגדרת התופעה, קשה שלא להבחין באווירת ההתנגדות העוצמתית ובמפגני השנאה המתגלים לעיתים קרובות בהפגנות

ובמסעות החרם של ה-BDS ברשתות החברתיות ובקמפוסים של אוניברסיטאות בארצות-הברית ובאירופה. כאשר מביאים בחשבון עד כמה העמיקו מגמות הדה-לגיטימציה, הרי האפשרות שהתנועה תיעלם אם יושג שלום בין ישראל לפלסטינים הופכת להיות מוטלת בספק. באותה מידה ישנה סבירות שפעילי הדה-לגיטימציה הנחושים והמאורגנים היטב יפנו לכיוון אחר – לפעולה בסוגיות אחרות כמו מצוקת המיעוט הערבי המתגורר בישראל. אשר לסוגיה הזאת, הרי בעוד שישראל יכולה בהחלט לעשות יותר כדי לשפר את מצבו של המיעוט הזה, הרי לא יהיה זה סביר לצפות כי המתחים בינו לבין הרוב היהודי במדינה ייעלמו – כל עוד ישראל מוגדרת מדינה יהודית ודמוקרטית. ואכן קשה להעריך כיצד ניתן יהיה לפתור את הסוגיה הזאת לשביעות רצונם של משמצי ישראל, והתרחיש הסביר יותר הוא כי היא תמשיך לספק עילות למתקפותיהם.

ייתכנו גם תחומים נוספים, מעבר לגבולות הסכסוך הישראלי-פלסטיני, שבהם עלולה העמדה האנטי-ישראלית העמוקה להתחזק ולהמשיך להדהד. בפרק הזה נבחנת השאלה האם מדיניותה ועמדותיה של ישראל בסוגיות של בקרת נשק בתחום הגרעיני וביחס לנשק להשמדה המונית יהפכו למוקד בולט יותר של התחושות ושל התנועות האנטי-ישראליות. בפרק נידונו המגמות העכשוויות בנושא הזה ומוצגת השאלה האם התחום הגרעיני – ובייחוד מדיניות העמימות הגרעינית של ישראל נוכח המאמצים הגלובליים לבלום את תפוצת הנשק הגרעיני – עשוי להיות עילה למאמצים המתמשכים להביא לדה-לגיטימציה של ישראל.

יבחנו שני מקרים שבהם צפו ועלו בשנים האחרונות עמדות אנטי-ישראליות: סביב המאמץ הנמשך זה יותר מעשור למנוע מאיראן להשיג יכולת גרעינית צבאית וסביב המאמצים שנעשו בשנים 2010-2015 לכנס ועידה בנושא פירוז המזרח התיכון מנשק להשמדה המונית. המטרה היא להעריך את הסבירות לכך שחלק מהמגמות הנוכחיות אכן יתגבשו לכדי עמדה אנטי-ישראלית בעלת משמעות, דהיינו דה-לגיטימציה של ישראל באמצעות סוגיות של נשק להשמדה המונית. מדובר בהיבט מעניין וראוי להתייחסות – אשר לא נחקר במידה רבה – של תופעת הדה-לגיטימציה הכללית.

המשבר והדיון סביב סוגיית הגרעין האיראני

במהלך השנתיים עד חמש השנים האחרונות צפה ועלתה מגמה בולטת במסגרת הדיונים המתמשכים בתקשורת הכללית וברשתות החברתיות בנוגע לדרך הטובה ביותר לרסן את שאיפותיה של איראן בתחום הגרעיני. המגמה החדשה התבטאה בכך שהחלו להפנות אצבע מאשימה בתחום הגרעיני כלפי ישראל לא פחות מאשר כלפי איראן, ואף היו מי שהרחיקו לעיתים לכת עד כדי העלאת הטעון שלמעשה ישראל היא הבעיה בתחום הגרעיני, ולא איראן.¹

איראן מנסה, זה שני עשורים לפחות, להסיט את תשומת הלב ממנה ומהחשדות שלפיהם היא מקדמת תוכנית גרעינית צבאית, ואחת האסטרטגיות שאימצה היא הדגשת הטענה כי ישראל היא האיום הגרעיני הבלעדי באזור, וכי על האיום הזה לעמוד במוקד תשומת הלב הבינלאומית.² אולם במשך שנים נראה היה כי איש לא התרשם מהנרטיב הזה. מדיניות העמימות הגרעינית של ישראל לא עוררה תשומת לב רבה מדי בדיונים על מניעת פרוליפרציה גרעינית, והייתה תחושה של הבנה נרחבת, אם כי מרומזת, של ישראל יש חששות קיומיים המצדיקים את קיומה של הרתעה גרעינית, וכי היא הוכיחה את היותה גורם אחראי ומרוסן מאוד בזירה הגרעינית.

אולם באחרונה – ובהקשר של הדיונים שהתמקדו באיראן – חל שינוי במגמה, ועמדתה של ישראל בנושא הגרעיני עומדת כעת לדיון. הרעיון שלפיו ישראל היא האיום הגרעיני האמיתי צבר לפתע מידה מסוימת של תאוצה בשיח הבינלאומי, אם כי לא בהיקף נרחב. בעבור מבקריה של ישראל מתמצים ההבדלים בין ישראל לבין איראן בכך שאיראן חברה באמנה למניעת תפוצת נשק גרעיני (NPT) ואינה מחזיקה בנשק גרעיני, ואילו ישראל אינה חברה באמנה, וההערכה היא שברשותה מאגר של נשק גרעיני. הנרטיב הזה מתעלם מהבדלים משמעותיים אחרים בין שתי המדינות – הבדלים המספקים הסבר מהותי לתופעה: העובדה כי מדיניותה של ישראל בתחום הגרעיני מכוונת להגנה מפני איום קיומי וכי מאחוריה רקורד של 40 שנים ויותר של ריסון ושל אחריות, ואילו איראן אומנם הצטרפה לאמנה, אך מאוחר יותר לא היססה להפר את ההתחייבות שנטלה על עצמה בעת ההצטרפות: לעולם לא לעסוק בפיתוח יכולת גרעינית צבאית. איראן מוליכה שולל את הקהילה הבינלאומית זה עשרות שנים בסוגיית הגרעין, מתגרה באגרסיביות בשכנותיה ודוחה בפומבי את זכות קיומה של ישראל. למרות זאת – ובהתעלמות מההבדלים המהותיים בין שתי המדינות – שואלים המקטרגים את ישראל מדוע איראן מאתגרת על ידי הקהילה הבינלאומית בזמן שישראל היא המחזיקה בפועל בנשק גרעיני – עובדה ההופכת אותה לאיום האמיתי על שלום האזור.

מה שאנחנו רואים בסוגיית הגרעין האיראני הוא דפוס חדש, הדומה למדי לזה המזין את המתקפות על ישראל בסוגיה הפלסטינית: כלומר, קובעים שישראל היא הצד האשם ושהאיראנים (בדומה לפלסטינים) נקיים מאשמה ומתעלמים מהמציאות המורכבת בשטח. כפי שקורה בהקשר הפלסטיני, גם בסוגיית הגרעין מדובר בעמדה אנטי-ישראלית ולא בדאגה אמיתית לפירוק נשק גרעיני. גם אם אנשים אינם רואים בישראל איום גרעיני, הרי השאלה מדוע "מותר" לישראל להחזיק במה שאסור לאיראן הופכת לנפוצה למדי.

הוועידה לקידום רעיון יצירת אזור מפורז מנשק להשמדה המונית (WMDFZ) במזרח התיכון

בוועידת המעקב של ה-NPT ב-2010 הועלה הרעיון לקיים כנס מיוחד אשר יוקדש לדיון ב-WMDFZ במזרח התיכון, ושהכנס יתקיים עד סוף שנת 2012. מאז אותה הוועידה ועד לוועידת המעקב שלאחר מכן, שהתקיימה חמש שנים מאוחר יותר (2015), נעשה ניסיון לקבוע סדר יום ותאריך לקיומו של כנס ה-WMDFZ, אך ללא הצלחה. אבל הדיונים האלה הפכו לזירה חדשה להעלאת האשמות נגד ישראל בתחום הגרעיני. למעשה, לרעיון לכנס פורום לדיון בפירוז המזרח התיכון מנשק להשמדה המונית יש היסטוריה ארוכה יותר. הוא הוצג ונכלל לראשונה במסגרת מסמך הסיכום של ועידת המעקב של ה-NPT כבר ב-1995. את היוזמה ב-1995 הובילה מצרים בעקבות אכזבתה מהשיחות לבקרת נשק וביטחון אזורי (ACRS) שהתקיימו בתחילת שנות ה-90 של המאה הקודמת. מצרים קיוותה שהשיחות יתמקדו ביכולתה הגרעינית המשוערת של ישראל, ומשלא כך היה, היא פנתה לעסוק בנושא במסגרת ה-NPT. אומנם פורמלית מדובר היה ביוזמה אזורית, אולם הסוגיה העיקרית שבה התעניינה מצרים הייתה האופן שבו ניתן לגרום לישראל להצטרף לאמנה ולהתפרק מכל יכולת גרעינית צבאית שלכאורה ברשותה.³

מאותה העת המשיכה מצרים לנהל את הקמפיין הדיפלומטי שלה נגד ישראל בתחום הגרעיני, אבל הייתה זו ההחלטה שנכללה במסמך המסכם של ועידת המעקב ב-2010 שהעניקה דחיפה מחודשת לסדר היום הזה – בייחוד משום שהאירוע עלה בקנה אחד עם סדר היום של הנשיא אובמה בנושא של פירוק נשק גרעיני – סדר יום שאותו הציג בנאומו בפראג באפריל 2009.⁴ בדיונים שנערכו לאחר מכן כדי לקבוע היכן ומתי לקיים את הכנס בנושא WMDFZ, טענו מצרים ומדינות אחרות במזרח התיכון שישראל היא המכשול העיקרי לקביעת מועד לאירוע. הן טענו כך למרות העובדה כי בהחלטה שאומצה נקבע כי האירוע יתקיים בהתאם ל"רצונם החופשי" של הגורמים האזוריים הרלוונטיים.

ההתמקדות בישראל הזינה תחושות שלפיהן ישראל – שנטען כי היא מדינת גרעין – אינה משתפת פעולה עם סדר היום שבו תומכות כל המדינות האחרות באזור. עם זאת, יש משמעות רבה לעובדה כי לאחר שהצדדים כשלו בניסיונם לכנס את האירוע עד סוף 2012, פעל השגריר הפיני יאקו לאייאבה ללא לאות לקיום דיונים בלתי רשמיים בין הצדדים במזרח התיכון כדי לקבוע סדר יום לכנס.⁵ בעוד שישראל שיתפה פעולה באופן מלא עם התהליך הבלתי רשמי הזה לקביעת סדר היום – בסדרת מפגשים שהתקיימו באותה העת בשווייץ – התאפיין שיתוף הפעולה מצידן של מדינות ערב במידה פחותה של עקביות ושל מחויבות, ואילו איראן הופיעה רק למפגש הראשון.

ולמרות זאת, ישראל הייתה זו שהאשמה בחוסר שיתוף פעולה עם האחרים, ובהתרסה נגד דינמיקה חדשה זו לבקרת נשק בתחום הלא-קונוונציונלי.

דיון

מפירוט הפרמטרים של משבר הגרעין האיראני וסוגיית הדיון ב-WMDFZ, ובמיוחד נוכח העובדה שישראל הפכה יעד להתקפות בסוגיית הגרעין, עולה בבירור כי תוכנית הגרעין של ישראל משמשת כיום נושא לדיון ציבורי באופן החורג ממה שהיה נהוג בעבר – בייחוד בהקשר של משבר הגרעין עם איראן. נשאלת השאלה מהי הסבירות שהמגמות האלה יהפכו לתופעה משמעותית ונרחבת יותר. לשאלה הזאת אין לעת עתה תשובה חד-משמעית.

מבין שני התחומים האלה – משבר הגרעין עם איראן והדיונים על כנס בנושא WMDFZ – הנושא האיראני היוותה עילה נוחה יותר למגמות הדה-לגיטימציה. למעשה, מרבית הביקורת נגד ישראל בסוגיית ה-WMDFZ הושמעה ברמות מדיניות בכירות, והייתה נפוצה פחות בחוגים ובדיונים בלתי רשמיים ובלתי מקצועיים. יש לציין כי חרף העובדה שהדינמיקה הקשורה לניסיון לערוך כנס בנושא ה-WMDFZ התפתחה בשנים שבהן החריף משבר הגרעין עם איראן, הרי שלרוב התקיים הדיון בשתי הסוגיות בנפרד. זאת ועוד, אף כי ישראל הייתה מעורבת באופן ישיר בהתפתחויות בנוגע לכנס בנושא פירוז האזור, וניתן היה להניח כי העובדה הזאת תהפוך אותה ליעד בולט יותר לביקורת, הרי שבפועל הדבר לא התרחש. התלווה שהועלו נגד ישראל במסגרת הדיון הציבורי הרחב יותר הוגבלו בסיכומו של דבר לדיון על משבר הגרעין עם איראן.

ההסבר לחוסר המשיכה היחסי של רעיון הכנס בנושא ה-WMDFZ עשוי להיות נעוץ בגורמים הבאים: ראשית, מדובר בנושא שכמעט אינו מוכר מחוץ לקהילת המומחים בנושא; שנית, היה זה גלוי וידוע בקרב קהילת המומחים כי ישראל אימצה למעשה עמדה חיובית כלפי מאמציו של השגריר לאייאבה ליזום שיחות בלתי רשמיות כדי לגבש סדר יום לכנס; שלישית, התנהלותה של מצרים בוועידת המעקב של ה-NPT ב-2015 התאפיינה בביטחון עצמי מופרז שבא לידי ביטוי בהצעה חדשה ונמהרת שתקפה את ישראל באופן שונה מזה שבמסמך הקודם. העובדה הזאת גרמה לארצות-הברית, לבריטניה ולקנדה להסיר את תמיכתן במסמך הסופי של ועידת המעקב.⁶ כן נחשף כי חלק ממדינות ערב לא תמכו בהצעה המצרית החדשה. התוצאה המעשית הייתה שהוסר לעת עתה רעיון הכנס מסדר היום של ה-NPT. למרות שמשבר הגרעין עם איראן היווה קרקע פורייה יותר לדה-לגיטימציה של ישראל, גם בעניין זה סביר כי עם ההכרזה על ההסכם בין המעצמות לאיראן בנוגע לתכנית הגרעין האיראנית (JCPOA) ביולי 2015, וצמצום העיסוק בסוגיה זו, גם ההתייחסויות לישראל תאבדנה מעוצמתן. הדבר תלוי במידה מסוימת גם במדיניות הישראלית – ישראל אינה צריכה

להיות זו הניצבת בחוד החנית במאבק נגד איראן גרעינית כיוון שמדובר באינטרס של המעצמות הגלובליות וכן של יתר המעצמות האזוריות. ייתכן והעובדה שראש ממשלת ישראל, בנימין נתניהו, בחר להדגיש מאבק זה, למשל בנאומיו בפני האומות המאוחדות, תרמה באופן פרדוקסלי דווקא להפניית הזרקור גם לישראל.

אחת השאלות המעניינות היא האם מגמות הדה-לגיטימציה שהופיעו בתחום הגרעין הוזנו והתחזקו כתוצאה מהפעילות לדה-לגיטימציה של ישראל בזירה הישראלית-פלסטינית. נראה כי התשובה לשאלה הזאת היא חיובית. ההיבטים השונים של התופעה הכללית נוטים להזין זה את זה. במילים אחרות, אם לחבוט בישראל בהקשר אחד הופך ל"תקין מבחינה פוליטית" (politically correct), הרי קל הרבה יותר ליצור ולהפיץ טיעון אחר נגדה בהקשר אחר. במילים אחרות: ישראל הופכת טרף קל לביקורת מוטה וצבועה. ואכן התופעה הזאת מקבלת ממד נורמטיבי מסוכן כאשר הביקורת הפזיזה והבלתי הוגנת המושמעת נגד ישראל – בין אם מדובר באו"ם, בתקשורת או ב"שיחות נימוסין" בארוחות ערב מכובדות – הופכת להיות מקובלת ואף נפוצה.

כל עוד תמשיך הסוגיה הישראלית-פלסטינית לעמוד במרכז הבמה, אין צורך בקמפיין אחר, ולכן גם מהסיבה הזאת סביר להניח שסוגיית הגרעין תישאר מוגבלת יחסית, לפחות לעת עתה. אף על פי כן, אסור להתעלם מהמגמות החדשות שצצו באחרונה בדיונים בסוגיית הגרעין ואסור לטאטא אותן הצידה בטענה השגויה שהן חסרות חשיבות. הזרעים נזרעו, ויהיה קל יותר לנצל אותם אם וכאשר הסוגיה הזאת תצוף מחדש בעתיד.

הערות

1. דוגמה טובה לכך היא: David Morrison, "The Elephant in the Room: Israel's Nuclear Weapons", *Electronic Intifada*, 28 June 2009, <http://goo.gl/uI5zF7> הסולידריות בין אירלנד לפלסטין" – מה שמרמז על המעבר האפשרי מהתחום הפלסטיני לתחום הגרעיני. ראו גם: Julian Borger, "The Truth About Israel's Secret Nuclear Arsenal", *Guardian*, 15 January 2014, <http://goo.gl/gHjAVQ>; Lamis Adoni, "Israel: The Real Nuclear Threat in the Middle East", *The New Arab*, 3 April 2015, <http://goo.gl/DLtLbz>; Bruce Riedel, "Israel, not Iran, Started Middle East Nuclear Arms Race", *Al Monitor*, 28 July 2015, <http://goo.gl/2myj7n>; Kit O'Connell, "Iran has 0 Nukes while Israel's 80 Nuclear Weapons are Real Threat to Peace", *MintPress News*, 21 August 2015, <http://goo.gl/Sx73zC>; Walter L. Hixon, "Israel says Iran's Lying About its Nuclear Program? That's Rich", *History News Network*, 7 October 2015, <http://goo.gl/Aq4y2n>
2. Emily B. Landau, "If Iran then Israel? Competing Nuclear Norms in the Middle East", *Strategic Assessment*, Vol. 12, No. 3, November 2009, especially pp. 98-100, <http://goo.gl/oVh7tC>
3. Emily B. Landau, "Egypt, Israel, and the WMDFZ Conference for the Middle East: Setting the Record Straight", *Israel Journal of Foreign Affairs*, VII, 1, 2013. pp. 13-16, <http://goo.gl/9gW7R5>

4. שם.
5. Emily B. Landau and Shimon Stein, "NPT RevCon 2015: Considerations for Convening a WMDFZ Conference", *INSS Insight*, no. 691, 27 April 2015, <http://goo.gl/SuxKgg>
6. Emily B. Landau and Shimon Stein, "2015 NPT RevCon: WMDFZ Conference Off the Table, For Now", *INSS Insight*, no. 705, 3 June 2015, <http://goo.gl/J2X4eS>

שער רביעי

היבטים ציבוריים ותקשורתיים

קלקלת יחסים: ישראל ויחסיה עם ארגונים לא־ממשלתיים בינלאומיים¹

עינב יוגב

מבוא

באפריל 2016 פירסם ארגון אמנסטי אינטרנשיונל הודעה שבה ביטא חשש לשלומם ולחירותם של מגיני זכויות אדם פלסטינים הפעילים בתנועת ה-BDS, ובראשם מנהיג התנועה, עומאר ברגותי. על פי אמנסטי, ברגותי ופעילי BDS אחרים הם פעילי זכויות אדם שמקדישים את זמנם לפעילות לא אלימה ולגיטימית בתחום האזרחי שנועדה להביא לכך שישראל תישא באחריות להפרות המתמשכות של החוק הבינלאומי ושל זכויות אדם שהיא מבצעת בשטחים הפלסטיניים נגד האזרחים הפלסטינים.² ההודעה פורסמה בעקבות הצהרותיהם הפומביות של השרים ישראל כץ, גלעד ארדן ואריה דרעי שלפיהן יש לפעול נגד תנועת החרם בכלל באמצעות "סיכול אזרחי ממוקד" ונגד עומאר ברגותי בפרט באמצעות שלילת זכויותיו הבסיסיות המוקנות לו מכוח היותו תושב קבע בישראל.³ על פי הארגון, הצהרותיהם של השרים הישראלים הבכירים הן עליית מדרגה ברצף של התבטאויות חריפות ושל איומים שמשמיעים גורמים ישראליים ושעיים נאלצים להתמודד מגיני זכויות אדם ופעילי ה-BDS, ובראשם ברגותי. לטענת אמנסטי, האיומים האלה מסכנים באופן ממשי את חופש הביטוי ואת חופש הפעולה של מגיני זכויות האדם ואף מסכנים אותם פיזית – בין היתר בגלל הבחירה בניסוח הכולל את הביטוי "סיכול ממוקד".

לא ניתן להפריז בחשיבות התמיכה שלה זוכים פעילי תנועת ה-BDS ומנהיגה הפלסטיני המוכר ביותר, עומאר ברגותי, מאמנסטי אינטרנשיונל, שהוא אחד מהארגונים הוותיקים והחשובים בעולם לשמירה על זכויות האדם. התפיסה המקובלת בישראל היא כי האידיאולוגיה ואופן הפעולה של תנועת ה-BDS ושל חבריה שוללים את זכויותיו הטבעיות של העם היהודי להגדרה עצמית במדינתו, ואילו בעיני אמנסטי אנשי ה-BDS הם פעילי זכויות אדם, ויש הצדקה ותוקף מוסרי לפועלם ולתפיסתם.

הבעת התמיכה הזאת של אמנסטי בפעילי ה־BDS מעידה, בין היתר, על הקיטוב השורר בין הציבור בישראל לבין אמנסטי אינטרנשיונל, שהוא גורם לא־ממשלתי בינלאומי מוביל. בעוד שבשנים האחרונות זכה הארגון לקיתונות של ביקורת ולחשיפה שלילית בכלי התקשורת ובקרב דעת הקהל בישראל, הרי שברחבי העולם וגם בקרב מקבלי ההחלטות במערב נהנה הארגון ממעמד מקצועי גבוה ומלגיטימיות נרחבת, שבזכותם זכה, בין היתר, בפרס נובל לשלום ב־1977.

הפער הזה בין האופן שבו רואה ישראל את האידיאולוגיה ואת הפעילות של תנועת ה־BDS לבין הודעת התמיכה של אמנסטי בתנועה וכן הפערים בין מעמדה השלילי של אמנסטי בדעת הקהל הישראלית לבין מעמדה האיתן בעולם ממחישים את התהום שהלכה ונפערה בעשורים האחרונים בין ישראל לבין רבים מהארגונים הלא־ממשלתיים הפעילים בזירה הבינלאומית. זהו מצב שאינו בריא לישראל שכן לארגונים הלא־ממשלתיים האלה יש השפעה גדולה על מעמדה הבינלאומי של ישראל ועל קמפיין הדה־לגיטימציה הנערך נגדה. במאמר הזה נסקרים השינויים במעמדם, בטווח השפעתם ובעיקר באופן פעולתם של הארגונים האלה בזירה הבינלאומית ב־20 השנים האחרונות, ונבחנים הצעדים שיש לנקוט כדי להביא לשינוי חיובי ביחסם לישראל – שינוי שאמור לכלול, בין היתר, את הפחתת תרומתם לשיח הדה־לגיטימציה המתקיים נגדה.

השינוי באופן פעולתם של ארגונים לא־ממשלתיים בינלאומיים בזירה הבינלאומית

מאז סיום המלחמה הקרה גדלה מידת השפעתם של ארגונים לא־ממשלתיים בינלאומיים. אם בעבר ניהולם של היחסים הבינלאומיים היה בעיקר נחלתם של דיפלומטים, של פקידים ושל מקבלי ההחלטות במדינות השונות, הרי כיום בעת שמגבשים מדיניות לא ניתן להתעלם מקבוצה מגוונת של גורמים, ובהם גם ארגונים לא־ממשלתיים בינלאומיים. הארגונים האלה עברו מהשוליים או מאחורי הקלעים אל קדמת הבמה בפוליטיקה העולמית ומפעילים את כוחם ואת השפעתם בכל היבט של היחסים הבינלאומיים ובקביעת מדיניות בינלאומית. הארגונים האלה מתמקדים בנושאים בעלי חשיבות גדולה ובהם המאבק בעוני, ההגנה על זכויות האדם, הענקת ביטחון פיזי לכל אדם, ללא קשר למגדר, למין, לגזע, ללאום ולדת, שמירה על הסביבה והקניית נגישות לכל אדם לשירותי בריאות ומרפא. העיסוק בנושאים האלה הן ברמה המקומית והן ברמה הבינלאומית יצר לארגונים הלא־ממשלתיים דוגמת אמנסטי דימוי חיובי בקהילה הבינלאומית. רק מעטים מתייחסים אליהם באותה החשדנות והביקורתיות שלהן זוכים בדרך כלל תאגידים ומדינות.

השינויים במערכי הכוח הפוליטיים בעולם הביאו גם לשינוי בתפיסת הפעולה של הארגונים הלא-ממשלתיים הבינלאומיים: עם הקמתם בתחילת המאה ה-20 או באמצעותה הקפידו ארגונים כמו אוקספם (Oxfam), קייר אינטרנשיונל (Care International), אמנסטי אינטרנשיונל (Amnesty International), סייב ד'ה צ'ילדרן (Save the Children), וורלד ויז'ן אינטרנשיונל (World Vision International), מדיסן סן פרונטיר (רופאים ללא גבולות – Médecins Sans Frontières), יומן רייטס ווטש (Human Rights Watch) ואחרים להיצמד למדיניות א-פוליטית והדגישו שכל רצונם הוא להקל על סבלם של פרטים ושל קבוצות ללא קשר לנטייתם הפוליטית. התעקשותם של הארגונים האלה לדבוק בגישה א-פוליטית ובקידום תפיסות אוניברסליות חוצות לאום ומורכבויות פוליטיות מקומיות הקנתה להם אמינות וסייעה להם ליצור לעצמם דימוי של גופים חוצי פוליטיקה ותרבות.

אולם בעקבות השינויים בסדר העולמי הבינו חלק מהארגונים שאם ברצונם להביא לשינוי בר-קיימא בסדר העדיפויות העולמי בנוגע לסוגיות שעל סדר יומם, עליהם להיות מעורבים באופן פעיל ומוצהר בזירה הפוליטית. הם הרי דוחים את הרעיון שעוני, אי-שוויון, רעב ומחלות הם מצבים בלתי נמנעים וטוענים שבידי האנושות מצויים כיום האמצעים והטכנולוגיה להביא להיעלמות כל הרעות החולות שמהן סובלת האנושות. הם מדגישים שאינטרסים פוליטיים ולא כוחו של הטבע או החלטות לא מודעות הם המשמרים את הרעות החולות האלה, ולפיכך לא ניתן להתעלם מהאינטרסים הפוליטיים ומהמגרש העסקי והפוליטי אם באמת רוצים להביא את פירות הפיתוח לכל האוכלוסיות ולהשיג שוויון בר-קיימא.

ההבנות האלה הן שהביאו לשינוי בתפיסת הפעולה של הארגונים הלא-ממשלתיים: במקום להימנע מכל מה שריח פוליטי נודף ממנו הם החלו לפעול בקדמת הבמה הפוליטית. העשייה הפוליטית שלהם באה לידי ביטוי בארבעה תחומים:

ראשית, הם החלו לשים לב לאופן שבו הם מעניקים את הסיוע שלהם כדי להימנע ממצב שבו הם בעצם משעתקים את יחסי הכוח הקיימים בחברות שבהן הם פועלים. במילים אחרות: הם משתדלים להקפיד שהסיוע שלהם אינו מתמקד בגורמים החזקים באותן החברות ומשאיר את החלשים בשוליים.

שנית, הם נעשו מודעים לחשיבותם של האנשים ושל הגופים המשתתפים בקבלת ההחלטות הנוגעות לחלוקת המשאבים הקיימים. בעקבות זאת הם החלו לנתח מיהם האחראים לחלוקת המשאבים ומיהם המרוויחים והמפסידים מהחלוקה הזאת.

שלישית, בשלה בקרבם ההבנה שכדי להביא למיגור העוני, הרעב והמחלות בעולם אנשים חייבים לשלוט בחייהם באופן עצמאי, דהיינו באופן שאינו תלוי בתיווך ובפוליטיקה – במיוחד כשמדובר בתחומים הנוגעים לזכויות הבסיסיות כמו רווחה,

חינוך ובריאות. כדי להשיג את העצמאות הזאת הבינו הארגונים שיש ליצור אווירה ציבורית מתאימה ומנגנוני פעולה רלוונטיים.

ולבסוף הם הבינו עד כמה חשוב שהתהליך יהיה בר קיימא, דהיינו שכל השינויים שהם ישיגו יחזיקו מעמד לאורך זמן. את הקיימות הם ביקשו להשיג באמצעות גיבושם של אמנות, של חוקים ושל מדיניות. ההבנה הזאת היא שהביאה לכך שהארגונים הלא־ממשלתיים מפעילים כיום צוותים מקצועיים רבים שכוללים, בין היתר, עורכי דין, רואי חשבון ולוביסטים. נוסף על כל אלה מפעילים הארגונים האלה מתנדבים כדי שיכתבו ויטלפנו למקבלי ההחלטות וכן יפרסמו את השקפותיהם ברשתות החברתיות.⁴ ויש עוד סיבות למעמדם האיתן ולהשפעתם הגדולה של הארגונים האלה: במהלך השנים הם התפרסו במדינות רבות, הקימו סניפים ושיכללו את יכולותיהם במגוון רחב של תחומים ובהם גיוס כספים ומשאבים, ניהול פיננסי, ניהול של כוח האדם, פיתוח תוכניות, הגשת עזרה הומניטרית, תקשורת ושיווק ובכלל זה ניהול קמפינים ציבוריים. למעשה, במהלך 20 השנים האחרונות הלכו וגדלו הארגונים האלה עד כי הפכו לקונפדרציות לא־ממשלתיות בינלאומיות מבחינת ההיקף של תקציביהם ושל משאביהם. מדובר בתקציבים שמשתווים לעיתים לאלה של מוסדות בין־ממשלתיים.⁵ במושג "קונפדרציה" הכוונה היא שמדובר בארגוני גג שמאגדים סניפים מקומיים רבים. לכולם מטרת־על משותפת, שלקידומה מתחייב כל חבר בארגון, אך במקביל ביכולתו של כל סניף לקבוע לעצמו סדר עדיפויות מקומי, עקרונות התנהלות, מטרות לטווח רחוק וקצר ובמקרים מסוימים אף לפתח קודים פנימיים של התנהגות ונורמות המותאמים לשטח שבו הוא פועל. הצמיחה וההתפרסות האלה מאפשרות גישה לקהלים רבים ומגוונים. יתר על כן, המבנה הארגוני הזה מאפשר לסניפים להסתייע בתקציב של ה"קונפדרציה" הבינלאומית שעליה הם נשענים ושאותה הם מייצגים ובמידת הצורך לשתף פעולה עם ארגונים דומים או בעלי מטרה משותפת.

מאחר שהארגונים האלה נחשבים ברובם למהימנים, הם זוכים ללגיטימציה רבה במדינות המערב ונהנים משיתופי פעולה עם ממשלות רבות ומהקצאות של תקציבים ושל משאבים ציבוריים. המהימנות והלגיטימציה גם מאפשרות להם לגייס במהירות וביעילות כספים ועזרה לא רק מהממשלות אלא גם מהציבור הרחב ומהמגזר העסקי לשם הוצאתן אל הפועל של תוכניות פעולה. יתר על כן, השפעת הארגונים האלה היא כיום כה רבה עד כי ביכולתם להשפיע על קבלת ההחלטות בממשלות ובתאגידים בנוגע לתחומי הפעולה שלהם.

הארגונים הלא־ממשלתיים הבינלאומיים וישראל

עם הקמת המדינה ובשנותיה הראשונות הפגינו כמה מהארגונים הלא־ממשלתיים המובילים יחס חיובי כלפי ישראל: הם התגייסו לסייע למדינה הצעירה שאז זה קמה

מתוך תחושת מחויבות ושליחות בעקבות זוועות השואה שנחשפו. כמו כן הם חשו זיקה לאידיאלים הסוציאליסטיים שעל בסיסם הוקמה המדינה. כך, למשל, אפשר לציין את הארגון קייר אינטרנשיונל שפעל בישראל עם הקמתה ב-1948⁷ ואת אמנסטי אינטרנשיונל שהקים בארץ את אחד הסניפים הראשונים שלו מחוץ לגבולות בריטניה כבר ב-1964.⁸

תמונת המצב הזאת החלה להשתנות לאחר מלחמת ששת הימים וביתר שאת עם התמשכותו של הכיבוש בשטחים, קריסת תהליך השלום והתפרסותן של ההתנחלויות. מונעים מהחתימה לעמידה בסטנדרטים בינלאומיים ומתוך התנגדות להפרות של זכויות האדם החלו הארגונים להעביר את עיקר פעילותם לטיפול במצוקות של העם הפלסטיני שהפכו בעיניהם לדחופות במיוחד. כמה מהארגונים האלה אף העבירו את משרדיהם למזרח ירושלים. השינוי בעמדתם של ארגונים לא־ממשלתיים בינלאומיים רבים כלפי ישראל הביא בהכרח לשינוי באופן שבו הפעילים של אותם הארגונים ותומכיהם החלו לראות את ישראל ואת צרכיה. כל אימת שישראל התלוננה על מצבה, השוו אותה הפעילים למצבם ההומניטרי העגום של הפלסטינים – מצב שקיבל גושפנקה רשמית, מעוגנת בנתונים, של גופים כמו הבנק העולמי. זו הייתה הסיבה שאותם הארגונים מיקדו את מאמציהם בסיוע לפלסטינים ובייצוב מצבם ההומניטרי.⁹ השינוי הזה, שהתבטא – בין היתר – בהתרחקותם של הארגונים ושל פעיליהם מהנעשה בישראל, הוא שהוביל לתפיסה המקובלת בארץ שמדובר בגופים שמייצגים רק את האינטרסים של הפלסטינים.

סיבה נוספת לפער ההולך וגדל בין הציבור הישראלי לבין הארגונים הלא־ממשלתיים הבינלאומיים – פער שפוגע ביכולתם של הארגונים לשמש סוכני שינוי ותיווך אמנים בין הצדדים לסכסוך – היא ההתרשמות (בעיקר של ישראלים) שאותם הארגונים אינם מבינים את מורכבותם של האתגרים הביטחוניים והאזרחיים שעומדים נאלצת ישראל להתמודד במרחב המזרח התיכון. הישראלים גם מאשימים אותם באדישות מוחלטת למצוקותיהם שלהם: הדוחות שמפרסמים הארגונים האלה נוטים לנתח את התנהלותה של ישראל באופן חד־ממדי ובלי להביא בחשבון את תחושות החשדנות וחוסר האמון שקיימים בישראל לאחר שנים של טראומות מפיגועי טרור ומאיומי ביטחון.

אם לא די בכך שהארגונים הלא־ממשלתיים מתעלמים מהטראומות של הציבור הישראלי ומאשימים את ישראל שוב ושוב בנקיטת אמצעי ביטחון מופרזים, הרי גם הקהילה הבינלאומית למעשה אינה משמיעה מספיק את קולה נוכח האיומים המרובים שמסביב לישראל, כמו מלחמת האזרחים בסוריה. בעיני הישראלים זו אינה גישה שמשדרת אמינות ושיכולה לשמש בסיס לדיאלוג. לכן כושלים הארגונים שוב ושוב בניסיונותיהם ליצור שיח עם קהלים נרחבים בציבור הישראלי ולרתום אותם ליצירת שינוי של ממש ביחס כלפי האחר. התוצאה היא שהכוונות הטובות של

הארגונים הלא־ממשלתיים מובילות בסופו של דבר בעיקר לחיזוק הקולות הקיצוניים בחברה הישראלית.

להתפתחות הזאת של חוסר אמון תורם בשנים האחרונות גם התפקיד המרכזי שמילאו הארגונים האלה בעיצוב השיח נגד פעולותיה של ישראל בשטחים ונגד מפעל ההתנחלויות. כמה מהארגונים האלה אף הרחיקו לכת מעבר למתיחת ביקורת על ישראל והצטרפו למאמץ לעשות לה דה־לגיטימציה ולקריאות להחרים אותה. כך היה, למשל, בפרשת סודהסטרס ב־2014: השחקנית סקרלט ג'והנסן השתתפה בפרסומת לחברת סודהסטרס, שאחד המפעלים שלה היה באותה העת במישור אדומים שבשטחים (המפעל השני שלה היה באלון תבור שבתוך הקו הירוק). מאחר שג'והנסן הייתה גם שגרירה של רצון טוב בארגון אוקספם (Oxfam), פנו פעילים בתנועת ה־BDS וארגונים פרופלסטיניים אחרים לאוקספם בדרישה שינתק את קשריו עימה. תנועת ה־BDS טענה אז כי אוקספם – ארגון המבקש לקדם זכויות אדם ולהילחם בתופעת העוני בעולם – אינו יכול לשתף פעולה עם שגרירה של רצון טוב שמקדמת חברה הפועלת בשטחים ואחראית לשימור עוניים ותלותם הכלכלית המתמשכת של הפלסטינים בישראל. אוקספם קיבל את טענותיהם של פעילי ה־BDS והפסיק את שיתוף הפעולה שלו עם ג'והנסון.

יש לציין שאוקספם מתרכז במתן סיוע לתושבי עזה ובהוצאת דוחות על הנזקים שנגרמים כתוצאה מבידוד. בדוחות האלה מטיל הארגון על ישראל את מלוא האחריות למצבם של תושביה ומתעלם ממחדליה של ממשלת החמאס.⁹ גם הארגון יומן רייטס ווטש – שבפרסומיו מכונה לעיתים השטח שבין הירדן לים בשם "פלסטין" – תוך התעלמות או הקטנת חשיבותה של ישראל הריבונית – הפיץ דוחות רבים המבקרים את ישראל באופן לא פרופורציונלי. עד כדי כך בולטת ההטיה הזאת, שמייסדו של הארגון, רוברט ברנשטיין, פירסם כבר ב־2009 מאמר בניו־יורק טיימס שבו יצא נגד הארגון שאותו הקים וטען כי זנח את ייעודו המקורי: לפעול למען זכויות האדם באופן שוויוני וצודק.¹⁰

על אף הדוגמאות האלה ודוגמאות רבות נוספות להטיה פוליטית יש לזכור שחלק ניכר מהביקורת שמותחים ארגונים לא־ממשלתיים על ישראל משקף את הביקורת עליה בזירה הבינלאומית בנוגע למדיניות ההתנחלות שלה בשטחים מאז 1967. במילים אחרות: אין לראות בביקורת הזאת אג'נדה ייחודית, נטולת הקשר, שנובעת ממניעים אנטישמיים ושמויעדת להביא להחרמת ישראל ואולי אף להשמדתה.

בישראל קיימת נטייה לשיח שטחי וכוללני בנוגע לארגונים האלה. בראש ובראשונה מתעלמים בה מהעובדה כי בהצהרותיהם חוזרים ואומרים הארגונים האלה כי סלע המחלוקת בינם לבין ישראל הוא ההתנחלויות – שהן עבירה על החוק הבינלאומי – והמשך הכיבוש שמפר את זכויות האדם של הפלסטינים באופן מתמשך ופוגעני

במיוחד. הביקורת הזאת של הארגונים אינה שונה מהביקורת שמותחים על ישראל כמעט כל אומות העולם ובהן בעלות בריתה. זאת ועוד, הנטייה בישראל היא לראות בהתבטאויות של הארגונים האלה חלק מקמפיין פרו־פלסטיני שנועד – ממניעים אנטישמיים – לחתור תחת קיומה של ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי.

הצביעה החד־גונית הזאת של מגזר אזורי כה מורכב וכה משפיע אינה מאפיינת רק את האזרחים בישראל אלא גם מעצבי דעת קהל, אנשי אקדמיה, מקבלי החלטות ואנשי תקשורת. זוהי, למשל, הרוח הנושבת מספרים שהתפרסמו בשנים האחרונות על פעילותם ועל התנהלותם של ארגונים לא־ממשלתיים בינלאומיים בישראל ובשטחים.¹¹ כמו כן פורסמו תחקירים וכתבות מצולמות שהתרכזו רק בהיבט השלילי של ארגוני זכויות אדם הפועלים בישראל ובשטחים. הצהרות או יוזמות שבהן מבקשים הארגונים להביע את מחויבותם לציבור הישראלי ולקידומו של פתרון צודק לשני הצדדים אינן זוכות לתהודה רבה בציבור,¹² וכך משתמרת ומתעצמת בדעת הקהל התפיסה שמדובר בגופים שדורשים את רעתה של המדינה.

יתר על כן, על רקע האווירה הציבורית העוינת כלפי ארגונים לא־ממשלתיים בינלאומיים וכלפי מקבליהם המקומיים, ובייחוד ארגוני זכויות אדם, אישרה הכנסת ביולי 2016 את "חוק העמותות", שלפיו כל ארגון לא־ממשלתי מקומי, המקבל מימון ממדינה זרה בהיקף של יותר מ־50% מתקציבו הכולל, יצטרך לציין את זהות המדינות התורמות לו. זאת ועוד, בכל פנייה לנבחר ציבור או בכל דיון שבו מתקיים רישום פרוטוקול יצטרכו הנציגים של אותם הארגונים לציין שהמימון שהם מקבלים מגיע ממדינות זרות. לצעדים האלה של הממשלה קדמו פרסומים בוטים ומסיתים של גופים אזוריים ושל גופי תקשורת על תרומתם של הארגונים האלה למערך הדה־לגיטימציה המעודד חרם על ישראל.¹³

25 מתוך 27 העמותות הישראליות שהחוק החדש נוגע אליהן פועלות למען זכויות אדם, ולאורך כל תהליך החקיקה הן קיבלו תמיכה מארגונים לא־ממשלתיים בינלאומיים גדולים כמו אמנסטי אינטרנשיונל, רופאים לזכויות אדם ויומן רייטס ווטש. כמו כן הן קיבלו את תמיכתם של מנהיגים רבים במערב. כמה מהם אף הביעו סולידריות עם העמותות הישראליות ופנו לחברי ועדת החוקה, חוק ומשפט בדרישה לעצור את חקיקת החוק בנימוק שהוא פוגע בדמוקרטיה הישראלית ושמטרתו היא "לשלול את הלגיטימציה מארגונים מסוימים ולהטיל עליהם מגבלות בלתי מידתיות שיפגעו בפעילותם... מה שיכרסם בעקרונות הדמוקרטיים ובערכים האוניברסליים, שכן יצומצמו חופש הביטוי וההתאגדות בישראל".¹⁴

העוינות המתמשכת בישראל כלפי הארגונים הלא־ממשלתיים הבינלאומיים גרמה לכך שהזירה הזאת הייתה בשנים האחרונות קרקע פורייה לגידול במספרם של הפעילים בתנועת הדה־לגיטימציה. במילים אחרות: הצלחתם של פעילי ה־BDS

והדה־לגיטימציה נובעת, בין היתר, מההתנהלות של ישראל אשר הפקירה את הזירה המרכזית הזאת של הציבור הליברלי במערב. פעילי ה־BDS מנצלים היטב את היעדרותה של ישראל מהזירה הזאת. הם אימצו לעצמם את הטרימינולוגיה של זכויות אדם ושל צדק אוניברסלי ומבקשים לקדם בשמם את חופש הביטוי ואת השבת זכויותיהם של הפלסטינים שהם – לטענתם – ילידים שנושלו מארצם. השיח הכמו־ליברלי שאימצו פעילי ה־BDS מטשטש את מורכבותו של הסכסוך הישראלי־פלסטיני ומטשטש את מטרותיה האמיתיות של התנועה: לשים קץ לבית הלאומי של העם היהודי בארץ ישראל. ישראל, כאמור, כלל אינה מיוצגת בתוך השיח הזה – מה שמקל על דורשי רעתה להשחיר את דמותה. לכן אין זה מפליא שהולך ומתחזק הדימוי השלילי שלה בקרב הציבור הליברלי במערב: שיעור הולך וגדל ממנו רואה בה מדינה קולוניאליסטית ואימפריאליסטית שהיא אויבת של הערכים הליברליים. וכך, בעוד שבאזורי סכסוך אחרים נוהרים על פי רוב הארגונים הלא־ממשלתיים שלא להתערב בנושאי הליבה הנוגעים לביטחון, ללאום או לזהות, הם לא מהססים לעשות זאת בסכסוך הישראלי־פלסטיני. כך הפך הסכסוך המקומי הזה – שהוא אכן מורכב, אך בוודאי שולי מאוד נוכח אתגריה הנוכחיים של האנושות – לנדבך מרכזי במאבק הבינלאומי למען זכויות אדם ולמען יישומן של זכויות כלכליות־חברתיות אוניברסליות.

המלצות

ישנו קשר ישיר בין יחסה של ישראל לארגונים הלא־ממשלתיים הבינלאומיים לבין מעמדה המידרדר בדעת הקהל במערב: רדיפה ודה־לגיטימציה של הארגונים האלה וחקיקת חוקים נגדם או נגד עמיתיהם בארץ רק מסייעות למי שמנסים להשחיר את פניה של ישראל ולכרסם במעמדה הבינלאומי. כדי לשנות את המגמה הזאת יש לגשר על הפערים בין המדינה לארגונים הלא־ממשלתיים הבינלאומיים. לשם כך יש ליזום שיח חלופי עם הארגונים האלה – מה שיחזק את הלגיטימציה של ישראל בזירה הבינלאומית ואף עשוי לפתוח פתח לשיתופי פעולה שמהם יפיקו תועלת לא רק שני הצדדים, אלא גם גורמים המבקשים לקדם פתרון צודק ובר קיימא לסכסוך. הצעד הראשון שצריכה ישראל לעשות בדרך לגיבוש יחסים חדשים עם הארגונים הלא־ממשלתיים הוא להפריד בין שני סוגי ארגונים: לסוג הראשון משתייכים ארגונים שפועלים אך ורק כדי לקדם את הנרטיב הפלסטיני ושמעתלמים מהנרטיב היהודי־ישראלי או אף שוללים אותו. לסוג השני משתייכים ארגונים לא־ממשלתיים שתחומי העניין שלהם הם גלובליים: הם מבקשים לקדם את הבריאות בכל מקום על פני כדור הארץ ולאפשר לכל חולה נגישות לתרופות; הם נאבקים למען זכויות אדם בכל מדינה ודוגלים בפיתוח בר־קיימא, בשוויון הזדמנויות מגדרי ובאי־אפליה, ומעל לכול הם נאבקים במגפת העוני העולמי ובאי־השוויון החברתי־כלכלי השורר בכל העולם.

חלוקה כזאת תאפשר לזהות עם אילו ארגונים יכולה ישראל לשתף פעולה ביוזמות הומניטריות וטכנולוגיות שונות הן לקידום הפלסטינים והן למען פיתוח וסיוע במדינות אחרות – מה שיחזק את מעמדה של ישראל וישווה לה דימוי חיובי של מדינה שפועלת למען הקדמה והפיתוח בכל העולם.

הצעד השני שצריכה ישראל לנקוט הוא לבחון באופן ביקורתי את השיח הישראלי עצמו שבו הצהרות אנטי־ישראליות מקבלות סיקור תקשורתי ותהודה רבים יותר מאשר הצהרות אחרות של הארגונים הלא־ממשלתיים בנוגע לישראל. כפי שהובהר לעיל, כתוצאה מההטיה הציבורית הזאת התגובה של מקבלי ההחלטות ושל הציבור הישראלי להתנהלותם של הארגונים הלא־ממשלתיים הבינלאומיים הייתה עד כה בהתאם לאמרה הידועה ש"ההגנה הטובה ביותר היא ההתקפה". אולם המדיניות הזאת אינה משרתת את ישראל או את מעמדה הבינלאומי ומתעלמת מהמורכבות הקיימת בשדה הפעולה של הארגונים הבינלאומיים – שדה פעולה שאותו, כפי שכבר הודגש, מכירה תנועת ה־BDS היטב. דווקא בשל היות הארגונים האלה קונפדרציות בינלאומיות יש להבין כי סניף אחד אינו דומה למשנהו, וניתן ליצור קשרים ושיתופי פעולה עם הארגונים בכמה רמות ובאזורים שונים – בין היתר באמצעות רתימת יכולותיה והישגיה של ישראל בטכנולוגיה, ברפואה ובחקלאות לטובת אתגרי המאה ה־21. חיזוק מעמדה של ישראל בתחום של סיוע חוץ באזורים מתפתחים יאפשר ליצור מרחבים של שיתופי פעולה עם הארגונים הלא־ממשלתיים הבינלאומיים כדי להביא לפתרונות בני קיימא לא רק בישראל אלא בעולם כולו בנושאים כמו לחימה בטרור, בעוני וברעב. אומנם כבר ישנן יוזמות ברוח הזאת, אך יש לפתח אותן באופן נרחב יותר. הדבר יפתח ערוצי תקשורת חדשים והבנה טובה יותר בין הצדדים – גם אם לא יפחית מכמות הביקורת על ישראל כל עוד התהליך המדיני תקוע.

בעידן שבו מדינות דמוקרטיות רבות מתמודדות עם אי־יציבות כלכלית, פוליטית וביטחונית רבה, לא ניתן להתעלם מעליית קרנם של הגורמים הבינלאומיים הלא־ממשלתיים – החל מארגוני הטרור מחד גיסא וכלה בארגוני החברה האזרחית מאידך גיסא. בעוד שישראל השכילה להתכונן ולהכין את עצמה לסבבי האלימות עם הגורמים הלא־מדינתיים הטרוריסטיים, היא לא נערכה במקביל להתמודדות עם הזירה האזרחית הבינלאומית. המחיר שהיא משלמת על כך הוא שחיקה מתמשכת במעמדה בקרב דעת הקהל במדינות שהן בעלות בריתה החשובות ביותר. ממשלת ישראל תשכיל לעשות אם תכיר בכוחם של הארגונים השונים הפועלים ומשפיעים בזירה הבינלאומית, תמפה אינטרסים וממשקים משותפים ותפעל כדי ליצור שיתופי פעולה אשר יחזקו את המדינה ובמקביל יעלו תרומה משמעותית לקהילה הבינלאומית הניצבת בימים אלה מול אתגרים רבים מספור.

הערות

1. שם המאמר מושאל מספרו של יריב איצקוביץ, "קלקלת יחסים: הצד האפל של אינטראקציות בין־אישיות בארגונים", הוצאת רסלינג, נובמבר 2015.
2. Amnesty International, "Israeli Government Must Cease Intimidation of Human Rights Defenders, Protect them from Attacks", April 12, 2016, <http://goo.gl/EcJUQa>
3. איתמר אייכנר, "כך: יש לבצע סיכול אזרחי ממוקד ל־BDS. דרעי: פועל לשלילת התושבות של מנהיגם", *ynet*, 28 במרס 2016, <http://goo.gl/sQXoVD>
4. Peter Bell, The Role of Global NGO's in World Politics: The Case of International Relief and Development NGO'S, 2010, <http://goo.gl/WVOX7j>; Also look at Bill Morton, An Overview of International NGO's in Development Cooperation, *Working with Civil Society in Foreign Aid*, UNDP, 2011, <http://goo.gl/pwHCPG>
5. Peter Bell, *Ibid.*
6. *Ibid.*
7. אמנסטי אינטרנשיונל ישראל, על אודות הארגון, <http://goo.gl/6VY9Qu>
8. Peter Bell, *Ibid.*
9. Oxfam, "Crisis in Gaza", July 3, 2015, <http://goo.gl/JST8DL>
10. Robert L. Bernstein, "Rights Watchdog, Lost in the Mideast", *New York Times*, October 19, 2009, <http://goo.gl/OdboRh>
11. ראו, למשל, את פרסומיהם של ארגון ngo monitor אשר זוכה לחיבוק מהממסד ומפרסם באופן מובהק רק את ההטיות האנטי־ישראליות של הארגונים האלה ובכך מציג תמונה חלקית של המתרחש בתוך הארגונים: טוביה טננבוים, **תפוס ת'יהודי**, הוצאת סלע מאיר, 2014; בן־דרור ימיני, **תעשיית השקרים**, הוצאת ידיעות אחרונות, 2014. כמו כן ראו פרסומים באתרים שונים כמו מידה: אורי פרדניק, "ארגון אמנסטי נגד מדינת ישראל", 12 במאי 2014, <http://goo.gl/ZDBMd1>
12. For example: Oxfam's Middle East media manager, Jennifer Abrahamson, said: "I think there have been many misconceptions about Oxfam's relationship with Israel. We have worked in the country with both Jewish and Arab people, and our mission is always only to help those suffering from injustice and poverty. We are obviously delighted to forge this new relationship with the Reform Movement. We share similar values, and I hope people will become more aware of the work we are doing with Israeli civil society", <http://goo.gl/Kj4Sen>
13. תנועת "אם תרצו", דו"ח השתולים, 2015, <http://goo.gl/tJDcfp>, עקיבא ביגמן, "חרם זה חרם זה חרם: הקרן החדשה לישראל וה־BDS", מידה, 1 ביוני 2014, <http://goo.gl/ZgsiaD>; אריק גרינשטיין, "ארגון בצלם בשירות החמאס", מידה, 18 באוגוסט 2014, <http://goo.gl/tXrJkq>
14. טל שלו, "סוכן זר ישב במשרד הביטחון": עימות סוער בדיון על חוק העמותות, וואלה, 25 במאי 2016, <http://goo.gl/OLGvST>; Israel: "Law Targets Human Rights Groups: Hefty Fines for Organizations that Don't Comply", HRW, July 13, 2016, <http://goo.gl/kQYJPB>

הקהילה הישראלית בארצות־הברית - נכס שטרם נוצל

אבנר גולוב

הדיפלומטיה כוללת שני ערוצי פעולה: דיפלומטיה קלסית, המבוססת על ערוצי תקשורת בין גורמים רשמיים של מדינות, ודיפלומטיה ציבורית, שבה גורמים רשמיים לצד גורמים לא רשמיים ממדינה אחת יוצרים קשרים עם ארגונים של החברה האזרחית ועם ציבורים שונים במדינה אחרת כדי להשפיע באמצעותם על מדיניות הממשל באותה מדינת יעד.¹ כך, למשל, לצד ערוצי התקשורת הרשמיים שיש לישראל עם הממשל האמריקאי, עם הקונגרס ועם המדינות השונות שמרכיבות את ארצות־הברית, היא מפעילה מערך של דיפלומטיה ציבורית שמטרתו לקדם את המסרים שלה בקרב החברה האמריקאית ובכך למקסם את השפעתה על מקבלי ההחלטות האמריקאים. שתי קבוצות מרכזיות ידועות בקשר שפיתחו עם ישראל וביחסן האוהד לישראל: הקהילה היהודית (למרות מגמת התרחקות בקרב חלק מהדור הצעיר ובקרב חוגי השמאל הליברלי)² וקהילות נוצריות פרו־ישראליות, בעיקר הכנסייה האוונגליסטית וחוג הנוצרים־הציונים מהזרם הפרוטסטנטי. לקבוצות האלה יש תפקיד מרכזי במאבק לבלימת קמפיין הדה־לגיטימציה המנוהל נגד ישראל בארצות־הברית. באופן מסורתי קהילות אלו הובילו את המאבק בפעילות אנטי־ישראלית בארצות־הברית.³ התפקיד של הקהילה הישראלית שחיה בארצות־הברית היתה משנית.

במאמר הזה מנותחים המכשולים הייחודיים שמונעים את מימוש הפוטנציאל ההסברתי שטמון בקהילה הישראלית בארצות־הברית, ומוצגים היתרונות הגלומים בגיוסה למאבק באיום הדה־לגיטימציה. מטרת הניתוח היא לשקף את תמונת המצב כפי שעלתה בפגישות שקיימתי בשנתיים האחרונות עם מומחים ועם פעילים פרו־ישראלים. המאמר מסתיים בשלוש המלצות שתכליתן לנצל את הפוטנציאל הגלום בנכס ההסברה הזה.

הקהילה הישראלית-אמריקאית

לפי הערכות שונות, מונה הקהילה הישראלית בארצות-הברית בין 200 אלף ל-800 אלף איש.⁴ זו מتركוזת בעיקר בערים הגדולות כגון ניו-יורק, לוס-אנג'לס, מיאמי, בוסטון ושיקגו, והיא מגוונת מאוד: היא כוללת, בין היתר, סטודנטים בודדים, משפחות שעברו מישראל לאמריקה ומשפחות המורכבות מהורים ישראלים ומילדים שנולדו וחונכו בארצות-הברית. במהלך השנים פיתחה הקהילה הישראלית ארגונים הפועלים בתחומים שונים – בעיקר באקדמיה ובעולם העסקים. בעשור האחרון הוקם ארגון "המועצה הישראלית אמריקאית" (Israeli American Council) שלקח על עצמו לגבש את הקהילה הישראלית בארצות-הברית.⁵ כשמדובר בהתמודדות עם קמפיין הדה-לגיטימציה נגד ישראל, מתמודדת הקהילה הישראלית-אמריקאית עם חמישה מכשולים שעשויים להסביר את אי-מימוש הפוטנציאל הגלום בה:

1. היעדר ארגון גג

פריסתם הרחבה ומאפייניהם השונים של הישראלים שחיים בארצות-הברית מקשים על הקמתו של ארגון גג לקהילה. המצב הזה פוגע ביכולתה של הקהילה הישראלית לגבש מענה אפקטיבי וכולל הן לצרכיה שלה והן להתמודדות עם איום הדה-לגיטימציה לישראל. חוויות הדור השני של המהגרים, שכללו, בין היתר, מפגשים עם פעילויות אנטי-ישראליות, הגבירו את המודעות של דור ההורים לצורך בארגון גג כדי להתמודד עם פעילויות כאלה. בשנים האחרונות הקימו הישראלים-אמריקאים ארגון משלהם שנקרא "המועצה הישראלית-אמריקאית". מטרתו העיקרית היא לשמש ארגון גג לקהילות השונות, והקמתו נועדה למלא חלל בהנהגת הקהילה הישראלית. באחרונה החליט הארגון – לצד יוזמות נוספות – להשיק קמפיין למאבק בדה-לגיטימציה. למאמץ הזה הצטרף באחרונה ארגון חדש נוסף של ישראלים, "הקשר הישראלי-אמריקאי" (Israeli-American Nexus), שפועל כדי לקדם חקיקה נגד תנועת החרם במדינות שונות.⁶ ימים יגידו אם שני הארגונים האלה, שהמטרה המרכזית שהציבו לעצמם היא לייצג את האינטרסים של הקהילה הישראלית-אמריקאית, אכן יצליחו להפוך לארגון גג שממזה את הפוטנציאל הטמון בו בתחום ההסברה.

2. השאלה של אחריות הטיפול

ישנה תחושה בקרב ישראלים שגרים בארצות-הברית שאין בכוחם להתמודד עם איום הדה-לגיטימציה בשל היקפו הרחב, וכי מדובר בבעיה שנמצאת בתחום אחריותה של ממשלת ישראל. אחת הטענות הנפוצות היא שעל משרד החוץ לטפל באיום הזה שכן הוא הגורם הישראלי הרשמי הנוכח והפעיל ביותר בארצות-הברית והוא גם הגורם שאמון על מדיניות ההסברה של ישראל. הסיבות לגישה הישראלית הזאת נעוצות ככל הנראה בהיעדר הנהגה קהילתית ובמאפיינים תרבותיים שמקורם בחברה הישראלית –

בעיקר התפיסה שהממשלה אחראית למרחב רחב של תחומים, בוודאי כאשר מדובר באיום בעל מאפיינים מדיניים-ביטחוניים מובהקים.

3. מעמד חוקי

רבים מהישראלים המתגוררים בארצות-הברית נמצאים במעמד זמני של סטודנטים ושל חוקרים או במעמד של מהגרים שטרם השיגו תעודת תושב או אזרחות. זהו מעמד רגיש מאוד מכיוון שאינו יציב. במקרה של סטודנט או של חוקר, השהות בארצות-הברית תלויה באישורן של המחלקה או של האוניברסיטה. במקרה של מהגרים, הרי התנהגות המעוררת מחלוקת עלולה לפגוע בסיכויים לקבל מעמד של תושב קבע או של אזרח. מעמד שברירי כזה מרתיע מפני הצטרפות לפעילות פומבית בעלת אופי פוליטי. זהו גורם קריטי – במיוחד כשמדובר בישראלים שנמצאים באקדמיה (חברי סגל, חוקרים או סטודנטים) – זירה שבה מצוי כיום האתגר המרכזי לישראל בתחום ההסברה.

4. המחיר המקצועי והאישי

גורם מרתיע נוסף מפני הצטרפות של ישראלים למאבק בפעילות האנטי-ישראלית הוא המחיר האישי שהם עלולים לשלם בעבור השתתפותם. הזדהות פומבית עם ישראל והצטרפות לוויכוחים פוליטיים עלולים, למשל, לפגוע במעמדם המקצועי של הישראלים במקום עבודתם כתוצאה מפגיעה ביחסי העבודה עם מנהליהם או עם הקולגות שלהם. צידוד בישראל לצד גינוי ותקיפה של הפעילות האנטי-ישראלית עלולים גם "לסמן" את הישראלי ואת משפחתו ולחשוף אותם לחרם חברתי של שכנים, של חברי קהילה לא ישראלים, של חברים בבתי הספר של הילדים או בחוגים. ישנם גם דיווחים על תקיפות שפוגעות בתחושת הביטחון האישי של משפחות ישראליות, אולם העדויות האלה טרם נאספו במסגרת מחקר מסודר, ושכיחותן אינה ברורה. בהיעדר יכולת להבטיח הגנה מפני האיומים האלה מעדיפים רבים מהישראלים להימנע מדיונים בעלי אופי פוליטי – גם כאשר הם נחשפים למסרים אנטי-ישראליים.

5. היעדר כלים הסברתיים

בקרב ישראלים רבים ישנה תחושה שאין בידיהם די כלים כדי להתמודד עם הרעיונות ועם הטיעונים האנטי-ישראליים כמו גם עם שאלות קשות שנוגעות למדיניות ישראל, שעימה חלק מהם אינו מסכים. במסגרת הכלים החסרים בולטת אי-הנגישות לנתונים ולעובדות שעשויים להפריך את הטענות האנטי-ישראליות או שבכוחם לערער את בסיס הטענות האלה. יתר על כן, ישנה תחושה של חוסר במיומנויות תקשורת הנחוצות לניהול הדיון הרגיש בהתאם לקוד החברתי בקהילה האמריקאית שעימה באים הישראלים במגע. כך, למשל, מתקשים ישראלים להתמודד עם טענות קיצוניות שלפיהן ישראל משמידה באופן שיטתי את העם הפלסטיני או מקיימת בשטחים הפלסטיניים משטר

אפרטהייד. לא מעטים מהם אכן מעידים שאינם מצליחים להעביר את המסר שלהם לבני השיח האמריקאים, וכי הוויכוחים מידרדרים עד מהרה להתנצחות עקרה ולעיתים אף לריב של ממש עם בר הפלוגתא. היעדר הביטחון ביכולת לחולל שינוי בתפיסה של בן השיח והחשש מפני גלישה למריבה אישית ולפגיעה ביחסים האישיים הם גורמים מרתיעים הניצבים בפני ישראלים המוטרדים מהפעילות האנטי-ישראלית.

יש לגבש אסטרטגיה שתיתן מענה לחסמים אלו ותקדם את מעורבותה של הקהילה הישראלית בארצות-הברית במאבק בקמפיין הדה-לגיטימציה. גיבושה של אסטרטגיה כזאת הוא חיוני לאור ההנחה שהסתייעות בקהילה הזאת טומנת בחובה שלוש תרומות ייחודיות למאבק בדה-לגיטימציה: אמינות, היכולת לגשר בין חברות וקידום "הסיפור הישראלי" בהקשר הפלסטיני.

1. אמינות

ישראלים נחשבים לרוב מקור אמין למידע על המתרחש בישראל ולשיפוט המדיניות הישראלית. בניגוד מוחלט לתחושה הרווחת בקרב הישראלים בארצות-הברית, יש להם יתרון רב על פני שאר הקהילות הפרו-ישראליות בכל הנוגע לידע על המתרחש בארצם ובהבנת ההקשר התרבותי והאזורי, מתוקף היכרותם עם האזור ומכיוון שלרוב הם ממשיכים לעקוב אחר החדשות ממקורות ישראליים. משיחות עם מובילי פעילות פרו-ישראלית עולה כי ייחוס אמינות לישראלים בולט בקרב המחנה הפרו-ישראלי באמריקה כמו גם בקרב מי שלא גיבשו עדיין דעה מוצקה על מדיניות ישראל. עם זאת יש לציין שהאמינות של הישראלים תלויה ביכולתם להיחשב לאותנטים ולא "שופר" של ממשלת ישראל. ההיבט הזה הוא קריטי במיוחד בדיונים עם קבוצות הפעילים בקמפוסים – אלה התומכים בישראל ואלה המעורבים בפעילות אנטי-ישראלית, אך עדיין אינם בעלי תפיסות קיצוניות. לרוב פעילים אלו מתנגדים באופן כללי לממסדים ומייחסים ערך רב לפעילות על בסיס יוזמה אישית ולשמירה על אותנטיות.

2. גישור בין חברות

הממסד הישראלי אינו אמון על המשימה לקרב בין החברה הישראלית לחברה האמריקאית והוא גם אינו מתאים לכך. התפקיד הזה שמור לגורמים אזרחיים, ואין מתאימים יותר למשימה הזאת מאשר הישראלים בארצות-הברית שמכירים את הקודים החברתיים והתרבותיים של שתי החברות ויכולים להיות גשר ביניהן. בהיבט ההסברתי, על הגשר הזה להשיג מטרה מרכזית אחת: להכיר לחברה האמריקאית את החברה הישראלית על שלל הגוונים וההיבטים שלה.

סקרי מיתוג שנעשו מצביעים על כך שבעיני האמריקאים החברה הישראלית היא מיליטריסטית ודתית וכי הם מפגינים בורות בנוגע לרבדים האחרים שלה. התפיסה

הזאת גורמת לכך שרובו הגדול של הציבור האמריקאי, לרבות ציבור הסטודנטים וחברי הסגל באוניברסיטאות, איננו מוצא עניין בישראל או שהוא רואה בה נושא שאינו רלוונטי לחייו ולעיסוקיו.⁷ כתוצאה מכך מפסיד המחנה הפרו-ישראלי קהלים שעשויים להתעניין בחברה הישראלית בזכות עיסוקה בתחומים רבים ומגוונים שאינם צבא ודת כמו מחקר מדעי במגוון רחב של תחומים, הייטק, עסקים, יזמות ורפואה. הכרת ההיבטים האלה של החברה הישראלית עשויה להביא לשיפור הדימוי של ישראל בקרב הציבור האמריקאי.

הרחבתה של פריזמת הדיון על ישראל – בין היתר בעזרת שימוש בתכנים שמותאמים לחלקים גדולים מהקהל האמריקאי – עשויה לערער את הדימוי השלילי שארגונים אנטי-ישראליים מבקשים ליצור לישראל בחברה האמריקאית, לרבות בנושאים הקשורים למדיניות של ישראל בנוגע לפלסטינים. הרחבת הדיון אף עשויה להביא לגיוסו של קהל חדש, שכיום איננו מעורב במאבק ושיוכל להיות בעתיד מגן מפני פעילות אנטי-ישראלית. אנשי עסקים וסטודנטים הנחשפים היום בעיקר לדיון המדיני-ביטחוני או הדתי עשויים לגלות את הגיוון החברתי בישראל, את ההצלחה הטכנולוגית או את תרבות החדשנות הישראלית ולהגיע למסקנה שהם רלוונטיים לתחומים שבהם הם עוסקים. חשיפה כזאת עשויה להעניק להם מקורות מידע חלופיים למקורות המידע הנוכחיים שלהם שמספקים אינפורמציה מיד שלישית על ישראל. תרומה נוספת היא היכולת ליצור תחושת הזדהות בין הקהל לחברה הישראלית באמצעות חשיפת הדמיון ביניהם וערעור הדימוי של חברה מיליטנטית, דתית ומנוכרת – דימוי שמשתקף במחקרי המיתוג.

3. קידום "הסיפור הישראלי" בהקשר הפלסטיני

בדיון הספציפי על המדיניות של ישראל בנוגע לפלסטינים יכולה הקהילה הישראלית בארצות-הברית לספק את הזווית הישראלית ובכך לשנות את המסגור של הדיון הקיים – בעיקר בקרב החוגים הליברליים. החוגים האלה מדגישים את הסוגיה של זכויות האדם ואת המדיניות של ישראל לבנות התנחלויות ביהודה ושומרון, והם בסיס התמיכה בפעילות האנטי-ישראלית.⁸ דיון מהזווית הישראלית כולל לא רק את ההיבטים שמדגישים החוגים הליברליים אלא גם היבטים של ביטחון לאומי. הוא כולל ניתוח רחב יותר והסתכלות מורכבת יותר מאשר הגישה הליברלית הפשטנית הרווחת שמציגה את ישראל בעיקר באור שלילי.

עקב המכשולים שתוארו קודם לכן, נוכחותו של "הסיפור הישראלי" מצומצמת מאוד דווקא בזירות שבהן מתנהל הדיון, ומהן מתפשט הבסיס הרעיוני לפעילות האנטי-ישראלית, בעיקר בזירה האקדמית ובקרב חוגים פוליטיים ליברליים. בהציגם את "הסיפור הישראלי" ואת מורכבות הסוגיה הישראלית-פלסטינית יוכלו הישראלים

אמריקאים לשנות את הדיון המתנהל כיום ומשפיע על עמדותיו של הדור הצעיר בקמפוסים ומחוצה להם.

קידום "הסיפור הישראלי" על ידי גורמים לא־ממשלתיים יוכל לאפשר דיאלוג עם גורמים המבקרים את מדיניות ישראל, אך לא אימצו דעות קיצוניות כמו התנגדות לקיומה של ישראל. דיאלוג כזה בעייתי הרבה יותר כאשר משתתפים בו גורמים מהממסד הישראלי הרשמי שכן יכולתם לנהל דיון פומבי עם מי שמבקרים את ישראל קטנה בהרבה מיכולתם של גורמים לא־ממשלתיים. הסיבה: אלה האחרונים נהנים מגמישות רעיונית גדולה יותר בדיון כזה. נראה שגם לצד המבקר את ממשלת ישראל יותר קל לקיים דיאלוג פתוח עם גורמים לא רשמיים בחברה הישראלית. דיאלוג כזה הוא קריטי כדי לאפשר מרחב הסכמה בין הגורמים הפרו־ישראליים לבין גורמים ליברליים שאינם עוינים את ישראל, אך מבקשים לבקר את מדיניותה, וכדי לאפשר לאלה האחרונים לבטא את עמדותיהם בלי להיסחף לפעילות אנטי־ישראלית קיצונית. כך, למשל, חשוב מאוד לנהל דיאלוג כזה עם ארגונים ועם אינדיווידואלים מהקהילה היהודית התומכים בקמפיין החרמות נגד ישראל מתוך אמונה שהם מקדמים בכך את טובתה של ישראל ועוסקים ב"תיקון עולם". הקהילה הישראלית־אמריקנית תוכל לשמש גשר בין ישראל לבין אותן קבוצות ואינדיווידואלים בקהילה היהודית וכך לאחד את הכוחות היהודיים התומכים בקיומה של מדינה יהודית (בלי לוותר על הזכות לבקר אותה) נגד אלה המתנגדים לה.

המלצות למדיניות

מהניתוח עולות שלוש המלצות למדיניות שתכליתן היא למקסם את התועלת הפוטנציאלית של הקהילה הישראלית בארצות־הברית כדי להתמודד עם איום הדה־לגיטימציה: הגברת הנוכחות הישראלית, הקניית כלים להעברת המסרים הישראליים ובניית מנגנונים לשיתוף פעולה עם הקהילה היהודית.

ראשית, כדי לתת כר לביטוי נרחב יותר של העמדה ושל הדילמות הישראליות בדיונים המתנהלים בארצות־הברית על אודות נושאים הקשורים לישראל יש להגביר את הנוכחות הישראלית במקומות שבהם מתעצבות הדעות של הקהל האמריקאי הליברלי. יש להרחיב תוכניות שמטרתן, למשל, לשלוח חברי סגל, חוקרים ומרצים ישראלים לקמפוסים. דוגמה לפעילות כזאת, הנעשית כבר היום, היא זו המתקיימת ב־Israel Institute. יש לחבר ישראלים לפקולטות ולמחלקות הרלוונטיות, ומומלץ להתחיל את החיבור בנושאים שאינם בהכרח קשורים למדיניות הביטחון של ישראל, אלא לנושאים פחות רגישים מהבחינה הפוליטית. החיבור המקצועי יוכל לשמש בהמשך בסיס להצגת הנרטיב הישראלי בסוגיות טעונות מהבחינה הפוליטית. בהתאם לכך, למשל, יופיעו אנשי עסקים ישראלים בפני סטודנטים למנהל עסקים, רופאים ישראלים ירצו בבתי

ספר לביולוגיה ולרפואה, נשות קריירה ישראליות ייפגשו עם מועדוני נשים וכדומה. כמובן יש לקיים דיאלוג גם בנושאים מדיניים וביטחוניים, לנסות להציג את השיח הישראלי המתקיים בנושאים האלה ולחברו לזה הליברלי.

כדי לקדם מאמץ פרו־ישראלי גם יש לגבש תוכנית להיערכות ישראלית בקמפוסים. לשם כך יש לפתח רשת של אנשי סגל אקדמי מִישראל שמלמדים באוניברסיטאות אמריקאיות. כיום אין כמעט קשר בין אנשי הסגל הישראלים. גם מדינת ישראל לא פיתחה ערוצים אפקטיביים לשמירת קשר איתם. הקמת רשת ישראלית כזאת תגביר את הנוכחות הישראלית בקמפוסים ותאפשר לישראל לקיים מגע ישיר עם "שגרירה" – הפרופסורים והחוקרים הישראלים שעובדים באוניברסיטאות האמריקאיות. מערך אקדמי ישראלי כזה יאפשר לתאם פעילות פרו־ישראלית בין אוניברסיטאות שונות ויאפשר תמיכה מקצועית ולוגיסטית ישירה מִישראל. הגברה מאורגנת של הנוכחות הישראלית בקמפוסים מהבחינה הכמותית והאיכותית תוכל לתת מענה לפעילות האנטי־ישראלית, ובטווח הארוך היא תוכל לתרום לשינוי יחסי הכוחות באקדמיה האמריקאית בין אלה הנכונים להקשיב ולהביא בחשבון את "הסיפור הישראלי", גם אם הם מבקרים את מדיניותה של ממשלת ישראל, לבין אלה התומכים בדה־לגיטימציה של מדינת ישראל.

פעילים אמריקאים בתנועות נוער אמריקאיות הם קהל יעד חשוב נוסף, שכן מדובר בקהל שטרם נחשף לפעילות אנטי־ישראלית מסיבית, ולרוב עמדתו עדיין לא התגבשה. יש ליזום דיאלוג עם הקהל הזה כדי להציג את "הסיפור הישראלי" ולהכשיר את מי שירצו בכך להוביל בעתיד את המאבק בפעילות האנטי־ישראלית באוניברסיטאות, ושם להתמודד עם הטיעונים האנטי־ישראליים שאליהם ייחשפו. גם אם בסופו של דבר לא כל הצעירים יהפכו להיות תומכי ישראל נלהבים, ניתן יהיה להקטין את הסיכון שהם יישאבו לפעילות אנטי־ישראלית. הפעילות הישראלית תרחיב את מנעד העמדות החלופיות הנגישות ותפחית את הסיכונים לאימוץ רעיונות אנטי־ישראליים קיצוניים. שנית, יש להכשיר את הפעילים הישראלים לתיעול נוכחותם לקידום של פעילות פרו־ישראלית. כאמור, ישראלים רבים לא בטוחים ביכולתם להעביר מסרים ולתת מענה לפעילות אנטי־ישראלית. רבים מהם לא יודעים כיצד לגשר על ההבדלים התרבותיים בין הקהל הישראלי לזה האמריקאי־ליברלי ולפערי הידע הקיימים בין שתי הקבוצות בנוגע לישראל. במסגרת הנגשת "הסיפור הישראלי" יש להכשיר ישראלים להתמודד עם שאלות קשות בתחום המדיני־ביטחוני, עם פעילות אנטי־ישראלית ובעיקר להקנות להם כלים לפיתוח מערכת מסרים אפקטיבית מול קהל ליברלי. חשוב מאוד לשמור עימם על תקשורת קבועה כדי לשפר את הכלים שניתנים להם וכדי למקסם את יעילותה של הפעילות הפרו־ישראלית.

לבסוף, חשוב שהקהילה הישראלית תפעל בתיאום ובשיתוף פעולה עם הקהילה היהודית-אמריקאית. לקהילה הזאת יש יתרון מספרי ברור על פני מקבילתה הישראלית, וחלקה אף מדבר בצורה קולחת את השיח הליברלי. לכן יש להקים מנגנון לתיאום הפעילות הפרו-ישראלית בשתי רמות: ברמה האסטרטגית – במסגרת מדיניות ישראלית כוללת שתביא לתיאום הפעילות של שתי הקהילות האלה (בין היתר, בעזרת קיום מפגשים תכופים בין שתי ההנהגות); ברמה הטקטית – במסגרת בנייתן של קבוצות מנהיגות מקומיות מעורבות שימקסמו את הכוח של שתי הקהילות בבואן להתמודד עם האתגר האנטי-ישראלי. האתגר המרכזי שיעמוד בפניהן יהיה כיצד לשלב פעילים יהודים אמריקאים כך שירגישו בנוח לפעול במסגרת מערכת מסרים ותוכנית פעולה אחת עם הקהילה הישראלית. לכן חשוב שהקבוצות האלה יוקמו על בסיס מקומי, והפעילות תותאם לאופיים הספציפי של הפעילים.

ההמלצות האלה אינן בסיס לפתרון כולל לאיום הדה-לגיטימציה הניצב בפני ישראל שכן מדובר באיום אסטרטגי המחייב מענה אסטרטגי. עם זאת, הן ההמלצות והן הניתוח שבבסיסן עשויים להנחות חשיבה על דרך פעולה שתספק מענה לחסמים המפריעים לממש את הפוטנציאל ההסברתי שטמון בקהילה הישראלית בארצות-הברית ותאפשר למקסם את היתרונות הגלומים בנכס ההסברתי הזה.

הערות

1. Moran Yarchi, Gadi Wolfsfeld, Tamir Sheafer and Shaul R. Shenhav, "Promoting Stories about Terrorism to the International News Media: A Study of Public Diplomacy", *Media, War & Conflict* 6 (3), 28 November 2013, p. 264, <http://goo.gl/DTio6G>; Eytan Gilboa, "Searching for a Theory of Public Diplomacy," *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 616 (2008): 56–58; Costas M. Constantinou, Pauline Kerr, and Paul Sharp, "Public Diplomacy," in *The SAGE Handbook of Diplomacy* (London: Sage, 2016), 440–45, goo.gl/Xh9kO7.
2. <http://goo.gl/eA5g06>.
3. ראו למשל: את הדוח של הארגון Israel on Campus Coalition (ובראשי תיבות – ICC): Israel on Campus Coalition, "2014-2015 Campus Trends Report", *ICC Reports*, 2015, <http://goo.gl/kNI2np>. הממצא הזה עלה גם משיחות עם מנהיגים של פעילות פרו-ישראלית – ישראלים ושאייס ישראלים כאחד.
4. לפי מפקד האוכלוסין האחרון שנעשה בשנת 2000 חיו בארצות-הברית 106,839 ישראלים. בהיעדר מפקד מעודכן יותר, מסיקים חוקרים שונים מסקנות שונות בנוגע לגידול שחל בקהילה הזאת במהלך 15 השנים האחרונות. ראו, למשל, מאמר של חיים הנדוורקר שפורסם במהדורה האנגלית של עיתון **הארץ** ב-20 ביוני 2014 שעסק בסוגיה הזאת: <http://goo.gl/h1rFDK>.
5. הארגון היה כבר קיים במתכונת אחרת ובשם אחר מאז 2007. ראו: <http://goo.gl/NI2Aqq>.
6. בחודשים האחרונים עסק הארגון בקידום חקיקה האוסרת על פעילות של תנועת החרם בקליפורניה. למידע נוסף ראו: <http://goo.gl/QtKP04>.
7. למשל: הניתוחים של BAV Consulting הכוללים מדדים למיתוג מדינה ומודדים את הביצועים של

הקמפיין הישראלי: Siff Scott, *Brand Israel: Its Evolving Impacts On The Country's Political Credibility*, BAV Consulting, <http://goo.gl/z6VCzu>

דוגמה נוספת היא המחקר שמנהל הקונסול עידו אהרוני: Ido Aharoni, *How to Market a Country*, 22 August 2012, <http://goo.gl/vEsCkN>

התופעה הזאת מקבלת חיזוק גם בסקר של WPP לשנת 2016 שבו נבחנים המדדים הישראליים בראייה בינלאומית שאינה מוגבלת לחברה האמריקאית. לקריאה נוספת ראו: ג'ואנה לנדאו, "לפעמים צריך להסתכל על חצי הכוס הריקה, **וואלה חדשות**, 2 במרס 2016, <http://goo.gl/uc70Xd>, Samuel M. Edelman, "An Israel on Campus: Coalition White Paper: Mapping the Territory Facing Pro-Israel Academics on Colleges and Universities in the United States", *Israel on Campus Coalition's White Paper*, 2014.

Israel on Campus Coalition, "2014-2015 Campus Trends Report", *ICC Reports*, 2015, <http://goo.gl/kNI2np> .8

David Bernstein, Todd Young, Matthew Ackerman, Sean Savage, Avi Fuld and Eli Shaubi, *A Burning Campus? Rethinking Israel Advocacy at America's Universities and Colleges*.

The David Project. February 2012 goo.gl/ZJilbA

דן פפרמן, "קמפוס אוניברסיטאות בארה"ב ודה-לגיטימציה לישראל – בפרספקטיבה", **המכון למדיניות העם היהודי**, 25 אוקטובר 2015, עמ' 67-88, <http://goo.gl/IEOlvm>

BDS העולמי ו"ידיעות אחרונות": "נלחמים בחרם"

ציפי ישראלי ומיכל חטואל רדושיצקי

ב-28 במרס 2016 קיים "ידיעות אחרונות" (בשיתוף ynet) ועידה בינלאומית למאבק ב-BDS (חרם, ביטול השקעות, סנקציות). הוועידה התקיימה במעמד נשיא המדינה, רובי ריבלין, מנהיגים פוליטיים ודמויות מפתח בתחומי התרבות, הכלכלה, האקדמיה והמשפט והיא לוותה בקמפיין נרחב. ארגון הוועידה הזאת על ידי "ידיעות אחרונות" משקף מגמה שניכרת בשנים האחרונות, שבמסגרתה מנסים כלי תקשורת להרחיב את זירת השפעתם הציבורית מעבר לתפקיד המסורתי שלהם לספק מידע ופרשנות, בין היתר באמצעות כינוס ועידות פומביות גדולות. כך, למשל, אירגן "הארץ" את "ועידת ישראל לשלום", ו"גלובס" אירגן את "ועידת ישראל לעסקים".

במאמר הזה נבחנים דפוסי הסיקור של תופעת ה-BDS ב"ידיעות אחרונות" וכן משמעויותיהם האפשריות של הדפוסים האלה. לבחירה ב"ידיעות אחרונות" היו שלוש סיבות מרכזיות: ראשית, כאמור, העיתון חרט על דגלו את הובלת המערכה נגד תופעת ה-BDS. שנית, היקף הסיקור של התופעה בעיתון הזה היה באופן משמעותי רחב יותר בהשוואה לכלי התקשורת האחרים.¹ שלישית, מדובר באחד העיתונים הנפוצים ביותר בישראל.²

במחקר נכללו כל הפרסומים ב"ידיעות אחרונות" שעסקו ב-BDS הן בממד האינפורמטיבי והן בממד הפובליציסטי-פרשני (ידיעות חדשותיות, כתבות, מאמרי פרשנות ומאמרי דעה).³ בעמודי החדשות, במוסף היומי ("24 שעות") ובמוסף לשבת. נבדקו כל העיתונים, מדי יום ביומו, במהלך השנה שקדמה לכינוס הוועידה, דהיינו החל ממרס 2015 וכלה בסוף מרס 2016. בסך הכול נמצאו ב"ידיעות אחרונות" בתקופת המחקר כ-200 פרסומים. בעזרת ניתוח תוכן איכותני וכמותי בדקנו עד כמה תופעת ה-BDS נכללה בסדר היום של "ידיעות אחרונות" באותה השנה, אילו תת-נושאים עמדו על סדר היום במסגרת סיקור התופעה ומה הייתה תפיסת העולם שעמדה מאחורי הסיקור.

סיקור ה-BDS ב"ידיעות אחרונות" בשנים 2015-2016: שתי נקודות ציון

מאמצי ה-BDS להביא להחרמתה של ישראל כמעט שלא היו על סדר היום התקשורתי בישראל לפני יוני 2015 (למעט סיקור רנדומלי ב"הארץ"). זאת אף שחוקרים, ארגונים וקהילות יהודיות בתפוצות הצביעו במשך תקופה ארוכה על התופעה והתריעו מפני הסכנות הטמונות בה.

מהמחקר עולה כי במהלך השנה שקדמה לכינוס הוועידה במרס 2016 עסק "ידיעות אחרונות" בהרחבה ב-BDS רק בשני פרקי זמן ברורים ותחומים: ביוני 2015 ובפברואר-מרס 2016.

1. 1 ביוני 2015

ב-1 ביוני 2015 פתח "ידיעות אחרונות" בקמפיין להעלאת המודעות לתופעת ה-BDS. במהלך אותו החודש היו בעיתון כ-80 פרסומים שעסקו בסוגיה. לשם השוואה, בחודשים מרס, אפריל ומאי 2015 הופיעו בעיתון הזה בממוצע רק שני פרסומים בחודש שעסקו ב-BDS. הקמפיין התחיל סביב מהלך שיזמה הרשות הפלסטינית להשעיית ישראל מהפדרציה הבינלאומית לכדורגל (פיפ"א). הסיקור האינטנסיבי ב"ידיעות אחרונות" ביוני 2015 כלל פרסומים מסוגים שונים (ידיעות חדשותיות, מאמרים, כתבות) שאותם כתבו עיתונאים רבים. רוב הפרסומים זכו לבולטות רבה: הם הופיעו בעמודים הראשונים של העיתון וקיבלו כותרות גדולות וצבעוניות. דוגמאות לכותרות הענקיות שליוו את הסיקור במהלך אותו החודש הינן: "אזעקת אמת", "מצב חרם", "חרם פיפיות", "זעקת האקדמיה", "איום על זכות הקיום", "החזית הבוערת". מהכותרות האלה עלה בבירור שמדובר בסוגיה קריטית שיש לטפל בה בדחיפות. לכל הפרסומים שעסקו בנושא צורף לוגו שכלל את המילים "נלחמים בחרם" ואיור של מגן דוד לבן על רקע שצבעו הופך בהדרגה מכחול לשחור. גם השימוש בלוגו הבליט את החשיבות הרבה שייחס העיתון לתופעה מבין כל שאר הנושאים שבהם עסק באותם הימים.

יש לציין שהלוגו "נלחמים בחרם" צורף גם לפרסומים שהקשר שלהם ל-BDS היה רופף למדי. כך, למשל, הוא צורף לראיון עם נשיא חטיבת התחבורה של תאגיד קנדי ששאף להשתלב בהקמת הרכבת התחתית בתל-אביב. הכותרת שניתנה לראיון, שפורסם במוסף הכלכלי "ממון", הייתה "לעולם לא נצטרף לחרם על ישראל".⁴

בחודשים יולי-אוגוסט 2015 ירד הנושא בהדרגה מסדר היום התקשורתי (בממוצע כעשרה פרסומים בחודש), ואת מקומו תפסו נושאים מרכזיים אחרים ובהם הסכם הגרעין עם איראן וועדת לוקר לבדיקת תקציב הביטחון. בחודשים ספטמבר-ינואר 2016 העיתון כמעט שלא עסק בסוגיה (בממוצע בין פרסום אחד לארבעה פרסומים בחודש). בראש סדר היום התקשורתי עמדה ההסלמה בפיגועי הטרור הפלסטיניים.

2. 26 בינואר – מרס 2016

גם לנקודת הציון השנייה הייתה התחלה ברורה: ב-26 בינואר 2016 הכריז "ידיעות אחרונות" על קמפיין שמטרתו להילחם בתופעת ה-BDS – בין היתר באמצעות כינוסה של ועידה בינלאומית שתוקדש לנושא הזה. בדומה לעיסוק הקודם בסוגיה הזאת, גם הפעם לווה הסיקור בלוגו ייעודי – שונה מעט מהלוגו שליווה את הפרסומים חצי שנה קודם לכן, אבל בעל מאפיינים דומים. מספר הפרסומים שעסקו בסוגיית ה-BDS בפברואר-מרס 2016 היה זהה למספר הפרסומים שנמנו שמונה חודשים קודם לכן, ביוני 2015 (כ-80 פרסומים). הפרסומים הופיעו ברובם בימים שקדמו לוועידה וביום-יומיים שאחריה. ערב הוועידה הקדיש העיתון לתופעת ה-BDS גיליון שלם של מוסף השבת, וכן הוא הוציא גיליון מיוחד ביום הוועידה (בשני הימים האלה לבדם היו בעיתון כ-40 פרסומים שהוקדשו ל-BDS).

להבדיל מנקודת הציון הראשונה בה העיתון עסק באינטנסיביות בסוגיה והבליט אותה, בנקודת הציון השנייה הסיקור לא הובלט באופן מיוחד. עיקר הסיקור התבצע במאמרי דעה בעמודים פנימיים לצד מעט ידיעות חדשותיות קצרות ואינפורמטיביות ומעט כתבות. את רוב מאמרי הדעה כתב עיתונאי אחד בלבד, בן דרור ימיני, שעסק בסוגיית החרם באופן עקבי הן במאמרי פרשנות שנלווים לידיעות חדשותיות, הן במאמרי דעה יומיים והן בטורו הקבוע במוסף לשבת.

יש להזכיר כי נקודת הציון השנייה התקיימה בעיצומה של תקופה של פיגועי טרור שתפסו, בחלק נכבד מהתקופה, את הכותרות הראשיות. דווקא משום כך בולט עוד יותר הרצון של העיתון לייחד מקום לתופעת ה-BDS. יתר על כן, בניגוד לפרשת פיפ"א, שסביבה עלתה הסוגיה על סדר היום ביוני 2015, הרי בפברואר-מרס 2016 לא נמצא אירוע מכונן כלשהו שהביא להעלאת הסוגיה לסדר היום בישראל בשנית. ככלל, לא מצאנו קשר בין יוזמות שקידמו תומכי ה-BDS בזירות שונות בעולם לבין כמות הפרסומים בעיתון ולבולטות שלהם (כך, למשל, לא סוקרו יוזמות של מספר אגודות מקצועיות ושל כמה חברי סגל באוניברסיטאות שונות בעולם לתמוך בחרם על ישראל).

מיסגור תקשורתי: תופעת ה-BDS והסכסוך הישראלי-פלסטיני

בכותרת של הקריאה ל-BDS – אשר פורסמה ב-2005 על ידי כ-170 ארגוני חברה אזרחית פרו-פלסטינים נכתב שאלה מקדמים חרם, משיכת השקעות ועיצומים על ישראל עד שתציית לחוק הבינלאומי ולעקרונות אוניברסאליים בנושא זכויות אדם. באותה הקריאה נוסחו שלוש המטרות שמבקשים הארגונים הפרו-פלסטיניים לקדם באמצעות החרם על ישראל: ראשית, סיום הכיבוש הישראלי של כל האדמות הערביות הכבושות ופירוק החומה (המכונה בישראל גדר ההפרדה או גדר הביטחון). בניסוח היעד הזה קיים חוסר בהירות מובנה ואסטרטגי בנוגע לגבולות הלגיטימיים של ישראל

לדעתם של מקדמי החרם. היעד השני הוא השגת שוויון זכויות מלא לאזרחי ישראל הערבים-פלסטינים. באמצעות הסעיף הזה ביקשו מקדמי החרם להטמיע את הרעיון שאזרחי ישראל הערבים אינם שווים בפני החוק לאזרחי המדינה היהודים. היעד השלישי הוא "זכות השיבה" – מתן אפשרות לפליטים הפלסטינים לחזור לבתיהם ולאדמותיהם בתוך גבולות הקו הירוק.⁵

בישראל רווחים שני נרטיבים שונים ומנוגדים בנוגע לפעילות של תנועת ה-BDS. מצד אחד, לפי הנרטיב שמאפיין לרוב את השמאל הפוליטי-מדיני, גם אם פעילותה של תנועת ה-BDS כוללת סממנים אנטישמיים שלא ניתן להתעלם מהם, הרי שהיא שואבת את הלגיטימציה להמשך פעילותה מההתנגדות הבינלאומית הרווחת להמשך הכיבוש הישראלי של השטחים הפלסטיניים שנכבשו במלחמת ששת הימים. על פי הגישה הזאת, הסכסוך הישראלי-פלסטיני המתמשך ומדיניות ישראל בשטחי הגדה המערבית ועזה מקנים למצדדי החרם כלים אפקטיביים לצבור תאוצה ולהגדיל את כוחם וזאת בשל התמיכה הבינלאומית בהקמת מדינה עצמאית לעם הפלסטיני. מהצד האחר קיים הנרטיב שלרוב מאפיין את הימין הפוליטי-מדיני ולפיו מדובר אך ורק באנטישמיות חדשה המוסווית כאנטי-ציונות, ושאינה תלויה בדבר מלבד שנאה טהורה כלפי יהודים – שנאה שנמשכת מאז ימי אברהם אבינו, בבחינת "כל דור קמים עלינו לכלותנו".

מניתוח של תוכני הסיקור התקשורתי עולה כי התפיסה ב"ידיעות אחרונות" מתאימה יותר לנרטיב של הימין: לפי הפרסומים בעיתון הנוגעים ל-BDS אין כמעט שום קשר בין הניסיונות לקדם חרם על ישראל לבין הסכסוך הישראלי-פלסטיני. בפרסומים האלה כמעט שלא ניתן למצוא ביקורת על המדיניות של ישראל בנוגע לסכסוך ועל חלקה בכך שאין אופק מדיני לסיומו. הרושם הזה בולט במיוחד לאור העובדה שבעת כינוסה של הוועידה שיום העיתון נגד ה-BDS היה גל של טרור פלסטיני ("אינתיפאדת הבודדים") שנבע, כך מעריכים, גם בשל ההתנגדות הפלסטינית לקיפאון המדיני המתמשך ולהיעדרו של אופק מדיני כלשהו. לעומת זאת, הנרטיבים הבולטים והחוזרים על עצמם בהסברת התופעה בעיתון היו: "אנטישמיות", "עם לבדד ישכון" ו"כל העולם נגדנו". במילים אחרות: החרם על ישראל נובע אך ורק משנאת יהודים ומאנטישמיות לשמה. דפוס מיסגור זה התאפיין בשלוש דרכים:

1. בניסוח הכותרות של הידיעות החדשותיות ושל מאמרי הדעה ובתכנים של מאמרי הדעה. כך, למשל, הכותרת הראשית בידיעה החדשותית על פרשת "סודה סטרים"⁶ הייתה "לבד, מול המחרמים".⁷ למאמרים ניתנו כותרות כמו "שנאת יהודים",⁸ ו"איום על זכות הקיום".⁹ בתוכני המאמרים הועברו מסרים כמו "האנטישמיות החדשה היא פועל יוצא של תעמולת זוועה נגד ישראל"¹⁰ ו"האנטישמיות בצמיחה... זה לא בגלל מה שישאל עושה. זה בגלל השקרים נגד ישראל".¹¹

2. במסגרת דפוס הסיקור הזה הוגדרו הנפשות הפועלות בסוגיית ה-BDS באופן דיכוטומי: "אויבות" (של ישראל) או "אוהבות" (את ישראל). ה"אוהבות" הובלטו בכותרות כמו: "חיזוק מהוליווד: רוזאן בכנס נגד החרם"¹² או: "סנטנה לא מתרגש מה-BDS"¹³. לעומת זאת, אישים שמתחו ביקורת על מדיניות ישראל, כמו עמוס עוז, אלון ליאל או ארגון "שוברים שתיקה", הוגדרו "אויבי העם". כך, למשל, נכתב על "שוברים שתיקה": "כאשר הם משתפים פעולה עם ה-BDS, וכאשר הם זוכים למימון מגופים התומכים ב-BDS... הם שותפים לטיפוח השנאה"¹⁴.

3. בעיתון הודגש כי איום ה-BDS מביא לאיחוד של העם היהודי ושל מנהיגיו. הטענה הזאת באה לידי ביטוי, בין היתר, בכותרת "מאוחדים נגד החרם". בכותרת המשנה נכתב כי בכירי המערכת הפוליטית שהשתתפו בוועידה והציעו פתרונות אומנם "לא מסכימים תמיד על הדרך, אבל כולם שותפים למטרה"¹⁵. כותרת נוספת הבליטה דברים שאמר נשיא הקונגרס היהודי העולמי, רון לאודר: "ה-BDS דווקא עוזרים לנו. הם הצליחו לאחד את כל העם היהודי בהגנה על ישראל"¹⁶. דפוסי הסיקור האלה – כך מתברר – תואמים את השקפתו של רוב הציבור הישראלי. מסקרי דעת קהל עולה ש-63% מהציבור היהודי-ישראלי מעריכים ש"העולם כולו נגדנו"¹⁷ ו-76% סבורים שהאנטישמיות נפוצה בעולם ואף הולכת ומחריפה.¹⁸

לצד המסגור הדומיננטי, הרי לאורך התקופה כולה פורסמו מאמרים ספורים בלבד (מתוך כ-200 פרסומים) שבהם הובלט הנרטיב שהוגדר לעיל כמאפיין את השמאל הפוליטי-מדיני. באותם המאמרים המעטים נטען כי "כדי לנהל דיון אמיתי בכל מה שקשור בתנועת החרם יש להסיר את מסך העשן הסמיך והרעיל שפיזר השלטון... וגרם לעירוב מושגים... עד כדי כך שקשה להבין מי משונאינו דוגל במה"¹⁹ וכי: "נוח לחשוב שכל הביקורת על ישראל נובעת ממניעים אנטישמיים, משום שזה משחרר אותנו מהצורך להתמודד עם מעשינו ועם מחדלינו"²⁰. עוד נכתב כי "הבעיה האמיתית במלחמה בחרם אינה בשיווק אלא במוצר"²¹ וכן ש"ישראל עדיין לא הצליחה להמציא את הגלולה שתגרום לאירופים לבלוע את המדיניות שלה בשטחים"²².

תת-נושאים בסיקור של תופעת ה-BDS

בשתי נקודות הזמן שבהן נבדק הסיקור של תופעת ה-BDS ב"ידיעות אחרונות" – ביוני 2015 ובפברואר-מרס 2016 – התמקדו כתבי העיתון בשלושה מישורים: הכלכלי, האקדמי והתרבותי.

במישור הכלכלי סיקר העיתון בהרחבה את הצהרתו של מנכ"ל חברת אורנג' העולמית שאילו היה הדבר באפשרותו, היה מוציא את עסקי החברה מישראל (הוא חזר בו מהצהרה הזאת זמן קצר מאוד לאחר מכן). כמו כן סיקר העיתון את פרשות

"סודה סטרים" ו"אהבה" – שתי חברות שנאלצו להעביר את מפעליהן לתחומי הקו הירוק בעקבות איומים בחרם.

במישור האקדמי דיווח העיתון על קבוצות סטודנטים במאות קמפוסים בארצות-הברית שפועלים לקידום החרם על ישראל, על מספר אירועים אנטישמיים בקמפוסים אמריקאיים, על הצבעתה של התאחדות הסטודנטים הלאומית הבריטית בעד חרם על ישראל, על אקדמאים איטלקים שחתמו על עצומה הקוראת להשעות הסכמים אקדמיים עם כל האוניברסיטאות בישראל ועל יוזמות של סטודנטים פרו-ישראלים בקמפוסים בבריטניה להילחם בשבוע האפרטהייד העולמי.

במישור התרבותי סיקר העיתון בהרחבה (ביוני 2015) את פרשת פיפ"א ואת פרשת הלובר בפריז (המוזיאון לא אישר סיור לקבוצה ישראלית, אך אישר בקשה זהה של קבוצה פיקטיבית מאבו דאבי). בפברואר-מרס 2016 עסק העיתון בהופעות של אמנים בינלאומיים שמתכננים להגיע לארץ "למרות מאמצי ה-BDS".

לנושאים האלה גם הוקדשו מושבים מיוחדים במהלך הוועידה שנערכה במרס 2016. הכותרות שניתנו לאותם המושבים בהתאמה היו: "המחיר הכלכלי של החרם", "הפקולטה למדעי השנאה" ו"מורידים את החרם מהבמה".

מהסיקור ב"ידיעות אחרונות" נעדר כמעט כליל המאמץ של המחנה הפרו-ישראלי להביא לחקיקה שתאסור על פעילות ה-BDS – מאמץ שזוכה לעיתים להישגים נאים. במהלך תקופת המחקר הושגה הצלחה משמעותית בתחום הזה בבריטניה, אך הידיעה היחידה שאותה הצלחנו למצוא בסוגיה הזאת עסקה בפעילות פרו-ישראלית שהתקיימה בספרד.

סיכום

ניכר שב-2015 חל שינוי ביחסו של הממסד הישראלי ל-BDS. זאת בעיקר לנוכח העובדה שלמרות קיומה ארוך השנים של התופעה, רק בשנה זו הוגדלו באופן משמעותי המשאבים הממשלתיים לטיפול בה. אי לכך, סביר להניח כי לעיתון "ידיעות אחרונות" היה חלק בהפעלת לחץ על הרמה המוסדית לייעל את אופן ההתמודדות הממסדית נגד התופעה. השפעה זו רלוונטית בעיקר לנקודת הציון הראשונה (יוני 2015), בה הסיקור התקשורתי האינטנסיבי מילא תפקיד חשוב בזיהוי התופעה ובהבלטתה, ובכך תרם לדיון מדיני וציבורי נדרש אודותיה.

לדיון שהתעורר בעקבות הסיקור התקשורתי הנרחב בשתי נקודות הזמן יש יתרונות וחסרונות. יתרון בולט הוא הבאת המידע על התופעה, שכן כך נחשף אליה חלק ניכר מהציבור הישראלי שאינו צורך תקשורת זרה ואינו נמצא בקשר עם יהדות התפוצות. סקרי דעת קהל מצביעים על כך שהציבור הישראלי רואה ב-BDS איום שולי בהשוואה לאיומים אחרים.²³ לפיכך, ללא הסיקור התקשורתי האינטנסיבי היו חלקים ניכרים

מהציבור הישראלי נותרים ללא שמץ של מושג על התופעה ועל התפתחויותיה. חיסרון בולט – שכדאי להפחיתו ככל האפשר – הוא כי ייתכן שסיקור רחב היקף של התופעה זורע פחד בקרב הציבור ולא תמיד משקף את המצב לאשורו. אחת הטקטיקות של תומכי ה-BDS היא לנכס לעצמם התפתחויות שלא קשורות ישירות לפעילותם, למשל, את ההחלטה של נציבות האיחוד האירופי לסמן תוצרת ישראלית מהשטחים. טקטיקה נוספת שהם נוקטים היא הצגת מספרי שווא מנופחים בנוגע לתמיכה שלהם זוכים. ה"ניצחונו" האלה מקבלים משנה תוקף וחשיבות יתרה כשהם מובלטים בעיתונות הישראלית.

האיזון בין התמודדות פומבית לבין התמודדות סמויה של ישראל עם הקמפיין להחרמה מתכתב גם עם הוועידה שעיתון "ידיעות אחרונות" אירגן תחת הכותרת "נלחמים בחרם" בנקודת הציון השנייה. בניגוד לוועידה בסוגיית השלום הישראלי-פלסטיני, שבלטה ביכולתה לשרת את האינטרסים של ישראל בזירה הדיפלומטית הבינלאומית, ועידה המתמקדת בתופעת ה-BDS עלולה לתרום לרעש שתומכי החרם מבקשים לייצר בנושא. גם אם במרס 2016 היה יתרון בכינוס ועידה כזאת כדי לגייס תמיכה ומשאבים, ליצור קשרים בין גורמים שונים העוסקים בתופעה וכן כדי לקדם רעיונות מעשיים למאבק בתופעה – לא מומלץ להפוך ועידה פומבית שכזאת לוועידת הדגל השנתית של העיתון.

לבסוף, מסגור תופעת ה-BDS ב"ידיעות אחרונות" כתופעה שיכולת השרידות וגיוס התמיכה בה אינם קשורים לקיפאון המדיני ולמדיניות הישראלית בנושא הסכסוך הישראלי-פלסטיני, מותירה לעוסקים במלאכת צמצום התופעה ומזעור נזקיה ארגז כלים מדולל. אף שאין עוררין על כך שתופעת ה-BDS נובעת בחלקה ממניעים אנטישמיים, הרי הגישה שלפיה היא נובעת אך ורק מהמקור הזה מתעלמת מהמציאות המורכבת וכך מחלישה את תרומת העיתון למאבק באתגר.

הערות

1. הממצא הזה נובע ממחקר מדגמי מוקדם שבו נבדקו מספר הפרסומים בנושא ה-BDS בעיתונים "הארץ" ו"ישראל היום".
2. תפוצת העיתונים ביום ח'ל – נכון לסקר TGI של יולי 2015 – היא כדלקמן: "ידיעות אחרונות" – 35.2%, "ישראל היום" – 40.8%. בסוף השבוע: "ידיעות אחרונות" – 36.9%; "ישראל היום" – 38.2%. לי-אור אברבך, "סקר TGI: ישראל היום' העיתון הנקרא בישראל, 'ידיעות' נחלש", **גלובס**, 22 ביולי 2015, <http://goo.gl/kabKaE>.
3. נבדקו כל הפרסומים שבהם נמצא אזכור כלשהו של התופעה מהחטיבות הבאות: עמודי החדשות (בדרך כלל המעטפת החיצונית של העיתון היומי. בעמודים האלה מתפרסמים הדיווחים העדכניים וכן פרשנויות), המוסף היומי "24 שעות" (שבו מתפרסמים כתבות ודיווחים שמאחורי החדשות וכן מדורים שונים שאינם עוסקים בהכרח באקטואליה) ומוסף השבת (שמתפרסם בסוף השבוע ומחליף את המוסף היומי. הוא כולל בעיקר כתבות, ראיונות ופרשנויות לסיכום השבוע שחלף). נבדקו שני סוגי הפרסומים המרכזיים שבעיתון: ידיעות חדשותיות, שהן לרוב תמציתיות, וכתבות,

- שלרוב משלבות מידע ופרשנות והן בעלות היקף רחב יותר. ראו: יחיאל לימור ורפי מן, **עיתונאות: איסוף מידע, כתיבה ועריכה**, האוניברסיטה הפתוחה, תל-אביב, 1997.
4. עופר פטרסבורג, "לעולם לא נצטרף לחרם על ישראל", **ידיעות אחרונות**, מוסף ממון, 1 ביולי, 2015, עמ' 5.
 5. <http://goo.gl/NCvuRb>.
 6. תנועת ה-BDS ניהלה מסע תעמולה אינטנסיבי נגד מפעל סודה סטרים שהוקם במישור אדומים. בסופו של דבר נכנעה הנהלתו ללחץ הכבד והעתיקה אותו ללהבים שבתוך הקו הירוק – מהלך שהביא לפיטוריהם של עשרות עובדים פלסטינים.
 7. דניאל בירנבאום, "לבד מול המחרימים – המאבק ב-BDS", **ידיעות אחרונות**, 11 בפברואר 2016, עמ' 1.
 8. חנוך דאום, "שנאת יהודים", **ידיעות אחרונות**, 5 ביוני 2016, עמ' 1.
 9. בן דרור ימיני, "איום על זכות הקיום", **ידיעות אחרונות**, 1 ביוני 2015, עמ' 1.
 10. בן דרור ימיני, "זה חמאס. לא ישראל", **ידיעות אחרונות**, המוסף לשבת, 26 בפברואר 2016, עמ' 11.
 11. בן דרור ימיני, "אגדת האפרטהייד", **ידיעות אחרונות**, המוסף לשבת, 29 בינואר 2016, עמ' 9.
 12. איתמר אייכנר, "חיזוק מהוליווד: רוזאן בכנס נגד החרם", **ידיעות אחרונות**, 6 בפברואר 2016, עמ' 6.
 13. דניאל בטיני, "סנטנה לא מתרגש מה-BDS", **ידיעות אחרונות**, 22 במרס 2016, עמ' 23.
 14. בן דרור ימיני, "זה חמאס. לא ישראל", **שם**.
 15. איתמר אייכנר, "מאוחדים נגד החרם", **ידיעות אחרונות**, 29 במרס 2016, עמ' 6.
 16. ציפי שמילוביץ, "ה-BDS דווקא עוזרים לנו. הם הצליחו לאחד את כל העם היהודי בהגנה על ישראל", **ידיעות אחרונות**, המוסף לשבת, 25 במרס 2016, עמ' 10.
 17. מדד השלום, המכון הישראלי לדמוקרטיה, אוגוסט 2014, <http://goo.gl/RMn8vg>.
 18. סקר מכון פיי, <http://goo.gl/vveWWc>.
 19. סימה קדמון, "מרבית בשמחה לאיד", **ידיעות אחרונות**, המוסף לשבת, 25 במרס 2016, עמ' 4-5.
 20. נחום ברנע, "חרם פיפיות", **ידיעות אחרונות**, המוסף לשבת, 5 ביוני 2016, עמ' 1-2.
 21. רונן ברגמן, "שישה שקרים שסיפרו לי על החרם", **ידיעות אחרונות**, 9 ביוני 2015, עמ' 29.
 22. יניב חלילי, "החרם נאסר, לא נעצר", **ידיעות אחרונות**, 23 בפברואר 2016, עמ' 32.
 23. כ-12% רואים ב-BDS איום חיצוני שעומד כיום בפני ישראל. ראו: הסקר השנתי של המכון למחקרי ביטחון לאומי 2015-2016, <http://goo.gl/uNgbx9>.

הכותבים

קרן אבירם שימשה כעוזרת מחקר וכחוקרת במכון למחקרי ביטחון לאומי מ-2012 עד 2016. קרן שימשה כחוקרת בתכנית המחקר 'משפט וביטחון לאומי' תחת ניהולה של אל"ם (מיל') פנינה שרביט-ברוך. בין השנים 2012-2013 שימשה כעוזרת המחקר לאלוף (מיל') אביחי מנדלבליט בעת שהותו במכון. קרן עבדה מספר שנים במשטרת ישראל ואת התמחותה במשפטים עשתה בבית המשפט השלום בחיפה. קרן בעלת תואר ראשון ושני במשפטים. את המאמר כתבה קרן בעת היותה חוקרת במכון למחקרי ביטחון לאומי.

לירן אופק הוא חוקר במרכז למשא ומתן יישומי שבמכון למחקרי ביטחון לאומי. מחקרו מתמקד בבחינת הלכי הרוח ומגמות בחברה, בפוליטיקה ובהנהגה הפלסטינית. מר אופק הוא בעל תואר שני בלימודי ביטחון, ובעל תואר ראשון במדע המדינה מאוניברסיטת תל אביב. שירת בעבר בחיל המודיעין.

אבנר גולוב הוא דוקטורנט בביה"ס פלטר למשפט ודיפלומטיה באוניברסיטת טאפטס בארה"ב ועמית מחקר במכון למחקרי ביטחון לאומי. לאחרונה זכה בפרס Morris Abrams בתחום היחסים הבינלאומיים והצטרף כעמית למכון ישראל (Israel Institute). בעבר שימש כחוקר אורח במכון לביטחון אמריקאי חדש (CNAS) וכעוזרו של ראש מכון INSS, האלוף (במיל') עמוס ידלין. אבנר היה קצין בחיל האוויר ושירת במשרד ראש הממשלה. הוא סיים בהצטיינות תואר ראשון ושני בממשל במרכז הבינתחומי, הרצליה.

מרק הלר הינו עמית מחקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי ועורך הרבעון 'עדכן אסטרטגי'. ד"ר הלר הינו בוגר אוניברסיטת טורונטו במדעי המדינה וכלכלה והשלים לימודים מתקדמים באוניברסיטת הרווארד, שם קיבל תואר שני בלימודי המזרח התיכון ותואר שלישי במדעי המדינה. ד"ר הלר הצטרף למרכז יפה למחקרים אסטרטגיים ב-1979 ומאז גם לימד יחסים בינלאומיים ופוליטיקה של המזרח התיכון באוניברסיטת תל-אביב ובכמה אוניברסיטאות בארה"ב. הוא כתב בהרחבה על סוגיות מדיניות ואסטרטגיות של המזרח התיכון.

אופיר וינטר הוא עמית מחקר במכון למחקרי ביטחון לאומי ומרצה במרכז האקדמי שלם. הוא בוגר לימודי דוקטורט בחוג להיסטוריה של המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל אביב. עבודת הדוקטורט שלו עסקה במאבקם של משטרי מצרים וירדן על הלגיטימציה של ההסכמים שחתמו עם ישראל בין השנים 1973–2001. הוא מחבר שותף בספר *אויבי, מורי: הציונות וישראל במשנתם של אסלאמיסטים וליברלים ערבים* (עם אוריה שביט).

מיכל חטואל רדושיצקי חוקרת ניובאואר במכון למחקרי ביטחון לאומי ועמיתת מחקר בתר־דוקטורט במרכז קומפר לחקר האנטישמיות והגזענות, אוניברסיטת חיפה. מחקריה עוסקים בתהליכי סטיגמטיזציה של מדינות בזירה הבינלאומית, ובאופן ספציפי במעמדה הבינלאומי של מדינת ישראל.

עינב יוגב היא יועצת אסטרטגית בתחומי החברה האזרחית, ביטחון ופיתוח מנהיגות. עבדה כחוקרת במכון למחקרי ביטחון לאומי בתכנית המחקר לטרור ומלחמה בעצמות נמוכה, וכן כחוקרת בתכנית העוסקת במעמדה של ישראל בעולם. עינב בעלת ניסיון רב שנים בתכנון אסטרטגי, ניהול יוזמות חברתיות בארגונים לא ממשלתיים בינלאומיים מובילים לזכויות אדם ופיתוח כגון אוקספם, אמנסטי אינטרנשיונל ורבים אחרים. עינב בוגרת תואר ראשון בפילוסופיה וספרות אנגלית ותואר שני בדיפלומטיה באוניברסיטת תל אביב.

ציפי ישראלי היא עמיתת מחקר במכון למחקרי ביטחון לאומי בתחומים: דעת קהל וביטחון, תקשורת, צבא וביטחון לאומי ויחסי צבא חברה. בנוסף, היא מרצה בחוג למדעי המדינה – תקשורת פוליטית באוניברסיטת תל אביב. כמו כן, היא משמשת כחברת הוועד המנהל של אגודת חוקרי צבא-חברה בישראל וכחברת הוועדה האקדמית של הכנס השנתי של האגודה. ד"ר ישראלי ניהלה את פעילות מכוני המחקר של המחלקה למדעי המדינה באוניברסיטת בר־אילן וכן שימשה חברת סגל באוניברסיטת אריאל, במכללת שנקר ובמכללה האקדמית עמק יזרעאל.

גליה לינדנשטראוס היא עמיתת מחקר במכון למחקרי ביטחון לאומי ומתמחה במדיניות החוץ העכשווית של טורקיה. תחומי העניין הנוספים שלה הם סכסוכים אתניים, פזורות אתנו־לאומיות, מדיניות החוץ של אזרבייג'ן, הסוגיה הקפריסאית והכורדים. היא לימדה באוניברסיטה העברית ובמרכז הבינתחומי, הרצליה וכן הייתה עמיתת מחקר בתר־דוקטורט במכון ליחסים בינלאומיים ע"ש לאונרד דייוויס.

אמילי לנדאו היא עמיתת מחקר בכירה וראש התוכנית לבקרת נשק וביטחון אזורי במכון למחקרי ביטחון לאומי. תחומי מחקרה: מגמות בחשיבה על בקרת נשק, ביטחון אזורי במזרח התיכון, האיום האיראני והאתגר הצפון-קוריאני. ד"ר לנדאו פעילה בפגישות ובוועידות של track 2, מלמדת באוניברסיטת תל אביב, במרכז הבינתחומי, הרצליה ובאוניברסיטת חיפה. בין הפרסומים האחרונים אותם ערכה וכתבה: The Nuclear Nonproliferation Regime at a Crossroads (2014); *The Interim Deal on the Iranian Nuclear Program: Toward a Comprehensive Solution?* (2014); *Arms Control and Strategic Stability in the Middle East and Europe* (2016).

צבי מגן הוא עמית מחקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי. אוה הצטרף לסגל המחקר של המכון לאחר שירות רב-שנים באגף המודיעין ובשירות החוץ של משרד החוץ של ישראל. משנת 1993 עד 1997 כיהן כשגריר ישראל באוקראינה, בשנים 1998–1999 שימש שגריר ישראל ברוסיה. משנת 1999 עד 2006 עמד בראש ארגון 'נתיב'. מ-2006 עד 2009 עמד בראש המכון ללימודי אירואסיה במרכז הבינתחומי, הרצליה.

קובי מיכאל הוא עמית מחקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי. היה המשנה למנכ"ל וראש אגף פלסטינים ומדינות שכנות במשרד לעניינים אסטרטגיים, חבר סגל באוניברסיטת בן-גוריון, חבר בסגל הבכיר של אוניברסיטת אריאל ופרופסור אורח באוניברסיטת נורת'ווסטרן בארצות-הברית. הוא פירסם 15 ספרים ומונוגרפיות ויותר מ-50 מאמרים ופרקים בספרים, וזכה בארבעה פרסים אקדמאיים על פרסומיו. ספריו האחרונים המרחב הערבי בנתיב הכישלון המדינתי (יחד עם יואל גוז'נסקי) ואסטרטגיית צה"ל בראי הביטחון הלאומי (יחד עם מאיר אלרן וגבי סיבוני) פורסמו בשנת 2016.

דוד סימן טוב חוקר את תחום המודיעין במכון למחקרי ביטחון לאומי, בדגש על היבטים תיאורטיים ומתודולוגיים. שרת בעבר באמ"ן במכון לחקר המודיעין ושם פירסם, יחד עם שי הרשקוביץ, ספר אודות ההסטוריה של אמ"ן (אמ"ן יוצא לאור). במכון למחקרי ביטחון לאומי פירסם מיזכר אודות לוחמה קיברנטית (יחד עם שמואל אבן) וכן מספר מאמרים העוסקים בתיאוריה של המודיעין, דוגמת 'מודיעין 2.0'.

אייל רזי-ינוב הוא מומחה לנושאי מדיניות סביבתית וניהול סיכונים ועוסק בייעוץ בתחומים אלה לסקטור הפרטי (חברות, מפעלים וגופי השקעה) והממשלתי (חברות ממשלתיות, משרד האנרגיה והמים, המשרד להגנת הסביבה ועוד). בשנת 2013 עמד בראש צוות יועצים ישראלי-הולנדי לבחינה ראשונית של היתכנות הקמה בים של תשתיות שונות הדורשות גישה ימית, ביניהן מתקני טיפול בגז טבעי מהמאגרים ומתקן

הנזלה ליצור גז טבעי נוזלי (LNG) לצורכי יצוא. הבדיקה כללה בחינה של סוגיות הנדסיות, כלכליות, סביבתיות וסטטוטוריות, והוכנה עבור ועדת ההיגוי הבין-משרדית לבדיקת היתכנות של הקמת איים מלאכותיים לצורכי תשתיות, אשר יעצה באותם ימים לראש הממשלה.

שמעון שטיין הוא עמית מחקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי. היה שגריר ישראל בגרמניה (2001–2007) ולפני כן שירת כסמנכ"ל משרד החוץ לענייני חבר המדינות (CIS), מזרח-אירופה ומערב-אירופה. השגריר שטיין כיהן בתפקידים נוספים בשירות החוץ הישראלי בוויינגטון, ארצות הברית, בגרמניה ובisrael. היה חבר במשלחות ישראל לתהליכי משא ומתן רב-צדדיים בנושאי בקרת נשק.

פנינה שרביט ברוך היא עמיתת מחקר בכירה וראש התכנית למשפט וביטחון לאומי במכון למחקרי ביטחון לאומי. פרשה מצה"ל בשנת 2009 לאחר ששימשה ראש מחלקת הדין הבינלאומי בפרקליטות הצבאית והייתה אחראית על מתן ייעוץ משפטי במגוון נושאים, כולל דיני לחימה ופעילות נגד טרור. כן השתתפה במשלחות הישראליות למשא ומתן עם הפלסטינים ועם סוריה. לאחר פרישתה לימדה קורסים על משפט בינלאומי ועל הסכסוך הישראלי ערבי בפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב.

INSS Memoranda, December 2015–Present

- No. 164, February 2017, Einav Yogev and Gallia Lindenstrauss, eds., *The Delegitimization Phenomenon: Challenges and Responses* [Hebrew].
- No. 163, February 2017, Nizan Feldman, *In the Shadow of Delegitimization: Israel's Sensitivity to Economic Sanctions*.
- No. 162, November 2016, Yoel Guzansky, *Between Resilience and Revolution: The stability of the Gulf Monarchies* [Hebrew].
- No. 161, November 2016, Udi Dekel, Gabi Siboni, and Omer Einav, eds., *The Quiet Decade: In the Aftermath of the Second Lebanon War, 2006–2016* [Hebrew].
- No. 160, November 2016, Pnina Sharvit Baruch, *The Report of the Human Rights Council Commission of Inquiry of the 2014 Operation in the Gaza Strip – A Critical Analysis* [Hebrew].
- No. 159, September 2016, Meir Elran and Gabi Sheffer, eds., *Military Service in Israel: Challenges and Ramifications*.
- No. 158, September 2016, Doron Matza, *Patterns of Resistance among Israel's Arab-Palestinian Minority: A Historical Review and a Look to the Future* [Hebrew].
- No. 157, August 2016, Emily B. Landau and Anat Kurz, eds., *Arms Control and Strategic Stability in the Middle East and Europe* [Hebrew].
- No. 156, August 2016, Udi Dekel, Nir Boms, and Ofir Winter, *Syria's New Map and New Actors: Challenges and Opportunities for Israel*.
- No. 155, June 2016, Emily B. Landau and Anat Kurz, eds., *Arms Control and Strategic Stability in the Middle East and Europe*.
- No. 154, June 2016, Nizan Feldman, *In the Shadow of Delegitimization: Israel's Sensitivity to Economic Sanctions* [Hebrew].
- No. 153, March 2016, Gabi Siboni and Ofer Assaf, *Guidelines for a National Cyber Strategy*.
- No. 152, March 2016, Dan Weinstock and Meir Elran, *Securing the Electrical System in Israel: Proposing a Grand Strategy* [Hebrew].
- No. 151, December 2015, Udi Dekel, Nir Boms, and Ofir Winter, *Syria: New Map, New Actors – Challenges and Opportunities for Israel* [Hebrew].